

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

PRAVĚKÉ ÚSTÍ NAD LABEM
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Dana Procházková
Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor Dě-OV
(2011 - 2013)

Vedoucí práce: *PaedDr. Helena Východská*

Plzeň, 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 12. 07. 2013

.....

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své práce PaedDr. Heleně Východské za nekonečnou trpělivost a vůli vést mě během tvorby této práce. Také bych ráda poděkovala za všechny rady, které mi poskytla a které mě dovedly k dopsání. Mé další poděkování patří Mgr. Martinu Krskovi a Mgr. Michaele Kalinové z Muzea města Ústí nad Labem, kteří mi zprostředkovali přístup k dalším materiálům, které jsem tak mohla ve své práci využít.

OBSAH

1 ÚVOD.....	1-3
2 Paleolit.....	4
2.1 Sídla v paleolitu.....	4-6
2.2 Pohřbívání doby paleolitu.....	6
2.3 Paleolitické artefakty.....	6
2.3.1 Archeologické objekty.....	7
2.3.2 Movité artefakty.....	7-8
2.4 Osídlení Trmic a Stadic.....	8-9
3 Mezolit.....	10
3.1 Mezolitická sídla.....	10
3.2 Pohřbívání doby mezolitu.....	10
3.3 Mezolitické artefakty.....	10-11
3.4 Sídlení v Trmicích a Stadicích.....	11
4 Neolit.....	12
4.1 Sídla.....	12-13
4.2 Pohřebiště.....	13-14
4.3 Artefakty v neolitu.....	
4.3.1 Archeologické objekty.....	14-15
4.3.2 Artefakty.....	15-17
4.4 Kulturní skupiny mladší doby kamenné.....	17
4.5 Osídlení Trmic a Stadic.....	17-18
5 Eneolit.....	19-20
5.1 Sídla v době eneolitu.....	20
5.2 Pohřbívání v eneolitu.....	20-21
5.3 Eneolitické artefakty.....	
5.3.1 Archeologické objekty.....	21-22
5.3.2 Artefakty.....	22-24
5.4 Charakteristika jednotlivých kultur období eneolitu.....	24
5.4.1 Kultura nálevkovitých pohárů.....	25-26
5.4.2 Bádenská kultura.....	26-27
5.4.3 Řivnáčská kultura.....	27-29
5.4.4 Chamská kultura.....	29-30
5.4.5 Kultura kulovitých amfor.....	30-31
5.4.6 Kultura se šňůrovou keramikou.....	31-33
5.4.7 Kultura zvoncovitých pohárů.....	33-35
5.5 Osídlení Trmic, Koštova a Stadic v době eneolitu.....	35-37
6 Doba bronzová.....	38
6.1 Sídla doby bronzové.....	38
6.1.1 Sídla únětické kultury.....	38-39
6.1.2 Mohylová kultura.....	39-40
6.1.3 Kultury popelnicových polí - Knov. kultura, lužická kultura.....	40
6.2 Pohřbívání v době bronzové.....	41
6.2.1 Únětická kultura.....	41
6.2.2 Mohylová kultura.....	41-42
6.2.3 Kultury popelnicových polí.....	42
6.3 Artefakty doby bronzové.....	
6.3.1. Archeologické objekty.....	43
6.3.2 Artefakty.....	43-46
6.4 Osídlení Trmic a Stadic.....	46-47

7 Doba halštatská	48
7.1 Sídla starší doby železné	48-49
7.2 Pohřebiště	49-50
7.3 Artefakty doby halštatské	
7.3.1 Archeologické objekty	50
7.3.2 Artefakty	50-51
7.4 Charakteristika jednotlivých kultur období halštatu	51-52
7.4.1 Bylanská kultura	52-54
7.4.2 Halštatská mohylová kultura	54-55
7.4.3 Slezskoplatěnická kultura	55-57
7.4.4 Billendorfská kultura	57
7.4.5 Pozdní doba halštatská	57-60
7.5 Nálezy v Trmicích	60
8 Latén	61
8.1 Sídla laténské doby	61-62
8.1.1 Nehrazené rovinné areály	62-63
8.1.2 Hrazené rovinné areály - dvorce	63
8.1.3 Sídlní aglomerace	63
8.1.4 Nehrazené výšinné areály	63
8.1.5 Hrazené výšinné areály - castella	63
8.1.6 Hrazené výšinné areály - oppida	64
8.2 Pohřebiště	64-66
8.3 Artefakty doby laténské	
8.3.1 Archeologické objekty	66-67
8.3.2 Artefakty	67-70
8.4 Osídlení Trmic a Stadic	70-72
9 Doba římská	73
9.1 Sídla doby římské	73-74
9.2 Sídlení během stěhování národů	74
9.3 Pohřbívání v době římské	74-75
9.4 Pohřbívání během stěhování národů	76
9.5 Artefakty doby římské	
9.5.1 Archeologické objekty	76
9.5.2 Movité artefakty	77-78
9.6 Osídlení Trmic a Stadic	78-79
10 Závěr	80-81
11 Seznam literatury a pramenů	82-84
12 Resumé	85
13 Přílohy	
13.1 Návrh na didaktické aplikace	III-VIII

1 ÚVOD

Ústí nad Labem je v dnešní době jedním z krajských měst s vysokou hustotou obyvatelstva a zároveň významnou křižovatkou „obchodních cest“. Je to město, jehož historie sahá až do pravěku, k lovcům mamutů, kteří obývali tuto oblast. Oblast Ústí nad Labem byla osidlována už od paleolitu a obývání této oblasti na sebe navazovalo až do dnešních časů s výjimkou období střední doby kamenné. Z tohoto časového období se nám dosud nepodařilo nalézt doklady o pobytu pravěkého člověka. V blízkém okolí tohoto města leží další zajímavé obce.

Trmice, dnešní samostatné město byly od roku 1939 do roku 1991 součástí města Ústí nad Labem, od roku 1994 se však v referendu oddělily a staly se samostatným městem. Stadice jsou částí obce Řehlovice v okrese Ústí nad Labem.

Všechny tyto územní celky měly výhodnou polohu pro osidlování již v době pravěké, jelikož jejich územím vždy protékal vodní tok. V případě města Ústí nad Labem je to řeka Labe a Bílina, Trmicemi a Stadice pak protéká samotná řeka Bílina. Na březích těchto vodních toků se během dějin vyvíjely terasy, na nichž se pravěký člověk usazoval, jelikož pro něj měly velmi výhodnou polohu. Terasy byly v dostatečné blízkosti vodního zdroje nutného pro život a zároveň v dostatečné vzdálenosti a nadmořské výšce, aby pravěká sídla neohrožovaly povodně. Na terasách měl pravěký člověk prostor k pěstování plodin, těžbě nerostných surovin a také mu poskytovaly rozhled po okolí. Všechny tyto faktory vedly k tomu, že lidé v pravěku osidlovaly ty samé, či velmi blízké lokality a my nyní máme možnost nacházet doklady o jejich působení. Oblast Trmic a Stadice je jednou z nejbohatších českých lokalit na sídelní areály. Prakticky každé časové období zanechalo stopy po svých sídlištích, v rámci Čech jsou běžnější pohřební nálezy.¹

Ve své práci se primárně zaměřím na výše zmíněné ústecké obce – Trmice a Stadice. Zaměření na tyto dvě oblasti jsem si vybrala z osobních důvodů, jelikož mám na tyto obce rodinné a citové vazby. Období pravěku jsem zvolila ze dvou důvodů. Jedním z nich bylo nadšení pro toto období, které předává po celé Katedře historie PaedDr. Helena Východská a druhým bylo naopak jeho zanedbávání ve zpracování v regionální historii. Období pravěku je ve školních vzdělávacích plánech věnováno nutné

¹ Informace získány z rozhovoru s archeoložkou Mgr. Michaelou Kalinovou dne 3.7.2013.

minimum času, proto na regionální problematiku nezbyvá čas. Ve své práci proto chci shrnout pravěké dění na území Čech, pomocí něhož by si měl učitel i žák udělat představu o životě pravěkého člověka v každém období a zároveň chci vyzdvihnout nálezy, které byly objeveny právě na území Trmic a Stadic. Toto zaměření na regionální problematiku by mělo dětem pomoci uvědomit si, že pravěký člověk žil na stejných místech, jako žijí oni a mělo by jim toto období lépe přiblížit a osvojit si. V přílohách jsou navrženy didaktické aplikace, pomocí nichž by si měly děti nenásilnou formou opakovat a fixovat učivo.

Samotná práce je rozdělena na několik kapitol a podkapitol, které mají jednotnou strukturu. Systematicky jsou uspořádány podle časového sledu stejně jako v dějinách. Jednotlivé kapitoly pak vždy začínají obecnou charakteristikou konkrétního období. Následuje popis způsobu sídlení, typy sídelních areálů, které byly budovány a výběru lokalit pro svá sídliště. Další podkapitolou je pohřbívání v daném časovém úseku, kde se zaměřuji na způsob pohřbívání mrtvých jedinců, užívaný pohřební ritus a také vybranou lokalitu pro umístování pohřebišť, která je velmi často v nevelké vzdálenosti od sídelního areálu. V další podkapitole jsou zpracovány artefakty, které jsou dále rozděleny na archeologické objekty neboli budovy a stavby většinou sídlištního charakteru a movité artefakty. Movité artefakty jsou popsány pokud možno co nejpřesněji a přesto jednoduše tak, aby si mohl i žák šesté třídy společně s obrazovou přílohou vytvořit svou vlastní představu. Kde je to možné a vhodné, je rozdělení artefaktů rozděleno buď podle jednotlivých kulturních skupin, které byly v každém období zastoupeny nebo podle materiálů, z kterých byly tehdy předměty vyráběny. Závěr každé kapitoly pak tvoří souhrn nálezů v oblasti Trmic a Stadic. Vybrána byla velká či významná naleziště doplněná torzovitými nálezy z počátku 20. století. Kde nebylo možné uplatnit tento systém, využívám systematický výčet torzovitých nálezů získaných převážně povrchovým sběrem či náhodným objevem.

Cílem této práce je tedy shrnutí regionální problematiky z pravěku, která je na školách zanedbávána a která bohužel prozatím není zpracována ani vhodnou expozicí v Muzeu města Ústí nad Labem. S pomocí této práce chci dosáhnout toho, že děti i učitelé zamíří do ústeckého muzea, až se expozice připraví a budou mít možnost si ověřit své znalosti o regionální pravěké problematice a také si své osvojené znalosti prohloubit a utřídit do větších celků. Dalším cílem práce je vytvoření komplexního shrnutí období

pravěku do doby stěhování, jelikož souhrnných publikací je velmi málo a jsou převážně staršího data.²

Během své práce jsem využívala různé metody práce. Informační, kdy jsem pracovala s odbornou literaturou, badatelskou, během které jsem dohledávala informace v archeologické kartotéce a v nálezových zprávách uložených v Muzeu města Ústí nad Labem a také narativní prameny.³ Součástí mé práce byl i terénní výzkum. Výsledkem všech těchto činností je ucelený a systematický text, který může sloužit jako pomůcka ve výuce učitelům i žákům druhého stupně základních škol a nižšího stupně osmiletých gymnázií. Využity byly i tvůrčí metody, jejichž výsledkem jsou návrhy didaktických aplikací, které jsou součástí diplomové práce a které mohou být využity jako osvojovací a fixační cvičení pro žáky šestých tříd.

² Jako příklad uvádím publikaci od Radomíra Pleinera – Pravěké dějiny Čech.

³ Rozhovor s Mgr. Michaelou Kalinovou dne 3. 7. 2013.

2 PALEOLIT

Paleolit je nejdelší období ve vývoji člověka, trvá několik miliónů let, během kterých se člověk formoval, měnil, přizpůsoboval, ale také přetvářel své okolí tak, aby dokázal přežít a dále se vyvíjet. Od primitivních tvorů, ve kterých bychom jen těžko poznávali naše předky, se vyvinul v člověka moderního typu, který dokázal využít prostředí a předměty v něm ke svému životu, utvářel rodinné a kmenové vztahy a stále se učil novým vědomostem a činnostem, které jej měnily na člověka, který se v mnohém nelišil od člověka dnešní moderní doby.⁴ Ve starší době kamenné se poprvé setkáváme s tím, že člověk mrtvé pohřbíval. Přestože z počátku byli pohřbíváni pouze významní jedinci a pohřební místa nebyla oddělena od sídliště.⁵ Paleolitický člověk si obstarával potravu a vodu a snažil se všemi dostupnými možnostmi uživit jedince v tlupě. Budoval sídla a obytné budovy, aby měl kde žít. Bez člověka pravěkého by člověk moderní neměl dnešní technické vymoženosti, protože bez schopnosti učit se a vytvářet nové nástroje a předměty by mobilní telefony a jiné moderní vymoženosti společnosti neexistovaly. Cílem člověka doby kamenné bylo ulehčit si život a to všemi prostředky, které měl k dispozici.

Období paleolitu je pro vývoj člověka zásadním mezníkem. Je to doba, kdy se příslušníci rodu Homo začínali učit a pracovat a vyvíjeli se tak v typ moderního člověka. V době paleolitu docházelo k utváření a uvědomění si základních pojmů, ale také k vývoji určitých vzorců lidského chování, jako je vzájemná spolupráce a kooperace nutná k přežití. Jedním z nejdůležitějších mezníků starší doby kamenné je objevení ohně a jeho využívání v životě pravěkého člověka. Všechny tyto faktory pomáhaly pravěkému člověku přežít v dobách ledových i meziledových.⁶

2.1 SÍDLA V PALEOLITU

Z nejstarší doby kamenné nemáme dosud doložené žádné sídliště tzv. klasického typu, tak jak jej známe v pozdějších dobách, přesto máme několik nálezů, které mohou poukazovat na krátkodobé usídlení člověka na jednom místě. Ve všech případech se jedná

⁴ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 249 – 250.

⁵ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 52.

⁶ BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha: Univerzita Karlova, 1982. Str. 34-38.

o plochu blízkou vodnímu zdroji, ať již řece, či nějaké tůňce nebo potoku. K výrobě nástrojů se využívaly převážně ohlazené valounky právě z oněch řek. Vzhledem k tomu, že *Homo habilis* neopustil na pozadí svého vývoje africký kontinent, není hlubší analýza jeho sídlištní kultury v tomto okamžiku podstatná.

Ze staršího paleolitu jsme v kontextu území současné České republiky získali cenné informace o sídlení člověka z naleziště v Přezleticích, kde je doložena chata oválného půdorysu s ohništěm situovaným blízko vchodu do chaty. Obydlí plnilo s největší pravděpodobností funkci zimního základního tábora pro tlupu lovců-sběračů. Druhým typem sídel ze starší doby kamenné je obydlí v jeskyni, jež máme doloženo na Stránské skále v Brně.

Sídlení ve středním paleolitu se nijak výrazně neliší od způsobu sídlení ve starším paleolitu. V průběhu středního paleolitu se místa sídel měnila, nejdříve byly využívány hlavně převisy a plošiny nad řekami, kdežto v pozdější době se využívaly hlavně jeskyně. Další změnou, která se výrazněji projevila v sídlech paleolitického člověka, bylo umístění ohnišť. Do té doby bylo ohniště vždy vně chat, kdežto nyní jsou budovány obytné budovy s ohništěm uvnitř prostoru.⁷

Mladý paleolit zastupuje několik kulturních skupin. Každá z nich buduje svá sídliště a obytné areály. Komplex aurignacienu budoval svá obydlí pouze pod širým nebem v průměrné výšce 250-400 m v blízkosti menších vodních toků. Svůj vliv na umístění sídlišť mělo i roční období, ve kterém bylo sídliště budováno a také lovecké možnosti v oblasti.⁸ Gravettienská sídliště jsou oproti předchozím položena průměrně až o 100 metrů níže a využívá prostory, které jsou chráněné od okolí, ale ze kterých lze dobře pozorovat okolní situaci. Stejně jako sídliště v aurignacienu jsou obytné areály budovány v blízkosti menších toků. Lovci tohoto kulturního komplexu se často vraceli na již vybudovaná sídliště, ale stále nedokážeme přesně rekonstruovat jejich obydlí. V období magdalénienu převládala krátkodobá sezónní sídliště, doložena jsou však i středně velká sídliště, která sloužila k delšímu či opakovanému pobytu lovců. Osidlována byla různá návrší a terasy poblíž vodních toků, často poblíž brodů, kudy pocházela stáda zvířat a ty se tak stávala

⁷ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 33-34.

⁸ VENCL, S. Tamtéž, str. 69.

snadnou lovnou kořistí. Lidé této kultury osidlovali také jeskyně, hlavně však v Českém krasu a na Moravě v Moravském krasu.⁹

2.2 POHŘBÍVÁNÍ DOBY PALEOLITU

Ve starém a středním paleolitu jsou doloženy počátky pohřbívání mrtvých jedinců, nálezy však zatím pocházejí ze zahraničních lokalit a velmi dlouho se jedná pouze o části lidských pozůstatků. Mezi objevy celých koster převládají pohřby dětí.¹⁰

Z doby aurignacienu nebyly v Čechách objeveny prokazatelné pozůstatky lidských ostatků této epochy. V 80. letech 19. století byly na Olomoucku objeveny pozůstatky sedmi koster, které však nelze přesně datovat do doby aurignacienu a hovořit tak o dokladech pohřbívání této kultury. Během dalšího období se na území Čech projevy kulturního chování opět nijak výrazně neprojevují, za to mnoho dokladů o pohřbívání získáváme z oblasti Moravy od pavlovienského lidu. Od kultury pavlovienu pocházejí nejstarší doložené pohřební pozůstatky. Pohřbení jedinci byli ukládáni v mnoha polohách – natažení na zádech, ve skrčené poloze na boku, objevují se pohřby žehem a někteří pohřbení jedinci byli posypáváni červeným barvivem. Pohřební výbava byla chudá, resp. prakticky neexistovala. V hrobech byly nalezeny osobní šperky, případně kosti zvířat. V době magdalénienu opět postrádáme doklady o pohřbívání. Na území Čech bylo sice nalezeno několik lokalit, které obsahovaly velké množství kostí, ale nejednalo se o kostrové hroby, spíše druhotně uložené ostatky do vyhloubených jam.¹¹

2.3 PALEOLITICKÉ ARTEFAKTY

V paleolitu, na rozdíl od následujících období, nalézáme většinu artefaktů na sídlišťích a tábořišťích. V pozdějších dobách nám doklady o životě poskytují artefakty ukládané v hrobech, jelikož se z větší části dochovávají nepoškozené, či jen minimálně, kdežto sídlištní artefakty často podléhají zkáze.

⁹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 144-146.

¹⁰ BUCHVALDEK, M. *Dějiny pravěké Evropy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. Str. 58-66.

¹¹ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 69-70.

2.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Doklady o archeologických objektech z doby paleolitu získáváme především z velkých sídlišť, kterých je v Čechách poměrně málo, ale pomáhají utvářet představu o životě paleolitického člověka.

V paleolitu byly k obývání využívány jeskyně, převisy, plošiny nad řekami a jiné vyvýšené plochy, ze kterých měl přehled na okolí. Doložen je i přístěnek v jeskyni, který byl částečně zahlouben, a jeho zídky byly zpevněny. Uvnitř tohoto objektu se nalézaly zbytky ohniště. K obývání v otevřených polohách, hlavně během cest za lovem, si paleolitický člověk stavěl stany, které zpevňoval kostmi velkých zvířat a které mohl snadno zbourat a postavit na jiném místě. V Dolních Věstonicích byly doloženy pozůstatky chatrčí.

K objektům na sídelních areálech pak samozřejmě řadíme pozůstatky ohnišť, kůlové jamky a také odpadní jámy, které nám poskytují informace o zvěři, kterou paleolitický člověk lovil a jedl.¹²

2.3.2 MOVITÉ ARTEFAKTY

V paleolitu byly využívány předměty z kamene, kosti a také dřeva. Převládala kamenná industrie, jejíž výroba podléhala přísným pravidlům. Velmi mnoho předmětů, které paleolitický člověk využíval, se do dnešní doby nedochovalo, jelikož materiál z kterého byly vyhotoveny, podlehl zkáze.¹³

Nejstarší, starý a střední paleolit zastupuje převážně kamenná industrie využívající valouny křemene a křemence. V průběhu doby se opracovávali i jiné materiály, ovšem vždy místního původu. Tvarově a funkčně se nijak nelišila a nejčastěji nalézány artefakty jsou pěstní klíny. Ve středním paleolitu se rozvíjí výroba drasadel a jiných nástrojů jako rydel, sekáčů, vrtáků či nožů.¹⁴ Kromě kamene se využívaly i jiné přírodní materiály, dřevo k výrobě oštěpů a kosti byly provrtávány jako přívěsky.¹⁵

¹² PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 114-139.

¹³ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 35-36.

¹⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 117-129.

¹⁵ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 44-46.

V období mladého paleolitu nadále převažuje broušená a štípaná industrie. Člověk vytvářel různé složené nástroje. Ty vznikaly spojením broušených kamenných předmětů s ostřím a dřevěným či kostěným nosičem jako rukojetí. Máme tak doloženy oštěpy, dýky nebo také jehly. Nejčastěji nalézányými předměty však zůstávají různé čepele a čepelky, jelikož přírodní rukojeti nástrojů mohly podlehnout zkáze.¹⁶

2.4 OSÍDLENÍ TRMIC A STADIC

V roce 1987 bylo na rozhraní katastrů Stadice a Koštov odkryto tábořiště lovců mamutů, které pochází přibližně ze stejné doby jako tábořiště v Dolních Věstonicích. Je to nejstarší doložené osídlení této oblasti. Celé tábořiště pokrývalo plochu zhruba 150 m². Po celém tábořišti byly nalezeny kosti mamutů, sobů a také lišek, které byly buď volně roztroušeny, nebo byly uloženy v mělkých jámách sloužících k ochraně masa před zvěří a také jako dnešní chladnička. Kromě kostí byla objevena jakási dílna na pazourky, kde bylo dochováno mnoho pazourkových úštěpků a také hotových pazourkových výrobků, hlavně čepelí.

Další paleolitické sídliště, i když značně mladší bylo objeveno již v roce 1889 v trmické cihelně, kde byly nalezeny další mamutí kosti a pazourkové nástroje. Na tom samém místě byly kosti a pazourky objevovány ještě v průběhu 20. století, dá se tedy předpokládat, že bouráním a výstavbou bylo narušeno další sídliště či plocha náležející již objevenému.¹⁷

Na území Stadic byly také objeveny doklady o paleolitickém osídlení oblasti, nemůžeme zde však mluvit o ucelenějším souboru nálezů, spíš však o jednotlivých nálezech, které byly často přiměsí v jiných kulturních vrstvách. Zkoumané území Stadic lze rozdělit na tři zkoumané polohy. V roce 1988 byla získána sběrem při záchranném výzkumu Okresního muzea v Ústí nad Labem na poloze I část kosti bizona (inv. č. A 24434). Na poloze II byl v roce 1987 opět při záchranném výzkumu objeven část pazourkového nožíku (inv. č. A 24432) a také zlomek zkamenělé dlouhé kosti (inv. č. A 24433). Oba předměty byly objeveny v únětickém objektu. Na poloze III bylo

¹⁶ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 138-140.

¹⁷ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 22.

v průběhu roku 1988 objeveno několik paleolitických předmětů, které byly příměsí v laténu. Jedná se o zlomek pazourkové čepelky a 3 pazourkové úštěpy (inv. č. A 24435-8), zlomky kosti z bizona (inv. č. A 24439/1-2), zub z menšího koně (inv. č. A 24445) a také pazourková ydla a úštěpy (inv. č. A 24447-24453).¹⁸

¹⁸ Nepublikováno. Informace jsou k dohledání v archeologické kartotéce Muzea města Ústí nad Labem.

3 MEZOLIT

Období mezolitu je na našem území význačné změnou a vývojem klimatu a přírody, které se musel pravěký člověk přizpůsobit. Se změnou chladného podnebí souvisela výměna lovené zvěře. Místo stádních zvířat, jako byli například sobi, začala být lovena lesní zvěř, zvýšil se význam rybolovu a také sběru plodin.¹⁹

3.1 MEZOLITICKÁ SÍDLA

Pro svá sídla si člověk v mezolitu vybíral plochy poblíž vody či na rozhraní biotopu. Poskytovalo tak variabilitu obživy v případě změny ročního období či aktuálním nedostatkům. Převážná většina sídlišť se nacházela pod širým nebem, ale využívány byly například prostory i pod převisy. Pozůstatky objektů se špatně objevují a prokazují, zvláště na polohách, která byla opakovaně osidlována kvůli své výhodné poloze. Prokázány však byly pozůstatky zásobních a odpadních jám, kůlové jamky a také ohniště.²⁰

3.2 POHŘBÍVÁNÍ DOBY MEZOLITU

V mezolitu se využíval kostrový i žárový pohřební ritus, přičemž doklady o kostrových pohřbech jsou výraznější. Mrtví jedinci byli ukládáni do země vleže, ve skrčené poloze či vsedě. Ojedinelé jsou pohřbené lebky. Frekvence hrobů není příliš četná, což nasvědčuje pohřbívání jen některých jedinců společnosti.²¹

3.3 MEZOLITICKÉ ARTEFAKTY

Suroviny pro výrobu nástrojů a předmětů byly z velké části získávány v blízkém okolí sídliště. Pokud se objevuje cizí materiál, byl získán pravděpodobně výměnou.

¹⁹ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 198-199.

²⁰ VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 125-126.

²¹ V Evropě byla prozkoumána také hromadná pohřebiště, ve kterých byly nalezeny kostry se stopami po hrotech šípů či dýk nebo rozbitými lebkami. Jelikož tyto stopy po násilí nesou také ženské a dětské kosti, dá se předpokládat, že zemřelí byli uloženi do země po nějaké bitvě mezi kmeny. (VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. Str. 126-127.)

Stejně jako v paleolitu, i nyní převládají kamenné nástroje. Jde o čepelky a úštěpy různě tvarované, tzv. mikrolity.²² Dalšími nástroji byly sekery, tesly, šídla, harpuny či různé hroty. Vyráběny byly ze dřeva či kostí a parohů. V hrobech byly nalezeny také různé ozdoby, většinou se však jedná o různé provrtané zvířecí zuby či závěsky.²³

3.4 SÍDLENÍ V TRMICÍC A STADICÍCH

Z doby střední doby kamenné zatím nemáme doloženy žádné nálezy, přesto však není vyloučeno, že během výzkumných či záchranných archeologických prací nebude objeveno mezolitické sídliště, pohřebiště či jen lokalita bohatá na artefakty mezolitického člověka.

²² Mikrolity jsou velmi drobné artefakty štípané industrie vyrobené retuší čepelků či úštěpů a zasazované jednotlivě či ve větším počtu do dřevěných rukojetí. Nejvýrazněji jsou zastoupeny právě v mezolitu, jako geometrické mikrolity. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 200.)

²³ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 154-157.

4 NEOLIT

Mladší doba kamenná je dalším významným dějinným mezníkem ve vývoji člověka směrem k modernímu typu. Pro mladší dobu kamennou je důležitým pojmem neolitická revoluce, kdy se z člověka sběrače a lovce stává člověk zemědělec a chovatel zvířat. Domestikuje psa, pěstuje plodiny, chová zvířata na maso, kůži, kosti, rohy, a také ohraničuje svoje území.²⁴

4.1 SÍDLA

Pro svá sídla vybíral neolitický člověk kultury lineární keramiky terasy s mírnými svahy v blízkosti vodních toků, ať již řek či malých potoků. Podle zatím odhalených sídlištních nálezů můžeme dokonce tvrdit, že sídla nebyla od vodního zdroje vzdálena na více než 500 m. V nejstarších dobách byly domy budovány v menších skupinkách, obvykle do počtu čtyř, kdy se dá předpokládat, že jej obývali příbuzní, ať již rodově, či jen přidružení blízcí. Pro neolitického člověka začíná být důležitá jeho rodina, proto pokud žije ve skupině, má větší šanci na obranu, snazší obživu a vzájemnou pomoc. Přestože v Čechách nejsou v této době doložena žádná ohrazení, v Německu objevena byla. Jejich funkce byla s největší pravděpodobností obranná, jelikož usazená skupina s určitým množstvím zásob a jiných předmětů je terčem skupin, které se pohybují a mají právě těchto věcí nedostatek. V pozdějších dobách se počet obytných budov na určitém území zvýšil až na dvanáct, v této době už můžeme mluvit o sídlištních, která bývají součástí velkých sídelních areálů. Pokud bylo součástí sídelního areálu menší sídliště, dá se předpokládat, že mělo pouze funkci přechodného tábořiště.²⁵

Kultura vypíchané keramiky si pro svá sídliště vybírala místa se stejnou, či velmi podobnou specifikací – terasy s mírným svahem nedaleko vodního zdroje v mírném podnebí. Změna se projevuje v uspořádání jednotlivých domů a přilehlých hospodářství, které jsou nyní od sebe více vzdáleny a dávají tak prostor vytváření různých příkopů.

Pro bydlení již neolitický člověk nevyužíval jeskyně, maximálně různé převisy či průrvy ve vápencových útvarech, ale i tak se jednalo o krátkodobé přechodné útočiště,

²⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 165-169.

²⁵ PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 52-55.

čemuž nasvědčují nálezy keramických artefaktů, které jsou minimální. Jedinými výraznějšími doklady o pobytu v takových prostorách jsou pozůstatky ohnišť.²⁶

4.2 POHŘEBIŠTĚ

Během mladší doby kamenné se objevují oba pohřební rity, kostrový i žárový. Kultura s lineární keramikou využívá ritus kostrový, kultura s vypíchanou keramikou využívá oba rity, kostrový i žárový, resp. kostrový ritus nadále pokračuje a žárový ritus postupně převládá. U obou kultur je počet pohřebišť značně nižší než počet sídlišť, proč nemáme odkryto více pohřebních areálů, však není jasné.²⁷

Během využívání kostrového ritu platilo pravidlo ukládání zemřelých ve skrčené poloze. To bylo jediné pravidlo, které se uplatňovalo napříč různými oblastmi, další specifikace už byly odlišné. Uložení jedince na boku bylo také různé, nepatrně převládá uložení na levém boku, ale nedá se to považovat za dané pravidlo. Těla byla pohřbívána jednotlivě, či výjimečně v menších skupinkách, ale převládaly jednotlivé pohřby. Hroby můžeme nalézt jak mimo sídliště, tak přímo v osadách. V osadách byla těla ukládána do speciálních jam k tomu určených nebo do sídlištních objektů, stavebních jam nebo dokonce do původně zásobních jam.

Lid kultury vypíchané keramiky změnil způsob pohřbívání, kostrový ritus ustoupil a převažuje spalování mrtvých těl. Také už máme doložená samostatná pohřebišť oproti ojedinělým hrobovým nálezům předchozí kulturní skupiny. Tělo bylo vždy dokonale spáleno, někdy dokonce i s kamennými nástroji a popel byl buď uložen do nádoby, nebo volně vysypán do hrobu a překryt nádobou. Až po umístění popela do hrobu byly přikládány další milodary. Hroby nebyly nalézány pouze na pohřebních areálech, ale také samostatně obvykle na sídlištích. Zde platí stejná pravidla pro umístění hrobů jako u předchozí kulturní skupiny.²⁸

²⁶ PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 52-55.

²⁷ PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Tamtéž*, str. 83.

²⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 211-212.

Na závěr neolitického období, kdy už postupně přechází v eneolit, máme velmi chudou nálezovou základnu. V této době je využíván kostrový i žárový ritus, s převahou kostrového způsobu.

4.3 ARTEFAKTY V NEOLITU

4.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Stavby, které byly budovány na sídlištích, jsou tzv. dlouhé domy, jejichž zvláštností byly postranní žlábkové a tři nosné kůly na přechodu do severní části domu. Obě tyto části budovy sloužily k jejímu zpevnění, jelikož základ stavby byl tvořen ze slabších sloupků. Postupem času však i tyto prvky mizí a budovy se stavějí masivnější a pevnější. Dům je většinou rozdělen na tři části, výjimečně se objevuje dělení na dvě části či bez dělení. Ke konci období se budovy opět konstrukčně mění, znovu se objevuje žlábek podél celého domu a půdorys domu se směrem na jih značně rozšiřuje. Kůly jsou uvnitř domu rozmístěny řidčeji, proto se rozšiřuje užitkový prostor.²⁹

Jedněmi z nejčastějších nemovitých objektů jsou různé jámy a zahloubené objekty, jako například hliníky, které vznikaly při vykopávání hlíny určené pro výrobu keramiky a na stavbu domů. Jámy můžeme dělit podle velikosti na malé jamky – kůlové od domové konstrukce, větší jámy a soujámí. Jako větší jámy jsou uváděny především zásobnice na obilí, hliníky a v pozdější době také zastřešené jámy, které mohly sloužit jako hospodářský prostor a jámy související s domy, které bychom mohli považovat za tzv. sklípky.

Dalšími zahloubenými objekty jsou žlaby a příkopy. Žlaby byly součástí konstrukce domu, kdežto příkopy sloužily k ohrazení určitého prostoru. Pokud byl příkop budován do soustředných kruhů, říkáme takových příkopům rondely³⁰. Tento druh se objevuje hlavně v době kultury vypíchané keramiky.

²⁹ BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha, Univerzita Karlova, 1982. Str. 48-49.

³⁰ Rondel, či spíše rondely jsou kruhové objekty, které tvoří soustředné příkopy a palisády sloužící jako ohrazení různých objektů. Jejich funkce nemusí být však pouze obranná, ale také kultovní. Tyto objekty byly často objeveny pomocí letecké archeologie, ale jejich přesný význam stále není jasný. Dá se předpokládat, že se jednalo o společenské centrum, okolo něhož se lidé pokusili centralizovat svou společnost, ale to vše jsou jen domněnky.

Posledním typem zahloubených objektů jsou pece. Pece můžeme nalézt pouze na neolitických sídlištích, na dně vyložené kameny s vypálenou nízkou kopulí. Tyto pece nesloužily k vypalování keramiky, ale k pečení různých placiček či pražení obilí.³¹

4.3.2 ARTEFAKTY

Základním výzdobným prvkem kultury s lineární keramikou je linie, různě široká, hluboká a také přerušovaná. Linie byly tvarovány do různých ornamentů podle doby, kdy artefakty vznikaly, místa a také podle funkce předmětů. V lineární keramice se nám vyskytují základní tři tvary nádob a to misky, polokulovité nádoby a také lahve. V nejstarších fázích lineární keramiky se postupně vyvíjí zdobné ornamenty, ale chybí nám jakákoli malba na nádobách. Ve střední fázi doplňují základní linie vpichy a také různé doplňkové ornamenty a spirálky. Během doby se měnilo uspořádání a také tvary linií a ornamentů a jejich zastoupení na keramice, ale vždy byla keramika pečlivě vyzdobena. Hlavní výzdobné prvky jsou meandry, klikatky, obloučky a také spirály, které pokrývají plochu nádob v různé míře.³²

Keramika kultury vypíchané keramiky je získávána velkým podílem z pohřebních nálezů, což nám umožňuje ji i snadněji časově začlenit, jelikož do hrobu je ukládána v jeden časový úsek, kdežto sídlištní keramika má časové použití značně širší. V závěru období kultury s lineární keramikou se prosazuje zdobení vpichy, které postupem času naprosto převládá. Tato kultura používá tři základní tvary nádob, hruškovité nádoby, polokulovité misky a hrubě kulovité misky, všechny s oblými dny. Nádoby hruškovitého tvaru jsou zdobeny širokými pásy z řad dvojpichů, kdežto polokulovité misky jsou zdobeny nehtováním a několika pupky na výduti či pod okrajem.

V průběhu trvání kultury s vypíchanou keramikou se tvary nádob postupně vyvíjely a měnily. Objevují se kotle, nádoby zvonovitého tvaru s otevřeným ústím či hluboké mísy. V mladší fázi se objevují další tvary keramických nádob – pohárovité nádoby, mísy a misky

³¹ CVRKOVA, M. – KOUTECKÝ, D. Sídliště z doby laténské až časně římské v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In. *Archeologie ve středních Čechách 15/2*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2011. Str. 903.

³² PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 65-68.

na dutých nožkách a čtyřhranné nádoby. S novými tvary nádob se mění i způsob zdobení a motivy, kdy začínou převládat různé geometrické tvary.³³

V úplném závěru mladší doby kamenné se na našem území vyvíjí kultura s moravskou malovanou keramikou. Jedním z nejtypičtějších předmětů této kultury je tenkostěnný malovaný pohárek, který byl často přidáván jako dar do pohřební výbavy.³⁴

Keramické předměty však nejsou jediné, které nám přibližují život neolitického života. Dalšími nalézány artefakty jsou různé kamenné nástroje, ale také třeba ozdoby a šperky.

Štípanou industrii zastupují různá škrabadla, vrtáky a čepelky, a to v obou kulturách, liší se materiálově a občas i tvarově, ale nástroje jsou využívány oběma kulturami. Broušenou industrii představují sekyrky nebo klíny, které mohly být využívány při dřevařské práci a také tzv. dlátka, která však máme doložena pouze ve velmi malém množství. V kultuře vypíchané keramiky přibývají sekeromlaty a také motyky. Dalším hojně využívaným kamenným nástrojem je dvojdílný kamenný mlýnek, na kterém se dalo mlít nejen obilí, a tvary jeho částí byly uzpůsobeny funkcím, takže horní část byla upravena pro lepší uchopení do ruky.

Další hojně zastoupenou složkou v nalézáných artefaktech jsou kostěné předměty. Kostěné artefakty nalézáme na sídlištích i na pohřebištích a nalezené množství je nepatrné oproti reálně užívanému, velké množství podlelo zkáze časem, něco bylo zničeno již během užívání. Kostěné předměty zahrnují šídla, jehly, hladítka, lžičky či ostré nože ke škrábání kůží. Upravená šídla s několika hroty se využívala převážně ke zdobení keramických nádob, připomínala hřeben a tak mohly vznikat různé originální ornamenty.³⁵

Poslední velkou složkou zastoupenou v nálezích jsou různé ozdoby. Ozdoby nenosily jen ženy, ale také děti a muži. Zdobené bylo i oblečení a také účesy žen. Náhrdelníky byly vyráběny nejen ze schránek šneků a mlžů, ale také provrtaných zubů

³³ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 206-212.

³⁴ PLEINER, R. Tamtéž, str. 212-214.

³⁵ PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 70-78.

a korálků z kostí navlékaných na kožené řemínky či šňůrky. Mezi vzácné ozdoby patří náhrdelníky ze skořápek středomořských škeblí a také mramoru a v pozdní době první ozdůbky z mědi. Jako ozdoby byly nošeny náramky, náhrdelníky, různé závěšky či medajlony a nášivky na oděv. Mramorové náramky kultury vypíchané keramiky byly žádoucím i v oblastech mimo Čechy a byly směnovány za jiné zboží.

Z doby neolitu jsou také známy různé figurální plastiky, ať již zoomorfní či plastiky ženských idolů.³⁶

4.4 KULTURNÍ SKUPINY MLADŠÍ DOBY KAMENNÉ

Dvěma hlavními kulturními skupinami jsou kultura s lineární keramikou a kultura s vypíchanou keramikou. Do období neolitu také spadá kultura s moravskou malovanou keramikou, která se objevuje v Čechách až ke konci mladší doby kamenné. Pokud se zaměříme pouze na první dvě skupiny, které výrazně prezentují dobu neolitu, zjistíme, že na sebe v mnohém navazují a v několika ohledech se také shodují. Jejich nejmarkantnější rozdíl se projevuje ve způsobu pohřbívání, kdy kultura s lineární keramikou používá kostrový ritus, kdežto kultura s keramikou vypíchanou využívá žárový ritus. Zvláště za působení druhé kulturní skupiny se objevuje koexistence obou pohřebních rituů, pouze však v nepatrné míře, žárový ritus je upřednostňován ve výrazné míře. V této podkapitole se nebudu podrobněji zabývat rozdíly mezi jednotlivými kulturními skupinami, jelikož už byly rozebrány v jednotlivých oblastech – sídla, pohřebiště a také artefakty.³⁷

4.5 OSÍDLENÍ TRMIC A STADIC

V době neolitu osidlovaly území Trmic a Stadic obě kultury, lineární keramiky a také vypíchané keramiky. Obě kulturní skupiny vytvářely na březích Bíliny svá sídliště, kde setrvaly po delší čas, a proto se doklady o jejich pobytu snadněji prokazují. Nálezů z této doby je větší množství, ale nachází se spíše torzovitě. Nejvíce nálezů pochází z cihelen a z výkopů, především při pracích na stavbě dálnice D8. Jedním z nejbohatších

³⁶ PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 79-82.

³⁷ BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha, Univerzita Karlova, 1982. Str. 53-57.

nalezišť je cihelna Dörre, kde byly roku 1928 vykopány keramické zlomky, kamenné a pazourkové nástroje a samozřejmě také zvířecí kosti. V roce 1909 zde byla nalezena kulovitá nádobka kultury s lineární keramikou.³⁸

V bývalé Sonnenscheinově cihelně bylo z doby neolitu nalezeno vrtané kamenné závaží. V Bermeisserově cihelně pak byly objeveny střepy nádob, zvířecí kosti a sídlištní materiál, které lze zařadit ke kultuře s vypíchanou keramikou. Tyto artefakty byly nalezeny v roce 1941 při stavbě plynovodu, další nálezové okolnosti nejsou známy. Během téhož roku byly objeveny poblíž elektrárny nalezeny střepy z nádob, zlomky mazanice, zlomek drtidla na obilí, mlýnský kámen, kamenná sekyrka a také štípaná sekyrka. Artefakty pocházely od obou kultur neolitu. V dnešní ulici Na Pískách byly roku 1927 vykopány střepy malé bombovité nádobky kultury s lineární keramikou.³⁹

Na území Stadic byly objeveny neolitické artefakty na dvou polohách. Jedna se nalézá na území Fleischmannova pole, druhou nelze určit. Objeveny zde byly zlomky kamenného sekeromlatu (vypíchaná keramika) a část kamenné sekery (lineární keramika). K oběma objevům nejsou známy žádné bližší nálezové okolnosti.⁴⁰

Z přelomu období neolitu a eneolitu, z doby jordanovské kultury, pochází nálezu objektu s kopulovitou pecí na vypalování keramiky. Celý tento objekt byl odkryt během záchranného výzkumu roku 1990 při výstavbě dálnice D8, během kterého bylo dokonce přeloženo koryto řeky Bíliny. Tento nálezu je velmi významný, jelikož jordanovská kultura je na území Čech vzácná.⁴¹

³⁸ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 23.

³⁹ CVRKOVÁ, M. *Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem*. Teplice: Krajské muzeum, 1984. Str. 40 – 43.

⁴⁰ CVRKOVÁ, M. *Taměž*, str. 26.

⁴¹ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 23.

5 ENEOLIT

Eneolit neboli pozdní dobu kamennou, lze charakterizovat jako období, kdy se na určitých územích vyskytují zároveň kamenné i měděné artefakty. Toto vysvětlení ovšem nelze brát jako rozhodující a platné kdekoli, na některých místech Evropy a Středomoří je používání mědi běžné, jinde se využívá minimálně. Při charakteristice období musíme vzít v potaz i změny v lidské společnosti a její kultuře.⁴²

V eneolitu dochází k dalším změnám v zemědělství, které mají vliv na sídelní uspořádání obyvatel. Ustupují velké osady a začínají vznikat menší sídliště, postavení muže ve společnosti nadále stoupá a prohlubuje se nerovnost mezi věkovými skupinami, aniž by to ovlivnilo chod rodin.⁴³

Samotný termín eneolit je používán od druhé světové války. V mnoha zemích je používán jiný termín, můžeme se setkat s chalkolitem či dobou měděnou. Až do konce 20. století se mnoho archeologů drželo charakteristiky, která vysvětlovala dobu eneolitu jako výsledek koexistence jednotlivých kultur. Až díky práci československých archeologů činných hlavně v padesátých letech 20. století se prosazovala teorie, kdy na sebe jednotlivé kultury navazovaly a vzájemně se ovlivňovaly. Tito významní vědci prezentovaní například Miroslavem Buchvaldkem usilovali o periodizaci jednotlivých kultur stejně jako o celkovou periodizaci eneolitu. Stejně jako označení doby není jednotné pro všechny oblasti, tak i období trvání pozdní doby kamenné není všude stejné. V některých zemích lze datovat eneolit už do období našeho neolitu, kdežto jinde k němu dospívá společnost v době bronzové.⁴⁴

Jak uvádí Evžen Neústupný ve své publikaci: *„Celkově vzato, je eneolit podle předchozích zásad období, kdy v celoevropském rámci mizí kultury s bohatě zdobenou keramikou (s malovanou keramikou na Balkáně, v části východní a střední Evropy; s bohatě zdobenou rössenskou keramikou západně odtud), stabilizuje se pohřební ritus (zejména se nyní objevují mohyly), rozkvétá válečnictví (nacházejí se první speciální zbraně*

⁴² NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 11.

⁴³ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 237-239.

⁴⁴ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 11-13.

a množí se „opevnění“) a v mnoha oblastech se mění struktura sídlení (mizí velké obytné komponenty, objevují se komponenty malé).⁴⁵

V pozdní době kamenné se objevuje také několik kulturních skupin, jako například kultura šňůrové keramiky, zvoncovité poháry či kulovité amfory. Dle těchto kultur bychom mohli období eneolitu rozdělit do čtyř fází, které by po sobě postupovaly v tomto pořadí.

Časný eneolit zastupovaný kulturou nálevkovitých pohárů.

Starší eneolit a kultura nálevkovitých pohárů.

Střední eneolit a v něm prokázaná bádenská kultura, řivnáčská, chamská a kulovité amfory.

Mladší eneolit a v něm zastoupená kultura se šňůrovou keramikou a kultura zvoncovitých pohárů (někteří badatelé zařazují kulturu se šňůrovou keramikou ještě do středního eneolitu).⁴⁶

5.1 SÍDLA V DOBĚ ENEOLITU

Obytné areály v eneolitu jsou oproti předchozím obdobím poměrně malé a jednotlivé objekty se mohou i překrývat. V mnoha případech se stává, že při výkopech jsou nalezeny vrstvy nad sebou a v každé jsou objeveny pozůstatky z různých osad. Počet obydlí je v osadách velmi nízký, žilo zde jen velmi málo rodin, pravděpodobně 3-4 rodiny. Rozestupy mezi jednotlivými osadami byly poměrně malé, jen několik kilometrů od sebe. Obytné areály byly lokalizovány na březích řek a potoků, kterážto místa byla později překryta mocnými sedimenty. Další častou lokalitou využívanou k výstavbě sídlišť byly vysoké polohy na kopcích či horách.⁴⁷

5.2 POHŘEBIŠTĚ V ENEOLITU

Pohřívání se během eneolitu výrazně měnilo. Můžeme se setkat s dlouhými či kruhovitými izolovanými mohylami až s rozsáhlým pohřebišťem. Ve středním eneolitu

⁴⁵ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 13.

⁴⁶ BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha, Univerzita Karlova, 1982. Str. 60.

⁴⁷ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 16-18.

jsou rozšířenější izolované hroby. Pohřební ritus se mezi kulturami často velmi různil, i když společensky na sebe kultury navazovaly či si byly velmi blízké. Stejně jako samostatný pohřební ritus se v průběhu doby měnila i výbava hrobů. Chudá ani bohatá výbava hrobů obvykle neznamenal, že se jedná o chudou či bohatou společnost, ale o jakousi symboliku, kterou měla představovat, a kterou nelze dnes zcela beze zbytku interpretovat. Stejně tak ovlivňovalo výbavu hrobů to, zda se jednalo o mužský či ženský hrob a jaké postavení jedinec v dané společnosti zastával. Jediné rituální pravidlo, které přetrvávalo v průběhu tisíciletí, je absence hrobů dětí do 3 let.⁴⁸

V době eneolitu se poprvé setkáváme s novým prvkem pohřbívání. Nad hroby jsou poprvé vršeny mohyly. Jejich nadzemní násy se však na českém území nedochovaly. Podle podzemních konstrukcí lze však předpokládat, že se jednalo spíše o dlouhé mohyly, které se v mladším eneolitu změnilly tvar na okrouhlý v průměru asi 10 m.

Pohřební areály bývaly velmi rozsáhlé, ale jejich pozůstatky jsou velmi skromné. Převážně násy podléhaly zničení při různých úpravách terénu. V pohřebních areálech nebylo neobvyklé, že v jednom hrobu bylo uloženo několik těl z různého období. Jednalo se o tzv. sekundární pohřbívání, kdy bylo úmyslně pohřbeno tělo do staršího mohylového násy. Můžeme tak nalézt v jednom hrobě různé kultury z různého období nebo jednu kulturu oddělenou několika desetiletími či staletími.⁴⁹

5.3 ENEOLITICKÉ ARTEFAKTY

5.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Ve starším eneolitu se vyskytují domy na kúlové konstrukci velmi značných rozměrů, které nám mohou připomínat dlouhé domy z neolitu. V době kultury nálevkovitých pohárů se nám začínají objevovat malé i velké polozemnice, které dominují období středního eneolitu. V mladším eneolitu se nám poloha osad, především šňůrové keramiky, velmi těžko určuje. K jejímu označení dopomáhají nálezy sídlištní keramiky, díky kterým můžeme určit polohu sídliště. Krom domů se ovšem v tomto období setkáváme také

⁴⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 241-246.

⁴⁹ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 20.

s ohrazením a tzv. fortifikací, které zanechávají v půdě pozůstatky objevitelné při archeologickém bádání.⁵⁰

5.3.2 ARTEFAKTY

Movité artefakty, které nám toho o minulých kulturách vypovídají nejvíce, nalézáme jak v sídlištních areálech, tak také v pohřebních. Nejběžnějším nálezem je keramika, která ovšem bývá zachována především v podobě střepů a to i v hrobech. Nalézaná keramika nám dle tvaru a také výzdoby nádob umožňuje vyjadřovat jejich symbolický smysl, ale mohla mít také společenský význam, pokud se jednalo například o různé picí soubory, které mohly být využívány při slavnostech či setkání.⁵¹

V časném eneolitu má keramika různé tvary, ovšem její výzdoba je minimální, většinou bývají nádoby nezdobené. V této době nalézáme především dvojuché a čtyřuché amfory, džbánky, poháry, hrnky a mísy, hrnce a také zásobní nádoby buď s nálevkovitým hrdlem či úzkým hrdlem. Výzdoba na těchto nádobách bývá různá, setkáváme se s plastickými pásky, které mohou být hladké, přesekávané či vykrajované. Tyto pásky mohou být doplněny ještě různými výčnělky na nádobě. Nezdobená keramika prochází časným, starším a středním eneolitem, výjimku tvoří pohřební keramika lidu kulovitých amfor, která je vždy velmi bohatě zdobena.⁵²

V období mladšího eneolitu se setkáváme se zdobenou keramikou mnohem častěji, výzdobné tvary jsou převážně geometrické a jsou zdobeny rytím, otisky šňůry, kolkováním a stále se můžeme setkat se zdobením plastickými pásky. Výzdoba se soustřeďuje převážně na podhrdlí nádoby, její hrdlo zůstává nezdobené, výjimkou může být jedině pásek pod okrajem. Pouze kultura zvoncovitých pohárů zdobí svou keramiku po celém povrchu nádoby. Zvláštní význam ve své době mají džbánky a poháry, které pravděpodobně sloužily ke konzumaci piva a tudíž hrály významnou roli při slavnostech a při utváření vzájemných společenských vztahů. Ve stejné době se nám také

⁵⁰ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 22, 25-26.

⁵¹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 246.

⁵² SKLENÁŘ, K. *Archeologický slovník 3 – keramika a sklo*. Praha: Národní muzeum, 1998. Str. 17-29.

objevují dvojuché a čtyřuché amfory, které tak mohly sloužit k přechovávání většího množství nápojů, pravděpodobně tedy i piva⁵³.

Dalšími artefakty, které můžeme objevit, jsou zemědělské nástroje, a to buď celodřevěné oradlo či žatevní nože, tzv. srpy. Přestože je oradlo jedním z nejvýznamnějších eneolitických artefaktů, jeho nejstarší nálezy pocházejí z doby bronzové a na území mimo Čechy. Žatevní nože nalézáme v mužských hrobech uložené u nohou. Tyto nože byly většinou delší čepele zasazené šikmo do jednoduché dřevěné rukojeti.⁵⁴

V archeologických nálezech nemohou samozřejmě chybět ani kamenné sekery, které jsou místy doplňovány sekerami měděnými. Kamenné sekery jsou převážně vybrušovány a to z amfibolitu⁵⁵, výjimečně z pazourku. Křemen se jako materiál pro výrobu sekyr nepoužíval. Tvar sekyr je symetrický. V průběhu eneolitu se tvar sekyr měnil, proto se můžeme setkat se sekerami se zaobleným či hrotitým týlem (časný eneolit), opracovanými a hlazenými plochými sekerami (starší a střední eneolit). Kultura šňůrové keramiky má velmi hrubě opracované sekery, které jsou hlazené pouze při ostří. Měděné sekery mají jednoduché tvary a jsou ploché. Jako zbraně se v eneolitu používaly sekeromlaty či dýky, přičemž dýky se týkají především kultury zvoncovitých pohárů a jejich rozměry jsou poměrně malé, takže při skutečném boji by sloužily velmi špatně.

Z hrobů máme také doklady o používání luků. Nalézáme hroty šípů srdcovitého tvaru, které ojediněle nalézáme až do doby kultury zvoncovitých pohárů, kde je jejich výskyt v mužských hrobech velmi častý. Dle způsobu uložení lze soudit, že celé šípy byly

⁵³ Počátky výroby piva sahají až k Sumerům, Babyloňanům či Asyřanům. Obilí bylo skladováno v hliněných nádobách, do kterých nejspíše natekla voda, což způsobilo kvašení. Výsledkem byla voda s omamnou chutí. Pozdější cílená výroba byla specifikou spíše žen. Toto pivo bylo připravováno bez chmele, proto nemělo onu hořkou chuť, kterou známe. Díky tomu, že se pivo nefiltrovalo, obsahovalo spoustu částic a k pití používali obilné stéblo jako brčko. Další záznamy o výrobě piva pocházejí ze starověkého Egypta. Ovšem v době Antiky byl větší zájem o víno a medovinu, kdežto kmeny v jiných částech Evropy, obzvláště později Germáni, dávali přednost pivu. (URL: <<http://www.pivoteka.eu/historie-piva.html>> [cit. 2012-11-26])

⁵⁴ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 22-24.

⁵⁵ Původ amfibolitu, z něhož jsou vyrobeny sekery, není zcela jasný. Primární výskyt je hlavně v Krušných horách, ale četný je také v Českém lese. Materiál na výrobu nástrojů byl získáván sběrem nebo těžbou na primárních výchozech či sběrem v sekundárních pozicích, převážně v potocích a říčkách. Zdrojem amfibolitů mohly být také terasy Labe u Ústí nad Labem, tento zdroj však není prokázán. Místo sběru nemuselo velmi často odpovídat místu nálezu artefaktu. (CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – BRUS, Z. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadicích. Doplněk ke Katalogu šňůrové keramiky v Čechách III. In: *Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV – VI*. Praehistorica XVII, Praha 1991.)

uloženy v toulci podél těla. Kultura zvoncovitých pohárů ukládala do hrobů také lukostřelecké nátepní destičky⁵⁶. Všechny tyto nálezy dokládají poměrně běžné používání luku u pravěkého eneolitického člověka.⁵⁷

5.4 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH KULTUR OBDOBÍ ENEOLITU

V období eneolitu se prostřídalo několik kulturních skupin, které na sebe většinou časově navazují, ale také se vzájemně prolínají a není vyloučeno, že se vzájemně i ovlivňují. V časném eneolitu se nám vyskytují kultury jordanovská a lengyelská.

Nálezy z této doby jsou poměrně chudé a to i díky tomu, že známe málo lokalit zařaditelných do tohoto období. Je to způsobeno tím, že výbava hrobů je velmi chudá a také tím, že nezdobnost keramiky obtížně určuje, do jakého období lze přesně zařadit. V případě dlouhých domů se špatně určuje jejich datace, jelikož na bocích domů chybí dlouhé jámy, podle jejichž obsahu lze nálezy datovat. Přesto, že se nálezy špatně určují, z naleziště v Trmicích datované do jordanovské kultury máme doklady o keramických džbánech, mísách, amforách či talířích, vše s žebříčkovou výzdobou. Jako sídlištní objekty můžeme zmínit sila, hliníky⁵⁸ nebo zásobní jámy.⁵⁹

V časném eneolitu nalézáme kostrové hroby v poloze skrčence, přičemž někteří zemřelí byli pohřbíváni obličejem k severu, což je v jiných obdobích neobvyklé. Výbava hrobů je různorodá dle jednotlivých kultur, vybaveny jsou bohatě, ale také bez jakékoliv výbavy. Zvláštností jsou hroby, ve kterých nalézáme měděné ozdoby, ale žádné pozůstatky po keramické výbavě.⁶⁰

⁵⁶ Nátepní destička je archeologický předmět obdélníkového tvaru s dvěma nebo čtyřmi otvory pro přivázání na zápěstí, které chránil před zpětným nárazem tětiny luku. Velmi často byly z břidlice. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 229.)

⁵⁷ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 22-24.

⁵⁸ Hliník je objekt určený k hospodářskému využití hlíny pro stavbu domů, pecí či na výrobu keramiky. Využíván také jako otopné zařízení. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 128.)

⁵⁹ CVRKOVA, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012. Str. 153 – 162.

⁶⁰ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 38-59.

5.4.1 KULTURA NÁLEVKOVITÝCH POHÁRŮ

Období staršího eneolitu je charakteristické převážně jednou kulturou, a to kulturou nálevkovitých pohárů. Z období kultury nálevkovitých pohárů máme dobře zachycené stopy po zahloubených objektech, pravděpodobně skladovacích, či jiné hospodářské prostory. Jako tzv. hospodářské prostory můžeme označit zásobní jámy, prohlubně sloužící jako dílenská místa či jámy s ohništi nebo pozůstatky pecí. Stopy po obytných budovách jsou velmi zřídka. Obytné budovy byly opět dvojího typu. Opět zde máme dlouhé domy s obytnou plochou až 150 m², u kterých se nám však nedochovaly stopy po vnitřním členění či po otopných zařízeních. Druhým typem jsou polozemnice, které měly daleko menší vnitřní prostor, ale jejich půdorys byl rozmanitý. Známe obdélníkové, oválné či kruhové stavby.⁶¹

Kultura nálevkovitých pohárů využívá několik typů sídlišť. Výšinná sídliště, což jsou sídliště umístěná na vyvýšené poloze, která je chráněná přírodou. Jedná se hlavně o ostrožny, okraje říčních teras či horské kupy. Dále hrazené areály situované v otevřeném, rovinném terénu. Tyto areály neměly obrannou funkci, ale spíše symbolickou či správní. Dalšími jsou velké osady v otevřených polohách, beze stop ohraničení a menší nehrazené osady a usedlosti rozptýlené v krajině.

Funkce sídel byla velmi rozmanitá. Sídla mohla mít obrannou funkci, správní, obchodní, náboženskou či výrobní.⁶²

Doba staršího eneolitu se vyznačuje třemi typy hrobů. Prvním typem jsou hroby uložené uvnitř příkopového ohrazení kryté mohylovým náspem. Mohyla mohla být také několika tvarů, přičemž obdélníkové násypy měly imitovat tvar dlouhého domu a většinou byly umísťovány nad mužské hroby. Dalším možným tvarem byl kruhový. Druhým typem jsou jednoduché hroby tvořící pohřební areály nevelkého rozměru. Tyto areály jsou nálezově velmi chudé zřejmě následkem rozsáhlé zemědělské orby v 18. a 19. století. Poslední možností jsou jednoduché hroby, které zařazujeme díky jejich typické výbavě – nádoby a sekeromlaty. Nízký počet nálezů jednotlivých hrobů i pohřebních areálů není

⁶¹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 234-236.

⁶² CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012. Str. 161-162.

způsoben pouze zemědělskou orbou, ale také chybějící výbavou v hrobech, která znemožňuje datové zařazení hrobů.⁶³

Pohřební ritus byl převážně kostrový, skrčenci byli ukládáni buď na pravém, nebo na levém boku. Možný byl i žárový ritus, ale není definitivně doložený. Ve výbavě jsou obvykle picí nádoby, sekery, sekeromlaty, šipky či kostěná industrie. Jako ozdoby jsou provrtané zvířecí zuby či měděné ozdoby.⁶⁴

5.4.2 BÁDENSKÁ KULTURA

Další z kulturních skupin středoevropského regionu je kultura bádenská. Spolu s kulturou řivnáčskou, chamskou a kulturou kulovitých amfor je zařazena do období středního eneolitu. V dřívějších dobách byla bádenská kultura známa jako kultura s kanelovanou keramikou. Občas se můžeme setkat s oběma názvy, ale od r. 1969 převládá pojem bádenská kultura.

Bádenská kultura začíná již na konci období staršího eneolitu, ale vrchol můžeme pozorovat právě v období středního eneolitu. Bohužel z tohoto období máme doloženo zatím málo lokalit a s tím bohužel související malý počet objektů.⁶⁵

Zjištění přesného počtu lokalit ztěžuje malá zdobnost keramiky, ale také fakt, že některé typy keramik jsou podobné kultuře řivnáčské, proto bývají často zaměňovány. Lokality bádenské kultury jsou nejvíce zastoupeny ve středních Čechách a také na severozápadě Čech. Sídla bádenské kultury můžeme nalézt na zvýšených terasách říčních toků. Sídlní síť tvořila jednotlivá rozptýlená sídla po kraji umístěná právě na vyvýšených terasách, ostrožnech či návrších. Na sídlištích máme prokázané pozůstatky zásobních jam či sil.⁶⁶

Jako obydlí sloužily lidu bádenské kultury polozemnice, stejně jako v předchozí kultuře nálevkovitých pohárů a rovněž i v následující kultuře řivnáčské. Pohřební ritus

⁶³ CVRKOVA, M. Praveké osídlení ve Stadicích (Řehlovičích) o. Ústí n. L. In: *Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích. Společenské vědy. 11.* Jaromír Macek. Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1975. Str. 2.

⁶⁴ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit.* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 60-86.

⁶⁵ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě.* Praha: Libri, 2002. Str. 140-141.

⁶⁶ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit.* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 60-86.

nejstarší části bádenské kultury je prakticky neznámý. Z pozdější doby jsou známe dva hroby, které můžeme s určitostí zařadit k bádenské kultuře. Oba hroby byly kostrové, těla byla uložena v poloze skrčence, přičemž ve druhém hrobě máme doložen také žárový rítus, kdy třetí jedinec byl spálen, a popel byl uložen v amfoře. Výbava hrobu byla poměrně bohatá, skládala se ze čtyř nádob a také ze souboru ozdob, v našem prostředí poměrně unikátním.

Ozdoby se vyráběly z lastur a perel z kosti, ale také z mědi. Tento soubor měděných výrobků patří mezi nejbohatší soubory eneolitického stáří v Čechách. Z mědi byly vyráběny napodobeniny perel či lastur se žebry, spirálovité náramky a unikátní půlměsícovitý pektorál⁶⁷.

Bádenská keramika je nejčastěji ve tvaru hrnců či zásobnicových nádob. Tyto nádoby bývají zdobené pod okrajem plastickou páskou různě členěnou. Amforovité nádoby jsou také známy, ale pouze ve zlomcích, nejčastěji nalézáme masivní ucha nádob. Dalšími nádobami charakterizujícími bádenskou kulturu jsou mísy s nálevkovitým hrdlem, džbány a čerpáky⁶⁸. Džbány mají vysoká hrdla a široká ucha, u čerpáků sahají ucha vysoko nad okraj nádoby. Starší keramika je zdobena kanelurami. Dalšími artefakty, které můžeme objevit, jsou sekery, drobné teslice⁶⁹ či sekeromlaty. Nalezeny byly i zlomky drtidel, brousky či trojúhelníková zátěž rybářských sítí, dále také šídla, hroty a dlátka.⁷⁰

Tento lid choval hovězí dobytek, prasata, ovce či kozy a k obživě lovil jeleny, srnce či zajíce a samozřejmě lovil ryby.

5.4.3 ŘIVNÁČSKÁ KULTURA

Řivnáčská kultura, označená podle vrchu Řivnáč u Roztok, kde bylo objeveno výšinné sídliště, je velmi vyspělá. S podobnou úrovní se setkáváme až v době bronzové.

⁶⁷ Ochranný kovový plát, který měl chránit hrud' bojovníka, později se používal i jako ozdoba nebo také odznak prestiže. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 228.)

⁶⁸ Drobné nádoby s malým tělem, ale poměrně velkým uchem či držadlem. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 58.)

⁶⁹ Teslice se používala k opracování dřeva, ale svým tvarem, resp. umístěním průvrtu pro topírku připomíná spíše motyku. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 353.)

⁷⁰ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 94-95.

Tato kultura je zpracována podrobněji a rozsáhleji než jiné kultury a to především díky výzkumu výšinných sídlišť na nápadných polohách, jako je např. i Vyšehrad. Zkoumána byla i rovinná sídliště, ovšem v menší míře než výšinná sídliště.

Lid řivnáčské kultury obýval hrazené výšinné osady, které byly obklopené venkovními usedlostmi či osadami. Sídliště měla různou funkci, obchodní, obrannou a také je možné, že sociální, kdy měla rozlišovat bohaté a chudé obyvatele. Na sídlišťích řivnáčské kultury se vyskytuje mnoho obytných objektů, převážně jednorodinných domků. Jedná se samozřejmě o polozemnice, ať už s kůlovou konstrukcí nebo bez. Uvnitř některých polozemnic byly objeveny pozůstatky po ohništích, v některých objektech ovšem tyto stopy zcela chybí, především u polozemnic se zvýšeným počtem kůlových jamek. Druhým typem objektů jsou domky s podlahou na úrovni terénu, tzv. povrchové objekty. Doklady o tomto typu obývání máme převážně z výšinných sídlišť, kde skalní podloží nedovolovalo zapuštění kůlové konstrukce. K obranné funkci dopomáhala různá ohrazení či fortifikace.⁷¹

Řivnáčská kultura praktikuje jak kostrový pohřební ritus, tak žárový. Pohřbívání v sídlišťních objektech je velmi vzácné. Doklady máme o trojím způsobu pohřbívání.

Ukládání do skříňkových hrobů. Uloženy byly kostrové hroby či hroby obojího ritu. Skříňkové hroby byly uloženy vně osad, dá se předpokládat, že se jednalo o pohřební areály. Kostrové hroby uložené v zemi. A poslední možností byly popelnicové hroby. Ty můžeme najít ve dvojí podobě – nádoby uloženy v prosté zemi či ve skříňce z kamenných desek.⁷²

Řivnáčská keramika navazuje tvarově na keramiku bádenskou, ale přichází o její zdobené kanelurami. Zdobení domácí keramiky je velmi jednoduché a střídme. Jedná se hlavně o rýhy a vypíchané ornamenty. Dalším způsobem zdobení jsou plastické lišty, ať už vodorovné či klikaté. Pokud chceme mluvit o konkrétních nádobách, jedná se o koflíky, džbány, rendlíky, mísy, amfory či zásobnicové nádoby.

⁷¹ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 90-94.

⁷² NEÚSTUPNÝ, E. Tamtéž, str. 102-104.

Specifickým keramickým artefaktem jsou hliněné antropomorfní idoly⁷³, které měly kultovní funkci. Samozřejmě nesmí chybět různé lžíce, naběračky či přesleny. Bohaté jsou nálezy i broušené a štípané industrie. Jako nástroje používali lidé řivnáčské kultury sekery, tesly, dláta či pracovní sekeromlaty. Sekery jsou prakticky pouze se silným týlem, hrotitý a tenký týl vyskytující se v předchozích obdobích už není využíván. Chybět samozřejmě nemohou ani brousky, klíny, sekáče, nože či mlaty. Štípanou industrii zastupují čepele, škrabadla nebo šipky (trojúhelníkového a srdcovitého tvaru).⁷⁴

Samozřejmě i tato kultura využívala různé ozdoby a šperky, ale dokladů o nich máme velmi málo. Doložená jsou různá spínadla či pasové zápony, ale také kruhové náramky. Náramky nacházíme z pálené hlíny menších rozměrů (nejspíše pro děti) a také měděné.

Stejně jako předchozí kultura, i tento lid choval hovězí dobytek, kozy, ovce a prasata. Rozšiřuje se počet zdomácnělých zvířat oproti divokým. I tento lid se živil zemědělstvím, v zásobních jámách byla objevena zrna pšenice dvouzrnky a také drobnozrné čočky.⁷⁵

5.4.4 CHAMSKÁ KULTURA

Chamská kultura má svou specifickou keramiku a také sídelní strukturu, která je především z výšinných osad. Výšinné osady můžeme rozdělit do 4 typů podle toho, v jakém prostředí se rozléhají. Opevnění těchto sídlišť je prokázáno v podobě příkopů a valů, ovšem jen u malého počtu osad.⁷⁶

O pohřbívání této kultury prozatím nic nevíme, ale existují domněnky, že šlo o žárový ritus ukládaný v mělkých hrobech.

Keramické nálezy jsou z větší části zastoupeny hrnci a mísovitými tvary. Objeveny byly i amfory, koflíky a různé miniaturní nádobky, ty však ve velmi malém zastoupení.

⁷³ Antropomorfní idol. Tzv. bůžek, je předmět, který má zpodobňovat lidské tělo či jeho části a sloužil s největší pravděpodobností jako rituální předmět. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 126.)

⁷⁴ BUCHVALDEK, M. *Nástín evropského pravěku*. Praha, Univerzita Karlova, 1982. Str. 64.

⁷⁵ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 105-110.

⁷⁶ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 121-122.

Zdobení nádob bylo poměrně pestré, můžeme se setkat s motivy z přesekávaných lišt, ryté ornamenty – linie, trojúhelníky a krokvice, které mohou být doplněny vpichy. Zdobeno mohlo být i otisky šňůry. Kamenné nástroje opět zastupují sekery, teslice, dlátka, pracovní sekeromlaty, brousky a různá drtidla.

Zvláštností u chamské kultury a jejího způsobu života je využívání velmi masivních přeslenů, které poukazují na zpracování ovčí vlny. Samozřejmě jako u předchozích kulturních skupin lovili lidé ryby, zvěř, pěstovali obilí a chovali zvěř, především ovce a kozy.⁷⁷

5.4.5 KULTURA KULOVITÝCH AMFOR

Kultura kulovitých amfor je svébytná formace, která nelze popsat několika slovy.

Velmi dlouho se předpokládalo, že sídla této kultury jsou vázána na sídliště kultury řivnáčské či bádenské, jelikož byly v objektech nalézány zlomky keramiky obou kultur, přičemž bylo snadno rozeznat keramiku kulovitých amfor od keramiky jiných skupin. Ovšem dnes už máme jistotu, že tato kulturní skupina obývala svá svébytná sídliště. K celkovému vzhledu a uspořádání jednotlivých sídlišť toho však příliš nevíme.⁷⁸

Hroby této kultury lze ještě stále pokládat za vzácné. Jejich výskyt je ojedinělý, ale na zvláštnosti přidává nález sídlištní keramiky, který je v těchto hrobech výrazný, jedná se hlavně o hrnce. V hrobech byla těla uložena ve skrčené poloze a hroby nebyly nijak zvlášť upraveny, doklady o nadzemních úpravách byly zlikvidovány už v minulosti. Výbava hrobů se vymezuje na amfory, mísy či jiné keramické nádoby, většinou zdobené.⁷⁹

Keramika kulovitých amfor je různě zastoupena v hrobech a na sídlištích. Některé druhy keramiky se nalézají v osadách, ale v hrobech nejsou zastoupeny vůbec. Výzdoba je převážně na hrdlech a plecích. Na hrdlech má výzdoba vyhloubený charakter, jedná se o výzdobu kolky, vpichy a otisky šňůry, nejčastějším tvarem je kosočtverec. Ozdoba plecí

⁷⁷ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 110-113.

⁷⁸ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 166-167.

⁷⁹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 263-266.

nádob připomíná třásně, ale techniky jsou využívány vesměs stejné. Na užitkové keramice převládá výzdoba ve stylu pupků, lišt a nehtových záseků.⁸⁰

Nalézané tvary keramiky jsou velmi rozmanité. Amfory nalézáme v pěti různých provedeních. Dvojuché s užším hrdlem, čtyřuché se širokým hrdlem, amfory šesti až sedmiuché. Také amfory dvojuché se soudkovitým tělem a krátkým hrdlem či amfory čtyřuché s vakovitým tělem. Mísy s odsazeným hrdlem známe ve dvojím provedení – s dvojicí oušek a oblým dnem či s plochým dnem a výzdobou mezi hrdlem a plecí. Dále máme doklady o mísách dvojkónických či mísách kónických se zataženým hrdlem. Hrnce můžeme nalézt trojího typu: s vejčítým tělem a odsazeným hrdlem, soudkovité hrnce či hrnce dvojkónické s dvěma uchy. Dalším tvarem keramiky jsou koflíky s cibulovitým spodkem a cylindricky rozevřeným hrdlem, které mají široké páskové ucho. Bubny jsou většinou dvojkónické s věncem výčnělků pod okrajem, které mohly sloužit k uchycení kůže. Džbány jsou s kulovitým tělem, cylindrickým hrdlem a širokým páskovým uchem.⁸¹

Do kamenné industrie spadají sekeromlaty, sekery štípané a následně broušené, dláta a také zrnotěrky, z nichž nalézáme pouze fragmenty. Mezi jinými artefakty, které můžeme objevit při vykopávkách, jsou kostěná šídla, dláta a dýky, ale také jantarové korálky a závěsky nebo perleťové kroužky provrtané (mohou pocházet z náhrdelníku).⁸²

5.4.6 KULTURA SE ŠŇŮROVOU KERAMIKOU

Kultura se šňůrovou keramikou spadá do období mladšího eneolitu, stejně jako kultura zvoncovitých pohárů. Obě tyto kultury jsou významné kulturní celky eneolitu a mají spolu mnoho společných rysů. Mezi společné znaky patří například přítomnost mohylových naspů nad každým jednotlivým hrobem a také striktní rozlišování mužských a ženských hrobů. Ženy byly vždy pohřbeny na opačném boku než muži, všichni však ve skrčené poloze. Významnou roli ve výbavě hrobů hrají právě poháry. V období šňůrové keramiky přichází velké formální sjednocení.⁸³

⁸⁰ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 120-121.

⁸¹ SKLENÁŘ, K. *Archeologický slovník 3 – keramika a sklo*. Praha: Národní muzeum, 1998. Str. 18 – 34.

⁸² NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 121-122.

⁸³ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie Tamtéž*, str. 124-126.

Sídla této kulturní byla jako první pravidelně rozmisťována podél vodních toků. Hustota sídel a pohřebišť je velmi vysoká, i když se nemusí jednat o souvislé osídlení stejné doby. Pohřebišťe pozdější doby byla často lokalizována právě na území, kde dříve stávala osada.

Pohřební areály byly naopak lokalizovány dál od vodních toků, řádově několika stovek metrů. Pohřby kultury šňůrové keramiky byly ukládány pod mohyly, což umožnilo dobré zachování celých pohřebišť, ale mohylové násypy se nezachovaly. Keramické nádoby se kromě malých dochovaly převážně v podobě střepeů. Mnoho hrobů bylo porušeno následnými pohřby jiných kulturních skupin, které mohly narušit buď mohylu, nebo přímo samotný hrob. Vzdálenosti mezi jednotlivými hroby jsou až 15 metrů, pokud jsou hroby blízko u sebe, je pravděpodobné, že byly kryty jedním náspem. Hroby jsou kostrové, ve skrčené poloze, přičemž muži leží na levém boku a ženy na pravém, ale obličeje mají obě pohlaví natočené k jihu.

V každé pohřební výbavě jsou přídavky, které jsou různé v mužském hrobě a jiné v ženském hrobě. Přídavky mají svá pravidla na umístění v prostoru hrobu a také se liší výbava hrobů dospělých osob a dětí. Mezi přídavky můžeme zařadit různé zbraně, keramické nádoby, ale také ozdoby v ženských hrobech.⁸⁴

Keramické nádoby této kultury jsou velmi bohatě zdobený a jejich barvy jsou velmi rozmanité. Nádoby jsou vytvářeny ze širokých pásků hlíny, podle nichž se nádoba později rozpadá na střepy. Výzdoba je většinou na podhrdlí nádoby, ale u pohárů je naopak zdobeno převážně hrdlo. Pokud je zdobeno podhrdlí a hrdlo zároveň, jedná se o džbánky, pohárky s uchem nebo jiné poháry. Výzdoba je prováděna rytím, otisky šňůry, taženými vpichy, plastickými pásky a různými výčnělky.

Nejčastěji se vyskytující formy keramiky jsou amfory, což je nejčastější druh nádob, zdobený pouze na podhrdlí a poháry (jednoduché), tedy druhý nejčastější druh nádob různých tvarů, zdobený na hrdle. Poháry s uchem mají páskované ucho a vyskytují se i v nezdobené verzi. Dále to jsou džbánky, které mají páskové ucho, zdobené je hrdlo i podhrdlí, případně jsou nezdobené. Hrnce byly středně velké nádoby s velkým tělem a výrazným hrdlem. Amforky, malé nádobky s dvěma uchy proti sobě, většinou

⁸⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 295-300.

nezdobené. Misky se mohou vyskytovat v páru či jednotlivě tvarově velmi rozmanité a objevovány jsou také zásobnicové nádoby s povětšinou vejčítým tvarem a vyskytují se pouze na sídlištích⁸⁵

Kromě keramiky se samozřejmě v hrobech nalézají různé pracovní nástroje a zbraně, které jsou dominantou výbavy mužských hrobů. Jedná se převážně o kamenné sekery. Štípanou industrii zastupují čepele a kostěnou šídla. Specifickou zbraní jsou kamenné sekeromlaty, které nalézáme pouze v některých mužských hrobech, aniž by bylo jasné, proč tomu tak je. Dalším nástrojem nalézaným v hrobové výbavě jsou palice, jejichž materiál vylučuje použití v boji. Hroty šípů nalézáme minimálně a i tak nelze jednoznačně dokázat jejich věrohodnost.⁸⁶

Nálezy v ženských hrobech zastupují kromě keramiky také ozdoby. Doklady máme o měděných ozdobách, perleťových a také kostěných. Z mědi známe vyrobené záušnice, korálky, ale také nověji objevené nákrčníky a náramky. Perleťové ozdoby nacházíme v hrobech dospělých žen. Jsou to drobné kotoučky se středovým otvorem, které byly zavěšeny na vláknu a spolu se závěsky z provrtných zubů mohly tvořit náhrdelníky. Z perletě máme dochované kotouče o průměru až několika centimetrů, na jejichž jedné straně je vytečkován kříž. Mohlo se jednat o sluneční kotouč, ale jeho smysl nelze určit přesně. Častými kostěnými ozdobami jsou jehlice s otvorem na jednom konci či pásové zápony. Kostěné ozdoby jsou typické pro výbavu mužských hrobů.⁸⁷

5.4.7 KULTURA ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ

O této kultuře máme stále nejvíc dokladů z pohřebišť, kterých je na našem území doložených víc než 500, kdežto sídlištních objektů pouze něco kolem 30. Poměrně vysoký počet sídlištních nálezů oproti celorepublikovému průměru je doložen právě v severozápadních Čechách.⁸⁸

⁸⁵ SKLENÁŘ, K. *Archeologický slovník 3 – keramika a sklo*. Praha: Národní muzeum, 1998. Str. 18 – 34.

⁸⁶ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 142.

⁸⁷ NEÚSTUPNÝ, E. Tamtéž, str. 142.

⁸⁸ TUREK, J. Nálezy z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. In *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983 – 1992*. Jan Blažek (red.). Most: Ústav archeologické památkové péče SZ Čech, 1995. Str. 125 – 129.

Sídlištní jednotky byly většinou úzce vázány na pohřební areály. Každou takovou osadu obývalo několik rodin, zpravidla 2 – 6, což znamená, že průměrný počet osob v takové osadě čítal 15 až 25 jedinců⁸⁹. Sídla byla s velkou pravděpodobností situována poblíž toků a jejich pohřební areály byly umístěny na přilehlých svazích. V rámci sídlištních areálů máme velmi málo dokladů o zahloubených objektech, které by nasvědčovaly konkrétním stavbám. Přesto můžeme mluvit o dvou skupinách objektů, amorfní jámy a kruhové jámy s plochým dnem. Obytné budovy stále nedokážeme jednoznačně rekonstruovat. Doloženy byly zemnice, které však nemůžeme pokládat za typické obydlí. Předpokládá se, že obytné stavby mohly mít srubovou konstrukci.⁹⁰

Pohřební areály nejsou nijak zvlášť rozsáhlé, počet jednotlivých hrobů obvykle nepřesahuje počet 30. Může se jednat pouze o fragmenty větších pohřebních areálů nebo také o malá pohřebiště náležející k jednotlivým osadám. Stejně jako u předchozí kulturní skupiny, i zde jsou kostrové pohřby odlišeny dle pohlaví. Muži jsou uloženi na levém boku a ženy na pravém. Výbava mužských hrobů zahrnuje lukostřeleckou výbavu, dýky, kostěné závěsky, kdežto ženská výbava obsahuje různé ozdoby a šperky, knoflíky a samozřejmě keramické nádoby – amfory, hrnce nebo také džbány. Bohatší hroby mívaly dřevěnou konstrukci po obvodu jámy. Krom kostrových pohřbů nalézáme také pohřby se žárovým ritem. Přestože jde o velmi malé zastoupení, nelze je přehlížet. Žárové hroby bývají uloženy v mělkých kruhových či oválných jámách, ale můžeme také zaznamenat žárové pohřby v kamenných skříňkách. Pohřeb v kamenné skříňce může naznačovat společensky významnou osobu.⁹¹

V době kultury zvoncovitých pohárů mají keramické nádoby převážně tmavé odstíny hnědé a šedé. Druhy keramických nádob se výrazně neliší od předchozích období.

Na nalezištích byly tedy objeveny zvoncovité poháry dvojího typu, vysoké štíhlé nebo nižší široké, obojí zdobené širokými pásy, snažící se pokrýt celou plochu poháru. Mísy známe v klasické podobě či na nožkách s upraveným leštěným povrchem. Oba typy měly velmi často okraje s profilem ve tvaru písmene T. Mísy bývaly velmi často pohřební

⁸⁹ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 152.

⁹⁰ HAVEL, J. Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě. In *Praehistorica VII – Varia Archaeologica I*. Praha: Univerzita Karlova, 1978. Str. 91 – 117.

⁹¹ HAVEL, J. Tamtéž, str. 91 – 117.

keramikou. Hrnky a džbány existují v mnoha tvarových variantách s plošnou či plastickou výzdobou, přičemž plošná výzdoba je prováděna rytím a plastická různými pásy. Specifickou skupinou je keramika z osad. Keramika z osad je tvarově shodná s pohřební keramikou, ale liší se velikostí a četností výskytu. Zásobnicové nádoby a amfory jsou výsadou sídlišť, kdežto v hrobové výbavě se vyskytují minimálně.⁹²

Kamenné sekery, jako zástupci nekeramické výbavy, jsou poměrně vzácné, jelikož v hrobové výbavě ubývají a sídlištních nálezů je velmi málo. Častým artefaktem v mužských hrobech jsou měděné dýky, kdežto v ženských měděná šídla. Dalšími kovovými artefakty v ženských hrobech jsou měděné záušnice, jehlice či destičky, které pravděpodobně sloužily ke spínání vlasů.

Období zvoncovitých pohárů můžeme pokládat za počátky specializace v metalurgii, ovšem nelze mluvit o obživě daného jedince. Jedná se hlavně o výrobu prestižních předmětů, nikoli předmětů denní potřeby.⁹³

5.5 OSÍDLENÍ TRMIC, KOŠTOVA A STADIC V DOBĚ ENEOLITU

Na území Trmic máme doložené osídlení území různými kulturami. Nejstaršími doklady o osídlení je sídelní areál jordanovské kultury, který byl součástí polykulturního sídliště objeveného roku 1990. Době eneolitu náleželo celkem šest objektů, ale keramické střepy a nádoby byly nalézány i v objektech mladších kulturních skupin jako příměs. Tři objekty byly charakterizovány jako zásobní jámy, jeden jako dvojice sil, dále hliník s dodatečně přistavěnou pecí a posledním objektem byly zásobnicová amfora uložená do podloží. V těchto objektech byly celkově nalezeny poháry, džbány, amfory, mísy, kousky mazanice a také pozůstatky po kamenné, štípané i broušené industrii.⁹⁴

Ve starším eneolitu máme prokázanou kulturu nálevkovitých pohárů, o které nám do roku 1990 podával důkaz pouze jeden pohárek, o kterém nejsou známi bližší informace

⁹² TUREK, J. Nálezy z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. In *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983 – 1992*. Jan Blažek (red.). Most: Ústav archeologické památkové péče SZ Čech, 1995. Str. 125 – 129.

⁹³ NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 162-168.

⁹⁴ CVRKOVA, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.

z nálezu. Až právě roku 1990 potvrdil nový výzkum, že tato kultura měla na území i svou osadu. „Původní osada se rozkládala na pravém břehu Bíliny a bylo z ní odkryto 6 objektů a část žlabu s kůlovými jamkami ve dně, který sídlištní prostor uzavíral. Je zřejmé, že se jedná o zbytek jednoduché palisády, kterou bylo celé sídliště po obvodu chráněno.“⁹⁵

Další eneolitické nálezy na území pocházejí z období, kdy území osidlovala kultura šňůrové keramiky. Lid této kultury proniká na území zhruba kolem roku 2300 př. n. l. a z jeho počátků máme nálezy keramiky a různých kamenných nástrojů, které byly rozsety prakticky po celé obci Trmice. Keramika a nástroje byly nejspíše původně uloženy v hrobech, ale vlivem zemědělství a výstavby obce došlo k jejich narušení. Během archeologických prací v roce 1982 a 1987 bylo odkryto téměř kompletní pohřebiště této kultury, čímž se tento nález stal prakticky senzací, jelikož svým rozsahem bylo pohřebiště ojedinělé v celé střední Evropě.⁹⁶

Pohřebiště se rozkládalo na pravém břehu řeky Bíliny, východně od panelárny, západně od silnice Koštov-Trmice. Na celém území bylo odkryto 17 hrobů, které byly uspořádány do dvou řad s velkými rozestupy mezi jednotlivými hroby (10-30 m), což nasvědčuje tomu, že nad hroby mohly být umístěny mohyly. V hrobě 7 byly uloženy 2 osoby. Muži byly v hrobech uloženy na pravém boku a tvoří 2/3 všech hrobů, ženy byly uloženy na levém boku. Mrtví měli uloženy ruce celkem ve třech polohách (levá ruka ohnutá na prsa, pravá podél těla; pravá ruka ohnutá zpět k rameni, levá položena na prsa; obě ruce ohnuté zpět k ramenům). Nálezy v hrobech se liší podle toho, zda se jednalo o hrob muže či ženy. V mužských hrobech se nalézaly především poháry, sekeromlaty, sekery a pazourkové čepele, kdežto v ženských hrobech můžeme objevit amfory, pohárky, dózy a pazourkové čepelky. Nálezy keramiky v hrobech jsou velmi bohaté, což je nezvyklé, jelikož právě v nejstarším období šňůrové kultury, ze které zmíněné pohřebiště pochází, jsou nálezy keramiky velmi ojedinělé. Keramika je jednotná ve všech hrobech, má světle hnědou barvu, nerovný povrch a vypálená je jen slabě. Poháry a amfory jsou zdobené, přičemž na pohárech můžeme objevit motiv jedlové větévky, kdežto na amforách je výzdoba vyryta či je otisknuta šňůra.⁹⁷

⁹⁵ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 23.

⁹⁶ Kol. autorů. *Tamtéž*, str. 24.

⁹⁷ Nálezová zpráva 6/87. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

V době, kdy toto území obývá lid šňůrové keramiky, proniká na území také kultura se zvoncovými poháry. Tato kultura obývá jiná území než kultura šňůrové keramiky, proto se dá předpokládat, že tyto dvě skupiny spolu měly přátelský vztah a mohl mezi nimi fungovat i jakýsi způsob vzájemného obchodu. Důkazem o osídlení touto kulturou jsou nálezy dvou kostrových hrobů a to v Koštově a Trmicích.⁹⁸

Ve Stadicích je k dispozici z doby eneolitu nalezený střep s hluboce vtlačenými vpichy z kultury kulovitých amfor a střep s ouškem. Pazourkové střepy nelze jednoznačně zařadit do doby eneolitu, je možné, že jejich původ zasahuje do neolitu.⁹⁹ V roce 1989 byl při záchranných pracích během výstavby dálnice D8 objeven kostrový hrob kultury se šňůrovou keramikou. Nález se nacházel na křižovatce silnic Stadice-Řehlovice a Hlíňany-Habrovany. Hrob byl označen jako objekt 28 a nálezy v něm jsou uloženy v Muzeu města Ústí nad Labem pod inventárními čísly A 12984 – A 12987, A 12995. Hrob měl obdélný půdorys o rozměrech 160x130 cm, téměř kolmé stěny. Byl v něm uložen muž na pravém boku, nohy pokrčené do kozelce (to může svědčit o jejich svázání) a ruce ohnuté zpět k ramenům, hlava byla natočena k západu. Před obličejem měl uložený okrouhlý mlat, za týlem lebky byla postavená miska a položený pohárek. V místech pánve byl objeven pazourkový nožík, takže mohl být předtím zavěšen na opasku.¹⁰⁰

⁹⁸ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 24.

⁹⁹ CVRKOVÁ, M. Pravěké osídlení ve Stadicích (Řehlovích) okres Ústí nad Labem. In: *Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích*. Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1975. Str. 2.

¹⁰⁰ Nálezová zpráva 2/89. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

6 DOBA BRONZOVÁ

Luboš Jiráň začíná svou publikaci: „*Termín doba bronzová poprvé použil v roce 1836 dánský archeolog Ch. J. Thomsen při tvorbě katalogu kodaňské muzejní sbírky. Pojmenoval tak dějinný úsek, ve kterém byla všeobecně využívána nově objevená slitina cínu a mědi, tedy bronz, k masové výrobě nástrojů, zbraní, ozdob a dalších artefaktů.*“¹⁰¹ Tyto dvě věty nám dokládají, jak dlouho se archeologové zabývají artefakty, spadajícími do doby bronzové a na pozadí jejich analýzy se snaží vystihnout, k jakým změnám ve společnosti došlo. Z kamenných a keramických předmětů přechází společnost postupně na předměty kovové, ale to ovšem neznamená, že by keramika či nástroje z jiných materiálů úplně zmizely.

Stejně jako jiná kulturní a historická období pravěku, i doba bronzová se dělí na dobu bronzovou starší, střední, mladší a pozdní, které jsou zastoupeny třemi kulturními skupinami – únětická kultura, mohylová kultura a kultura popelnicových polí. Všechny tři kultury doby bronzové jsou významné celky, které měly jednak vliv na sebe samy, jednak na pozdější vývoj člověka žijícího ve střední Evropě a samozřejmě nejen zde.¹⁰²

Bronz umožnil výrobu nových nástrojů s lepšími či výhodnějšími vlastnostmi, tvary a také přispěl k větší efektivitě zemědělských a řemeslných postupů, novému způsobu válčení díky novým typům zbraní a obranné zbroje.

6.1 SÍDLA DOBY BRONZOVÉ

Dobu bronzovou zastupují tři velké kulturní celky. Každý z nich budoval svá sídla na určitém území, přičemž se mohla překrývat či jedna kultura mohla využívat bývalé prostory kultury druhé.

6.1.1 SÍDLA ÚNĚTICKÉ KULTURY

V nejstarší fázi únětické kultury se sídliště velmi často překrývají s kulturou zvoncovitých pohárů z doby eneolitu. V mladší fázi byla osidlována území vhodná svými přírodními podmínkami a tvořila tak několik regionů, která byla trvale osídlena. Vybírána

¹⁰¹ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 11.

¹⁰² PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 330-332.

byla úrodná území poblíž vodních toků s průměrnou výškou 200-300 m. V severozápadních Čechách se sídliště koncentrovala převážně na levém břehu Labe a také podél břehů Ohře a Bíliny.¹⁰³ Ze starší únětické kultury je doloženo mnohem méně sídlištních objektů než pohřebních, až v mladší fázi se jejich počet zvyšuje a srovnává se s počtem objevených pohřebišť. Nelze s jistotou říci, zda se sídliště ze starší fáze dochovalo tak málo, či zda za jejich nízký počet může způsob výzkumu.¹⁰⁴

Sídelní areály lze rozdělit do dvou velkých skupin – na areály na výšinných polohách a na rovinná sídliště. Výšinné areály byly budovány na vrcholcích kopců poblíž vodních toků, často v polohách, které využívali lidé v eneolitu. Jejich ohrazení není u všech prokazatelné, ale mnoho z nich bylo ohrazeno alespoň příkopem. Tato sídliště jsou bohatá na nálezy a doklady o výrobní činnosti v dílnách. Způsobem opevnění se liší jihočeské lokality, jejichž fortifikace je velmi mohutná a byl k ní využíván i kámen. Rovinná sídliště byla budována na terasách či mírných svazích poblíž vodních toků často orientovaná jižním směrem. Doložené jsou i tzv. samoty, ojedinělé usedlosti postavené na dohled od větších sídlišť. Velmi málo rovinných sídlišť bylo prozkoumáno na celé ploše, jedním z těch prozkoumaných je Březno u Loun.¹⁰⁵

6.1.2 MOHYLOVÁ KULTURA

O sídlištních mohylové kultury se velmi dlouho nevědělo. František Xaver France objevil jedno rozsáhlé mohylové sídliště s doklady sídlištní keramiky a nástrojů, avšak po něm již žádné další objevy nepřicházely. Až v posledních desetiletích 20. století se podařilo odkrýt velké množství sídlišť. I mohylová kultura využívala výšinné polohy pro budování svých sídelních areálů, ovšem dosud jsou prokázány pouze v počáteční a závěrečné fázi této kultury. Celkově je počet těchto sídlišť dosud velmi nízký. Rovinná sídliště jsou doložena ve větším počtu, ať již se jedná o velké sídelní areály nebo malá sídliště. Jejich existence je velmi často vázána na pohřební areály, avšak nikoli v těsné blízkosti. Podle objevených zahloubených jam, půdorysů obydlí a hlavně nálezů obilí se dá

¹⁰³ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 30.

¹⁰⁴ JIRÁŇ, L. a kol. Tamtéž, str. 33-35.

¹⁰⁵ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 372-377.

předpokládat, že se často jednalo o zemědělské usedlosti.¹⁰⁶ Lid mohylové kultury obýval také jeskyně, ovšem v naprosto ojedinělých případech a nedá se předpokládat, že sloužily k trvalejšímu pobytu.¹⁰⁷

6.1.3 KULTURY POPELNICOVÝCH POLÍ – KNOVÍZSKÁ KULTURA, LUŽICKÁ KULTURA

Během trvání kultur popelnicových polí na sebe jednotlivé sídelní areály a také menší sídliště navazují a vytvářejí tak kontinuitu osídlení jednotlivých oblastí. Až v závěru doby bronzové, kdy nastupuje nynická kultura, se tato kontinuita narušuje a lid nynické kultury si vybírá nová území pro svá obydlí. V některých oblastech je prokázáno, že v určitém regionu bylo několik menších sídlišť, spekuluje se, že se jedná o obytné areály jedné skupiny obyvatel, která po čase své obydlí stěhovala o kus dál, ovšem není vyloučeno, že se jedná o současně obývané polohy.¹⁰⁸

Obě tyto kultury budovaly hradiště, výšinné sídliště a také rovinná sídliště. Výjimečně obývali i jeskyně. Hradiště se vyznačuje stabilním opevněným na vyvýšeném osamoceném prostoru, ze kterého lze pozorovat okolí. Tvar hradiště je přizpůsoben prostředí a často bývá rozdělen na akropoli a předhradí. Opevnění tvořily často hliněné valy někdy doplněné palisádou z kmenů, až v pozdní době bronzové se vyskytuje kamenné zdivo. Výšinná sídliště pak byla opevněna pouze přírodními překážkami, někdy mohly být doplněny palisádou.

Rovinná sídliště byla budována v nížinách na otevřených prostorách bez přirozeného opevnění. Rozlohy sídlišť ovlivňovaly možnosti pro vhodné hospodářské zázemí. Pokud pro sídliště nebylo dostatek prostoru, bylo přesunuto o několik set metrů až několik kilometrů dál. Primární byla přítomnost vodního zdroje důležitá pro zemědělství.¹⁰⁹

¹⁰⁶ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 91-92.

¹⁰⁷ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 211-212.

¹⁰⁸ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. Tamtéž, str. 274-275.

¹⁰⁹ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 161-169.

6.2 POHŘBÍVÁNÍ V DOBĚ BRONZOVÉ

V průběhu doby bronzové se vyvíjel způsob pohřbívání od převážně využívaného kostrového ritu až po převažující žárový ritus. Pro střední dobu bronzovou je charakteristické vršení mohyl nad jednotlivé hroby, kdežto v mladší době bronzové se zemřelí spalovali a jejich popel byl ukládán do tzv. popelnic. V této době se také projevuje velká diference hrobů podle sociálního postavení jedince, objevují se tzv. „knížecí hroby“¹¹⁰, které se liší výbavou a uspořádáním od hrobů jedinců s běžným sociálním postavením.¹¹¹

6.2.1 ÚNĚTICKÁ KULTURA

I v průběhu trvání únětické kultury se způsob pohřbívání vyvíjel. Ve starší fázi byly pohřby pokládány jednoduše do volné země či s obložením několika kameny kolem hrobové jámy. Z této doby nacházíme většinou hroby v menších skupinkách, ale doloženy jsou i nekropole s více jak 70 hroby. I v mladší době únětické platilo jisté uspořádání hrobů na pohřebišti, což mohlo vést k jejich vícenásobnému užití, ale také vyloupení. Z této doby také pocházejí pohřby pod mohylami, neexistuje jich mnoho, ale jsou již doloženy. V pozdní době únětické kultury jsou hroby často velmi neuspořádané či tvoří menší skupinky, které by mohly nasvědčovat pohřbívání příbuzných blízko sebe. Celé toto období byl provozován kostrový ritus, ale ve výjimečných případech se může objevit ritus žárový. Po celé období převládají individuální pohřby uložené boku, často bez rozlišování pohlaví, ale neobvyklé nejsou ani hroby, v nichž je uloženo několik jedinců. Často se tak jedná o několikanásobný hrob, kde bylo dbáno na neporušení předchozího pohřbu.¹¹²

6.2.2 MOHYLOVÁ KULTURA

Označení této kulturní skupiny je odvozeno právě od způsobu ukládání zemřelých, respektive vršení mohyl nad hroby. Tento způsob naprosto převládal na celém území

¹¹⁰ Knížecí hroby se odlišují od okolních hrobů svou velikostí, často pozicí na pohřebišti a hlavně druhy a množstvím milodarů, které jsou do hrobu ukládány. Termín kníže je použit proto, že se má jednat o pohřeb významného jedince, který je v čele společnosti. Často je v knížecím hrobu uložena vůz, ať již skutečný reálné velikosti či jeho napodobenina, s mrtvým jedincem mohla být uložena jeho žena, kůň a samozřejmě kompletní výzbroj. (SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 147)

¹¹¹ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 68-70.

¹¹² JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 63-68.

Čech i Moravy, přesto se mohlo stát, že nad hrob mohyla navršena nebyla. Množství a velikost mohyl na nekropolích je velmi rozmanitá a v mnoha případech neodpovídá původnímu vzezření, jelikož na stav mohyl měl vliv pohyb půdy a také růst stromů a keřů, které mohly mohyly narušovat. Mohyly byly vršeny nad kostrové i žárové hroby, přesto žárový ritus v tomto období převládá. Nejspíše neexistovala žádná přísná pravidla, která by určovala, kdo má být jak pohřben, ať již se jednalo o muže i ženu, významného jedince či obyčejného člena skupiny. Mohyla byla velmi často vyznačena po obvodu kameny, které tak vymezovaly tvar obrysu mohyly a také velikost. Hrob pod mohylou byl uložen velmi mělce či dokonce na úroveň terénu.¹¹³

6.2.3 KULTURY POPELNICOVÝCH POLÍ

V mladší a pozdní době bronzové je s velkou převahou využíván žárový ritus, až knovízská kultura prakticovala také kostrový ritus. Popel zemřelých byl ukládán v tzv. popelnicích, což byly většinou amfory. Popelnice pak byly uloženy v pohřební jámě. V průběhu času se standardizoval způsob ukládání spálených ostatků v mělkém hrobě, přesto zpočátku byly pohřby ještě stále ukládány pod mohylami. Pohřby pod mohylami převládají v západních Čechách, ale objevují se po celé republice, přičemž vzdálenost jednotlivých mohyl od sebe není přesně dána a liší se až v řádu několika desítek metrů, také v závislosti na velikosti jednotlivých mohyl nad hroby. Tvar mohyly je často kruhový, někdy elipsovité a jeho obvod může být opět obložen kameny. Stejně jako v mohylové kultuře převládají individuální pohřby, tak jsou i doloženy vícenásobné pohřby pod jednou mohylou.

Plochá pohřebiště velmi často podléhala korozi či zničení zemědělskou technikou. Většinou jsou doložena menší pohřebiště s několika desítkami hrobů. Velká a také velmi dobře prozkoumaná pohřebiště leží v západních Čechách, které pomáhají určit jednotlivé kulturní skupiny okruhu popelnicových polí. Zvláště v období knovízské kultury, kdy byly hrobové jámy překryty obložením či kameny, se spíše uchovaly milodary a také kosterní pozůstatky.¹¹⁴

¹¹³ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 122-125.

¹¹⁴ JIRÁŇ, L. a kol. Tamtéž, str. 225-230.

6.3 ARTEFAKTY DOBY BRONZOVÉ

6.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Pro určení archeologických objektů starší doby bronzové výrazně pomohlo prozkoumání sídliště v Březně u Loun. Zde byly objeveny doklady o velkých domech nápadně připomínajících neolitické dlouhé domy. Byly to sloupové stavby s až 20 m dlouhou stranou. Někdy byly k těmto stěnám přistavěny přístěnky, čímž vznikla jakási usedlost. Nezbytnou součástí sídlišť byly samozřejmě zásobní a odpadní jámy, ohniště, pece. Zásobní jámy byly často vymazány hlínou či měly stěnu zpevněnou pleteninou a jejich poloha je určena u povrchových domů. Kromě těchto staveb lidé ještě nadále budovali polozemnice. Toto naleziště nám podává informace o mladší a také pozdní době bronzové.¹¹⁵

Z období mohylové kultury bylo těchto objektů objeveno méně, ale stejného typu jako v předchozím období. Domy byly menších rozměrů s kůlovou konstrukcí, která byla zahloubena v menší hloubce, a proto se tyto stavby špatně dokládají.¹¹⁶

6.3.2 ARTEFAKTY

V průběhu doby bronzové byl využíván kámen a to neopracovaný i opracovaný. Neopracovaný kámen sloužil k obložení hrobových jam a také ohnišť. Opracovaný kámen sloužil jako zrotěrka, drtidlo či brousek, ale také se využíval k výrobě sekeromlatů, škrabadel či nožů. V mnoha případech byly kameny broušeny a provrtávány, vznikly tak buď velké přesleny, nebo malé závěsky, které mohly být přidávány na náhrdelníky. Kámen byl využit i pro výrobu kadlubů na odlévání bronzových tvarů. Dalším hojně využívaným přírodním materiálem byl jantar, ze kterého byly vyráběny perličky a korálky na náhrdelníky nebo jako ozdoby oblečení.¹¹⁷

¹¹⁵ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 45-47.

¹¹⁶ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 93-97.

¹¹⁷ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 341-347.

KERAMICKÉ A HLINĚNÉ PŘEDMĚTY

Keramické artefakty mají stále velmi výrazné zastoupení mezi nálezy, jak na sídlištích, tak na pohřebních areálech. Mezi nejčastější tvary nádob patří:

Zásobnice. Mají větší tvar pro ukládání obilí či jiných potravin nebo předmětů. Jejich povrch je často zdrsňený, aby se nádoby lépe přenášely a nevyklouzávaly z rukou. Pod hrdlem bývají často umístěny pupky nebo výčnělky. Zásobnice mohou mít také hladké vysoké hrdlo a čtyři ucha na rozhraní hrdla a těla.

Hrnce. Velmi často mají hrnce amforovité a vázovité tvary s vyšším hrdlem. Tyto hrnce jsou opatřeny výčnělkem. Na sídlištích byly nalezeny hrnce větších rozměrů než v hrobech.

Mísy. Mísy a také misky se vyskytují ve větších i menších rozměrech různých tvarech a také s různě tvarovaným hrdlem. Mísy mají často nožičky, na kterých stojí nebo jedno až čtyři ucha, za která se dají přenášet. Tyto nádoby byly zastupovány z větší části pouze na sídlištích.

Džbánky. Často mají velmi rozevřené hrdlo a zastoupeny jsou na sídlištích, ve zlomcích i celých tvarech.¹¹⁸

Koflíky. Menší nádoby určené k pití s velkým svislým uchem. V době bronzové měl často vysoké hrdlo na úkor malému baňatému tělu. Výjimečně byly koflíky vyrobeny z bronzového plechu a vyzdobeny vybíjením.¹¹⁹

Cedníky. Tyto nádoby byly vyráběny v dvojím provedení. Nádoby s baňatým tělem a mnoha otvory po jejich povrchu nebo miskovité tvary s provrtaným dnem. K vytváření otvorů se používaly šídla a jehly.

Z hlíny však nebyly vyráběny pouze keramické nádoby, ale také přesleny nebo hliněná kolečka, která mohla sloužit jako závaží. Z hlíny byly vyrobeny také kadluby na odlévání kovových předmětů.¹²⁰

¹¹⁸ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 41-47, 98-106, 146-157.

¹¹⁹ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 150-151.

¹²⁰ ¹²⁰ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 45-47.

KOVOVÉ PŘEDMĚTY

Kovové předměty jsou vyrobeny z bronzu z velké většiny, výjimečně se objevují zlaté předměty, převážně šperky. Nalezeny byly různé kovové nástroje, zbraně a také šperky. Z velké části byly tyto artefakty nalezeny v hrobech jako posmrtné milodary, občas bývají nalezeny i na sídlištích, většinou v chatách či odpadních jámách.

Břítvy. Z doby bronzové jsou známy jednostranné i dvoustranné břítvy, často se závěsným kroužkem, kterým se dala břitva přichytit k opasku. Během vývoje doby bronzové se vyvíjel tvar čepele i rukojeti, ale nejčastějšími jsou listovité čepele a plné rukojeti se žebrováním.

Nože. Mezi nejstarší formy nožů patří jednokusé odlité tvary. Podobně jako u břitev, i tady se vyskytují různé tvary rukojetí.¹²¹

Srpy. Nejstarší srpy připomínají spíše nože pouze srpovitého tvaru. Během střední doby bronzové se tvar srpu vyvíjí a přidává se boční trn a žebra, která jsou souběžná s hřbetní hranou. Trny měly pomoci uchycení srpu do rukojeti. Srpy byly odlévány v jednostranné formě, proto je jedna strana plochá.¹²²

Dláta, šídla, rydla, pinzety. Všechny tyto předměty měly jednoduché tvary a byly běžně využívány.

Sekery a sekeromlaty. Oba tyto artefakty byly využívány jak nástroje a zároveň jako zbraně. Sekery i sekeromlaty byly upevňovány k topůrku, buď vázáním řemínkem či bronzovým drátkem, nebo do rozštěpu. S vývojem v době bronzové se odléváním zdokonaloval také způsob uchycení těchto nástrojů.¹²³

Dýky. V době bronzové byly rukojeti k dýkám odlévány v celku. Objeveny byly také miniaturní dýky, u kterých se předpokládá spíše rituální charakter, než využití jako zbraně.

Meče. Doba bronzová je první období, kdy se objevuje meč jako zbraň. Meč vznikl prodloužením dýky. Tvar meče byl odlitý a často se stávalo, že odlita byla i jeho rukojeť.

¹²¹ ¹²¹ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 108-112.

¹²² SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 328-29.

¹²³ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. Tamtéž, str. 313-314.

Rukojeti, ať již kovové či dřevěné byly většinou bohatě zdobeny. Meč sloužil hlavně jako zbraň, ale zároveň byl i jakýmsi odznakem postavení muže ve společnosti.¹²⁴

I lidé doby bronzové zdobili sebe i své šaty. Využívali k tomu právě kamenné i jantarové korálky, ale samozřejmě i bronzové a zlaté ozdoby. Mezi ozdoby patřily jehlice a různé perličkové nášivky, které často tvořily pásy. Jehlice s různě zdobenými a tvarovanými hlavicemi sloužily ke zdobení a také přichycení různých částí šatů, ale ženy je využívaly i ke zdobení svých účesů. Ženy nosily náramky, ať již tenké kruhové se zatočenými konci, které e často překrývaly či velmi masivní s rovnými konci. Masivní náramky byly často zdobeny různým žebrováním. Nošeny byly i volutové prsteny. Zlaté předměty byly silně zastoupeny hlavně v mladší době bronzové. Nošeny byly náramky a náhrdelníky, různě tvarované často z tenkých pásků. Ke zdobení hlavy se používaly jehlice a také záušnice.¹²⁵

6.4 OSÍDLENÍ TRMIC A STADIC

Doba bronzová se na území Trmic prosazovala velmi výrazně. Její nejvýraznější zastoupení má kultura lužická. Ve starší a střední době bronzové jsou projevy minimální, do dnešní doby se nám dochovaly dvě nádoby kultury únětické, které byly nalezeny v cihelně Hölzel. Až roku 1990 bylo objeveno menší sídliště této kultury. Ze střední doby bronzové, mohylové kultury bylo objeveno už roku 1948 malé sídliště na úpatí vrchu Rovného. Vykopáno bylo sedm objektů, ty ale nebyly nijak zdokumentovány.¹²⁶

Z období lužické kultury bylo odkryto při výstavě hřiště Meteoru již roku 1932 žárové pohřebiště, na kterém bylo prozkoumáno 9 hrobů, z nichž pochází nádoby, střepy nádob, bronzové jehlice a také bronzové náramky. Některý materiál byl získán také povrchovým sběrem.¹²⁷

V letech 1981 až 1982 bylo při výstavbě panelárny za trmickým parkem odkryto rozsáhlé sídliště. Bylo zde odkryto až 131 objektů, převážně zásobních jam či zbytků pecí.

¹²⁴ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 195.

¹²⁵ JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 52-62, 115-120.

¹²⁶ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 24-25.

¹²⁷ CVRKOVÁ, M. *Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem*. Teplice: Krajské muzeum, 1984. Str. 42.

Půdorysy povrchových domů nebyly zachyceny kvůli hluboké zemědělské orbě. Nejčastěji nalézány artefakty byly zlomky keramiky, zvířecí kosti a také kousky mazanice s otisky dřeva. V jedné zásobní jámě byly dokonce objeveny kosti dospělého jedince, které však byly pořezány.¹²⁸

Ve Stadicích, v prostoru za hájenkou (parcela 192 a 193) bylo povrchovým sběrem roku 1987 získáno 25 okrajových zlomků, 15 střepů zdobených rýhami, 1 střep se žlábkem, 4 zlomky páskových uch, 6 zlomků den a také 1 zlomek pazourku. Tento sběr probíhal jako příprava pro plánovaný výzkum před výstavbou úseku dálnice D8.¹²⁹

Během let 1987 až 1988 probíhaly výzkumné práce ve Stadicích. Jejich hlavní poloha se nacházela v prostoru křižovatky silnic Stadice-Řehlovice a Hliňany-Habrovany. Celé sídliště bylo zkoumáno na třech polohách a rozléhalo se na mírném svahu západně od Radejčinského potoka a řeky Bíliny. Na celém prostoru bylo zachyceno více než 500 objektů, přičemž nejstarší zasahoval do období neolitu, mnoho jich spadá do starší doby bronzové, ale nejvíce jich bylo zařazeno do období mladší doby bronzové, lužického kulturního celku. Na poloze I pokračoval vývoj až do hradištní doby. Dá se předpokládat, že tento rozlehlý sídelní areál pokračoval ještě v oblasti obce Řehlovice a dohromady tak tvoří největší sídelní komplex v severozápadních Čechách.¹³⁰

¹²⁸ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 25.

¹²⁹ Nálezová zpráva 3/87. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

¹³⁰ KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.

7 DOBA HALŠTATSKÁ

Doba halštatská, neboli starší doba železná, je další etapou ve vývoji člověka a světa kolem něj. *„Lze ji charakterizovat jako období dynamického společenského a ekonomického vývoje, vyznačující se otevřeností vůči nejrůznějším impulzům a idejím, v postupně vzrůstající míře zejména ve vztahu k antickému světu, ale při zachování vlastní identity.“*¹³¹

Charakteristické pro starší dobu železnou je výroba železa a jeho běžné využívání, např. během výroby nástrojů a zbraní, které bylo v počátcích spojené ještě stále s výrobou bronzových artefaktů.

Změny však nastávají i ve společnosti, v prostředí střední Evropy např. člověk začíná jezdit na koni, což potvrzuje i jeho společenský status.¹³²

7.1 SÍDLA STARŠÍ DOBY ŽELEZNÉ

Obytné areály si nemůžeme představit jako prostor, kde se nacházely pouze obytné budovy, ale území, na kterém nalezneme jak obytné budovy, tak také skladovací prostory, odpadní jámy, prostory pro domácí výrobu a samozřejmě také prostory pro přechování domácích zvířat. Někdy v těchto areálech mohou být také výrobní či rituální areály. Stejně jako v předchozích dobách, i v této době dochází k ohrazování areálů. Obytných areálů máme několik typů, podle toho, kde se v přírodě nacházely.¹³³

Nehrazené rovinné areály. Situovány na svahu či terase, jejichž vzdálenost od vody nepřesahovala několik stovek metrů. Většinou areály kombinované s domácí výrobou. Rovinné areály byly většinou nehrazené, můžeme se však setkat s doklady palisády či určitého plotu, který však měl spíše funkci oddělení pastvin a polí od obytných budov.

Výšinné areály. U výšinných areálů se v průběhu starší doby železné měnil způsob ohrazení, resp. materiál, ze kterého byla fortifikace areálů budována. Doloženy jsou dřevěné či kamenné zdi, hliněné valy s roštovou konstrukcí.

¹³¹ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 11.

¹³² VENCLOVÁ, N. Tamtéž, str. 11.

¹³³ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 405

Areály na skalních plošinách a v jeskyních. Doklady o těchto areálech jsou minimální, přesto existují. Jednalo se pravděpodobně o přechodná sídla.

V pozdní době halštatské přibývá počet nehrazených rovinných areálů, ale také hrazených, tzv. dvorce. Vrcholem je budování hradišť.¹³⁴

7.2 POHŘEBIŠTĚ

Pohřební areály nebyly nijak zvlášť vzdáleny od obytných areálů. Z období halštatu známe jak kostrový, tak žárový ritus. Nemnohdy se stávalo, že oba rity se vyskytovaly v jednom hrobě. Během kulturního vývoje se ustálilo, že pod mohylami se ukrýval žárový pohřeb, kdežto kostrový pohřeb byl uložen do komorového hrobu. Tento fakt však nelze brát jako dogma, možná je i opačná varianta, nemluvě o kombinaci kostrového pohřbu se žárovým v jednom hrobě.¹³⁵

Známe několik typů hrobů, přičemž ty lze ještě dále specifičtěji rozdělit. Hlavní typy hrobů jsou:

Komorové hroby. Převážně obdélníkového tvaru se srubovou či kamennou konstrukcí. Komora byla kryta dřevěnými trámy a zatížena kameny.

Jámové hroby. Obdélníkový či čtvercový půdorys, opět kamenné závaly.

Jamkové a popelnicové hroby. Většinou oválného či kruhového tvaru v průměru až jeden metr.

Pokud se jednalo o kostrové hroby, byl nebožtík uložen několika způsoby. Na zádech v natažené poloze, ve skrčené poloze či v silně skrčené poloze, tzv. vsedě.¹³⁶

Zvláštní kategorií hrobů jsou hroby knížecí. Jedná se o hrob se čtyřkolovými vozy a bohatou výbavou. I v tomto případě lze rozdělit knížecí hroby na dva typy. Na hrob se skutečným vozem a na hrob, kde vůz symbolizují různé kovové součásti vozu uložené v hrobu. Součástí těchto hrobů byly vždy hliněné desky. V případě žárového pohřbu byl mrtvý jedinec spálen se svými šperky nebo byly šperky dodatečně přidány až k popelu.

¹³⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 407.

¹³⁵ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 18-23

¹³⁶ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 410-414.

Pohřební areály mohly dosahovat značných rozměrů s až několika stovkami hrobů, obvyklejší jsou však areály menší s několika desítkami hrobů.¹³⁷

7.3 ARTEFAKTY DOBY HALŠTATSKÉ

7.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Nálezy, vypovídající o době svého vzniku a existence, nejsou pouze keramické, kovové a jiné, ale také pozůstatky po stavbách a úpravách terénu v rámci budování areálů, budov a jiných užitkových objektů. Polozemnice, stejně jako v předchozích obdobích, mají obdélníkový půdorys, místy i oválný. Stěny staveb tvořil výplet a mazanice. Dalšími stavbami byly povrchové domy. Tyto domy měly obvykle 3 řady sloupů a nelze u nich vyloučit hospodářský účel namísto obytného. Jinými povrchovými stavbami byly také sýpky. Mezi nemovitými artefakty samozřejmě nesmí chybět zásobní a jiné jámy a také fortifikace, která byla zmíněna již u sídel. Speciálními nemovitými artefakty jsou zapuštěné nádoby, např. amfory, které sloužily k uskladňování obilí a tekutin, ale také jámy s pecemi a ohništi či samostatně stojící pece.¹³⁸

7.3.2 ARTEFAKTY

Nálezy v pohřebních a sídelních areálech mají pro bádání stále velmi vysokou hodnotu. Svě zastoupení mají samozřejmě keramické nálezy, ale nálezy železné, bronzové či z jiných kovů získávají stále vyšší zastoupení. Nemění se však jen zastoupení materiálů, ale také používané tvary, předměty a jejich využití. S některými předměty se setkáváme prvně v rámci dějinného vývoje.¹³⁹

Keramické nálezy mají silné zastoupení zejména v pohřebních areálech a existuje opět široká škála tvarů nádob, např. amfory, misky, koflíky, hrnky, hrnce, nádoby na nožce, květináče nebo také pokličky, přičemž každá z těchto nádob má svá specifika. Krom nádob máme doklady o různých zoomorfních plastikách, chřestítkách. I halštatská keramika byla různými způsoby zdobena, ať už vtlačováním ornamentů, tuhováním,

¹³⁷ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 23-25.

¹³⁸ VENCLOVÁ, N. Tamtéž, str. 34-39.

¹³⁹ BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha, Univerzita Karlova, 1982. Str. 87-89.

vleštováním či malováním černou a později červenou barvou. Obvyklé jsou i plastické prvky, jako lišty, pupky, žlábký či důlky. Charakteristická výzdoba má geometrický tvar, ale objevují se i girlandy, hvězdice, klikatky či trojúhelníky. Výzdoba pokrývá vnější povrch nádob, u misek a talířů ji můžeme objevit i na vnitřních stranách. Sídlištní a pohřební keramiku lze rozeznat také díky způsobu vypálení, kdy pohřební keramika je slabě vypálená či dokonce jen usušená.¹⁴⁰

Keramické nádoby a jiné předměty však nejsou jedinými nálezy. Své zastoupení mají i železné a bronzové předměty. Z obou kovů se vyráběly zbraně, nástroje a různé součásti vozů a koňských strojů. Ze samotného bronzu se pak vyráběly osobní ozdoby, spínadla či různé nádoby. Mezi zbraněmi se vyskytují meče, kopí, nože či sekery, kdy nože a sekery můžeme zařadit i do nástrojů. Dalšími nalézány artefakty, charakteristickými pro komorové hroby jsou vozy doprovázené koňskými stroji a záprahem.

Ozdoby zastupují bronzové nákrčníky, náramky, nánožníky, spony, jehlice nebo také korálky. Bronzové artefakty dále zastupují různé nádoby, ale také tzv. toaletní potřeby, do kterých se dají zařadit pinzety či jehelníčky.

Krom těchto předmětů můžeme dále nalézt předměty ze zlata, skla (zde se jedná převážně o korálky) nebo také lignitu a jantaru. Samozřejmě nesmí chybět předměty z kamene, kosti, parohu či rohů. Z těchto materiálů byla zhotovována šídla, jehlice, picí rohy a jiné užitkové předměty. Ke konci starší doby železné se využívaly i mořské korály, mušle a lastury, obvykle jako součásti různých zbraní.¹⁴¹

7.4 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH KULTUR OBDOBÍ HALŠTATU

Starší doba železná je zastoupena čtyřmi hlavními kulturními skupinami, které plynule navazují na kulturu popelnicových polí pozdní doby bronzové. Pozdní doba halštatská není zastoupena konkrétní skupinou, ale rozhodně se nesmí z přehledu vynechávat. Někteří vědci ji postupně zařazují do následující doby laténské, přesto má svá specifika spadajícími ještě do starší doby železné.¹⁴²

¹⁴⁰ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 486-488.

¹⁴¹ PLEINER, R. *Tamtéž*, str. 488-491.

¹⁴² VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 53

Počátky bádání jednotlivých kultur spadají do doby před více než sto lety. Jednotlivé kulturní okruhy byly zkoumány odděleně, takže nedokázaly podat komplexní pohled, ale s jistým odstupem času, si dokážeme udělat celistvý obrázek doby a života halštatského člověka.

7.4.1 BYLANSKÁ KULTURA

Pohřebiště v Bylanech, díky kterému získal celý kulturní okruh své označení, prokopal již na konci 19. století Josef Ladislav Píč.¹⁴³ Dalšího významného pokroku se dosáhlo ve dvacátých a třicátých letech, kdy byla bylanská kultura rozdělena na tři časové úseky a byly stanoveny hranice s kulturou platěnickou a mohylovou. Další činnost je spojována s osobou Drahomíra Kouteckého, který vedl archeologické práce v padesátých letech, a to především na severozápadě Čech.¹⁴⁴

Hustotu osídlení bylanské kultury lze určit pomocí pohřebišť a jejich vzájemných vzdáleností, které obvykle činí 1-4 km, mohou se však objevit vzdálenosti menší stejně jako větší. Lid bylanské kultury, stejně jako ostatních kulturních skupin této doby, žil v obytných areálech a to především dvojího typu. Lidé budovali buď nehrazené rovinné areály, nebo výšinné areály. Tyto typy areálů se vyskytují i u následujících kultur, občas se objevují i jiné způsoby bydlení. Rovinné areály tvoří hlavní sídelní formu, jedná se především o obytné areály v kombinaci se zemědělskými a také domácí výrobou. Výšinné areály na ostrožnách či kopcích nemají fortifikaci dosud potvrzenou, ale také ani vyvrácenou. V obou typech areálů se nacházely jak polozemnice, tak povrchové domy, u nichž zatím není doloženo, zda se jednalo o obytné budovy nebo hospodářské.¹⁴⁵

Pohřební areály, které byly v těsné blízkosti obytných areálů, mohly dosahovat značné rozlohy s vysokým počtem hrobů, většinou však nijak extra rozlehlé nebyly. Bylanská kultura používala kostrový i žárový ritus, přičemž oba způsoby mohly být uloženy v jednom hrobě. Z hrobů rozpoznáváme komorový, který byl nejspíše kryt mohyloou a který byl primárně určen pro kostrový pohřeb, dále jámový hrob rovněž s možností

¹⁴³ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 13

¹⁴⁴ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 50-53.

¹⁴⁵ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 46.

navršené mohyly a posledním je popelnicový hrob. V případě kostrového hrobu byl zemřelý jedinec uložen rovněž trojím způsobem: natažený na zádech, ve skrčené poloze nebo v silně skrčené poloze, tzv. vsedě. Každý tento způsob uložení určoval i polohu těla v hrobě a umístění pohřební výbavy. Zvláštní kategorií byly hroby se čtyřkolovým vozem, ať už fyzicky pohřbeným či pouze s artefakty, které měly pohřeb s vozem naznačovat. Podle další výbavy, která vůz doprovázela, označujeme tyto hroby často jako knížecí. Tyto hroby se v pohřebních areálech nacházejí obvykle nejvýše dva a jsou to hroby starých jedinců, dá se tedy předpokládat, že měly významné postavení ve společnosti.¹⁴⁶

Z movitých artefaktů, které můžeme jak v obytných, tak pohřebních areálech nalézt, je zastoupena keramika, železné a bronzové předměty, zlaté a také předměty ze skla a přírodních materiálů jako je jantar, roh, kost či paroh. Z keramických nádob jsou silně zastoupeny amfory, zásobnicové nádoby, misky a talíře, ale také koflíky a hrnce, misky a nádoby na nožce. Největší výskyt těchto nádob byl v pohřebních nálezech. Výzdoba keramických předmětů byla velmi pestrá. Zdobilo se vtlačováním, tuhováním, vlešťováním nebo také malováním, ať již černou nebo v pozdějších dobách červenou barvou. Základními zdobnými prvky jsou linie, pásy, klikatky, girlandy, hvězdice a velmi často trojúhelníky, které jsou seskupeny do hvězdicového tvaru, který se nejčastěji vyskytuje na vnitřních stěnách talířů a misek, i když většina nádob je zdobena převážně na vnějších stěnách nádob.¹⁴⁷

Železné a bronzové artefakty jsou zastoupeny v podobě zbraní, koňských strojů a také samozřejmě ozdob. Dochovaly se železné i bronzové meče, nože a také sekery, kdy nože i sekery můžeme zařadit do zbraní i pracovních nástrojů. Dalším charakteristickým pohřebním artefaktem byly dřevěné čtyřkolové vozy s železnými částmi konstrukce. Vůz byl často doprovázen koňským strojem a zápřahem. Ozdoby byly převážně bronzové a byly to hlavně náramky, nákrčníky, spony, jehlice, ale také korálky. Dalšími nalezenými bronzovými předměty byly různé nádoby, jako např. kotlíky nebo mísy, ale také pinzety nebo jehelníčky. Ze zlata máme doložen nákrčník a spirálky, které nejspíše sloužily jako ozdoba vlasů. Jako ozdoby nebo součásti náhrdelníků sloužily skleněné nebo jantarové

¹⁴⁶ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 60-66.

¹⁴⁷ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 475-482.

korálky. Z dalších materiálů, které byly využívány pro výrobu denních nástrojů, byly např. kosti, rohy či parohy, ze kterých byly vyráběny šídla, jehlice, picí rohy, ale také části koňských postrojů, např. udidel či uzd.¹⁴⁸

Délka života halštatského člověka v kultuře bylanské se ustálila mezi čtyřiceti a padesáti roky, s tím, že ženy se dožívaly kratšího života, v průměru zhruba o deset let.¹⁴⁹

7.4.2 HALŠTATSKÁ MOHYLOVÁ KULTURA

Již na konci 19. století byly rozlišeny mohyly doby bronzové a mohyly doby železné. Vývoj bádání této kultury se lišil podle oblastí v Čechách, například v jižních Čechách byla zkoumána pohřebiště a sídelní areály zhruba po stejnou dobu, kdežto v západních Čechách se sídliště začala odkrývat až v osmdesátých letech 20. století.¹⁵⁰

Sídlištní nálezy, obzvláště z rovinných areálů, jsou do dnešní doby ještě stále sporadické. Objevených areálů je do dnešní doby stále velmi málo, jejich počet se zvyšuje až s průzkumem výšinných sídlišť. U těchto areálů jsou zatím doložena jen dřevěná ohrazení. Stejně jako u bylanské kultury, i lid mohylové kultury stavěl povrchové domy, obvykle se třemi řadami kúlů, nikdy však s nižším počtem než 6 kúlů na dům. Dalšími nemovitými artefakty, dokládajícími nám život člověka, jsou jámy. Podle jejich velikosti, tvaru a pozůstatků v nich dokážeme rozlišit jámy skladovací, zásobní, jámy se zahloubenými ohništi či jámy jako výrobní objekty (např. na vypalování hrnčířské hlíny).¹⁵¹

Pravděpodobně všechna pohřebiště této doby, byla mohylová. I když se u některých hrobů může zdát, že mohyla na ně nebyla navržena, dá se předpokládat, že tomu tak skutečně bylo, čemuž nasvědčují značné vzdálenosti mezi jednotlivými hroby. V pohřebním areálu může být seskupeno až na čtyřicet mohyl, ale pravděpodobný počet byl nižší. Mohyly měly kruhový či oválný půdorys a obvykle měly jeden až dva obvodové kamenné věnce. Pohřební ritus je opět birituální, přičemž převahu mají žárové hroby.

¹⁴⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 490-493

¹⁴⁹ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 66

¹⁵⁰ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 93-96.

¹⁵¹ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 72-74.

Stávalo se také, že pohřby byly ukládány do již starších mohyl, buď do centrální části, nebo okrajů. Stejně tak do mohyl této doby byly v pozdějších kulturních obdobích ukládány jiné pohřby. Mužské hroby jsou vybaveny meči a noži, ženské nožíky, kdežto v hrobech nedospělých jedinců se nalézají korálky a různé železné předměty.¹⁵²

Pod mohylami se ukrývají 3 typy hrobů.

Komorové hroby s dřevěnou či kamennou konstrukcí.

Velké hroby čtvercového nebo obdélníkového půdorysu – často na zbytcích spálené hranice.

Malé zahloubené hroby.¹⁵³

Nalézaná keramika lze opět rozlišit jako sídlištní a funerální. Opět se setkáváme s amforami, hrncovitými nádobami, hrnky, mísy, talíři a koflíky. Zdobení se u těchto nádob liší podle oblasti, ve které daná skupina žila. Přesto se ve větší míře objevují motivy klikatek, trojúhelníků, hvězdovitých motivů. Opět se motivy ryjí, vtlačují a malují. Z keramických artefaktů jsou zastoupena ještě chřestítka, hliněné sošky či závaží tkalcovského stavu. Železo a bronz opět zastupují zbraně a nástroje, části koňského postroje a záprahu. Železné i bronzové části jha, udidla či průvleky. Ženy mohylové kultury se zdobily stejně jako ženy v dobách před nimi, nosily náramky, nákrčníky, nánožníky, jehlice ve vlasech a také různé kruhové závěsky. Zdobily si vlasy a nosily různé náhrdelníky z bronzu a ze zlata, zdobené korálky ze skla či jantaru.

7.4.3 SLEZSKOPLATĚNICKÁ KULTURA

Tato kulturní skupina získala své označení podle pohřebiště v Platěnicích, které zkoumal Josef Píč na začátku 20. století.¹⁵⁴ Významným milníkem pro bádání o této kulturní skupině bylo období po 2. světové válce a osobnost Víta Vokolky, který zpřístupnil nálezy z Platěnic a přehledně zpracoval slezskoplatěnickou kulturu.¹⁵⁵

¹⁵² PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 497-498.

¹⁵³ PLEINER, R. *Tamtéž*, str. 498-499.

¹⁵⁴ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 15

¹⁵⁵ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 322.

Rovinné areály byly budovány v těsné blízkosti vodních zdrojů, nejčastěji řek nebo potoků a přesto, že se jedná o nehrazená sídliště, byly objeveny pozůstatky různých palisád a plotů. Tato fortifikace pravděpodobně sloužila k oddělení obytných částí areálů od pastvin a polí a také nejspíše od domácích výrobních areálů. Stavby byly převážně povrchové a vyskytovaly se také různé jámy, polozemnice jsou doloženy zatím jen ojediněle. Tento lid budoval i výšinná hradiště umístěná tak, aby byl možný široký rozhled do krajiny. Tato hradiště měla pravděpodobně za fortifikaci kamennou zeď či val s palisádou. Doloženo je i sídlení v jeskyních, v tomto případě se však nejspíše jednalo o přechodná sídla.¹⁵⁶

Pohřební areály byly zkoumány převážně na počátku 20. století. Pozdější archeologické práce měly spíše charakter záchranných prací než objevných, přičemž se bohužel muselo konstatovat, že pohřebiště byla buď silně narušena, nebo zcela zničena orbou a zemědělskými pracemi. Stejně jako v předchozích obdobích, i tato kulturní skupina budovala své pohřební areály na dohled od sídlišť na vyvýšených místech. Rozmístění hrobů na pohřebištích nasvědčuje vršení mohyl nad hroby, ale tento fakt není nijak prokázán. Poprvé se setkáváme s tím, že pohřební ritus je výhradně žárový. Popel a zbytky kostí byly ukládány do popelnic nebo volně ukládány do jam, možná je varianta obou. Výbavu hrobů zastupují převážně keramické nádoby v různém počtu uložené v hrobech. Kovové milodary bývají ukládány do urny či volně po prostoru, jiné artefakty mohly být rovněž spáleny a přidány do urny.¹⁵⁷

Sídlištní keramika měla silné stěny a hrubší povrch. Nalezeno bylo několik typů nádob – amforovité nádoby a zásobnice, koflíky, mísy, misky, ale třeba také cedníky. Stolní keramika je velmi vzácná. Funerální keramika byla tenkostěnná a velmi slabě vypálena, zato často velmi bohatě zdobená. Stejně jako u sídlištní keramiky, vyskytovaly se amforovité zásobnice a nádoby, mísy a misky různých tvarů, koflíky, ale také talíře a pokličky. Dalšími nalézányými keramickými artefakty byla různá chřestítka, tkalcovská závaží a přesleny.¹⁵⁸

¹⁵⁶ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 18.

¹⁵⁷ VENCLOVÁ, N. Tamtéž, str. 19-20.

¹⁵⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 503-505.

Lid slezskoplatěnické kultury používal stejně jako předchozí kulturní skupiny bronzové a železné meče, nože a sekery. Doklady o používání kopí a oštěpů prozatím chybí. Z bronzu byly nalezeny i jehly, šídla a dlátka, což byly v předchozích obdobích artefakty zejména z přírodních materiálů. V hrobech byly dále nalezeny železné kruhy, kování kol a také části zákolníčků, předpokládá se, že vůz byl spálen na hranici společně s mrtvým. Části vozů doprovází koňské postroje. Z bronzových ozdob se opět vyskytují spony, jehlice, náramky, nákrčníky různých tvarů a zdobení. Sklo opět zastupují korálky, i když v daleko menší míře než v předchozích dobách.¹⁵⁹

7.4.4 BILLENDORFSKÁ KULTURA

Nálezy billendorfské kultury jsou velmi ojedinělé a špatně se zařazují přímo k tomuto kulturnímu celku. Dosud není prozkoumáno celistvé pohřebiště ani sídliště, které by bylo zařaditelné k billendorfské kultuře. Zařaditelné nálezy pocházejí z hrobů a to převážně na severozápadě Čech. Vzhledem k četnosti nálezů se předpokládá, že jejich osídlení nebylo na našem území nijak souvislé. Dosud objevené hroby byly všechny zároveň s nízkým počtem nádob uvnitř.

Nalézané artefakty jsou prakticky pouze keramické, jedná se o amfory, džbánky, mísy, hrnce, koflíky a různé miniaturní nádoby. Nádoby byly nezdobené nebo zdobené různými žlábkami.¹⁶⁰

7.4.5 POZDNÍ DOBA HALŠTATSKÁ

Pozdní doba je svým způsobem specifická. Kulturní rozdíly se v této době stírají a tak není možné mluvit o několika kulturních skupinách, ale mluvíme o pozdní době halštatské komplexně v rámci celých Čech.

V pozdní době se mění i styl života pravěkého člověka. Buduje více nehrazených rovinných osad, ale také hrazených, tzv. dvorců, které mají už poněkud jinou strukturu. Využívány také byly výšinné nehrazené areály. Nehrazené areály byly budovány na rovinném terénu nebo na mírných svazích a byly tvořeny několika menšími usedlostmi,

¹⁵⁹ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 32.

¹⁶⁰ SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 28.

kteřé mohly, ale také nemusely být ohrazeny. Hrazené areály můžeme nalézt jak na rovině, tak na mírném svahu nebo dokonce ostrožni. Jako dvorce tak označujeme samostatný areál ohrazený palisádou, někdy doplněnou valem. Dvorce byly ještě dále vnitřně členěny a nebylo výjimkou, že uvnitř dvorce byl situován i výrobní areál, obvykle poblíž palisády. V dnešní době není známo takové množství dvorců, abychom je mohli blíže specifikovat a zařadit do systému. Výšinné areály byly taktéž využívány. Pozůstatky po aktivitě člověka jsou nalézány na místech, kde není doloženo jakékoli ohrazení, ale také na místech, která byla ohrazena daleko dřív, je tedy možné, že člověk v pozdní době halštatské využil již dříve vybudovaného opevněného areálu. Vrcholem v budování sídlišť je výstavba hrazených výšinných areálů, tzv. hradišť. Hradba těchto areálů byla s největší pravděpodobností kamenná s konstrukcí vstupních bran.¹⁶¹

V obytných areálech existovaly polozemnice i povrchové domy. Uvnitř zahloubených objektů byly kůly, které nesly střechu, která přesahovala velikost objektu. Tyto kůly mohly být pouze dva na koncích budovy, nebo také více kůlů po obvodu či v několika řadách. Uvnitř polozemnic byly jámy jak po kůlech, tak po zahloubených ohništích, nebo také píčkách. Možnou variantou také je, že podzemnice sloužila jako tzv. sklepní prostor povrchových domů. Povrchové domy mohly mít srubovou konstrukci a jejich pouze obytná funkce není zcela jistá. S jistou pravděpodobností mohly některé sloužit i jako hospodářské budovy, či také společenské, popřípadě tyto všechny funkce spojovat. Jako zásobní a skladovací objekty sloužily také jámy, oválného či kruhového ústí, kuželovitého tvaru.¹⁶²

Během pozdní doby halštatské nadále pokračuje pohřbívání do mohyl, ale začínají se postupně objevovat ploché hroby. Převládá žárový ritus, ale výjimečně se může objevit i kostrový. Kostrový ritus v mohylách je doložen pouze v šesti případech a jedná se o komorové hroby v knížecích mohylách.¹⁶³ Stávalo se, stejně jako v době bronzové, že byly pohřby ukládány do starších mohyl. Jako pozůstatky mohyl mohou být kruhové nebo čtvercové žlaby, které tvoří obrys mohyly. Výbava hrobů je diferenciovaná podle toho, zda

¹⁶¹ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 41.

¹⁶² PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 507-513.

¹⁶³ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 138.

se jedná o mužský a ženský hrob a také podle velikosti hrobu a postavení jedince ve společnosti. Nejbohatší mužské hroby ve velkých mohylách obsahují součásti vozů a koňských postrojů a samozřejmě zbraně. V chudších hrobech se objevují převážně zbraně, hlavně meče. Občas můžeme objevit i pozůstatky keramických nádob. V nejchudších hrobech je uložena pouze nádoba – urna. Na českém území se objevují i plochá pohřebiště, ale jejich počet je nízký a množství jednotlivých hrobů na těchto pohřebištích také není nijak vysoký.¹⁶⁴

Keramické nádoby této doby jsou vyráběny v ruce, přesto existuje typ nádob, které byly dotáčeny či vytvářeny celé na hrnčírském kruhu. Jedná se hlavně o lahvovité tvary. Nádoby byly velmi podobného typu jako v předchozích obdobích, jde převážně o hrnce a soudky, amfory a zásobnicové nádoby, lahvovité amfory, mísy a misky různých velikostí, koflíky, pohárky a talířky. Keramika byla zdobena velkým množstvím tvarů a linií. Časté výzdobné tvary byly např. trojúhelníky, pásy, mřížky, ale také kroužky, půlměsíčky, esíčka nebo rostlinné motivy lístků a kvítků.

Kromě keramických nádob jsou doloženy také jiné předměty z hlíny, do kterých lze zařadit hliněná kolečka, nejspíše přesleny, lžíce a naběračky, korálky. Mezi vzácné nálezy se řadí zoomorfí plastiky, které mohly sloužit buď jako hračky, nebo také jako ucha k nádobám.¹⁶⁵

Z velké části jsou nálezy zastoupeny železnými a bronzovými předměty. Často se jedná o zbraně a různé části koňského postroje. Bronzové předměty pak představují převážně šperky. Často se objevují předměty, které jsou vyrobeny z kombinace obou kovů. Železné zbraně klasicky zastupují meče a také pochvy na ně, dále nože, které lze rozdělit na klasické nože, delší nože, tzv. dýky a také velké dlouhé nože, tzv. sekáčovitě, které mohly sloužit jako zbraň. Jako zbraně byly využívány také kopí s různými druhy hrotů, bronzové a železné šípky a samozřejmě také sekery. V boji byly také potřeba štíty a kožené opasky, na kterých byly zbraně zavěšeny, i když někdy mohly mít pouze zdobný charakter jako součást oblečení. Dalšími hojně vyskytovanými kovovými artefakty jsou různé nástroje a nářadí. Řadíme mezi ně pilníky, pilky, kladiva, nožičky a dláta a také

¹⁶⁴ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 138-143.

¹⁶⁵ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 405-408.

železné kosy, radlice, jehly, šídla, dlátka. Speciální kategorií jsou vozy, které známe z tzv. knížecích hrobů. Vozy mají buď železné či bronzové části a mohou být čtyřkolové či dvoukolové. S vozem souvisí i koňský zápřah a postroje.¹⁶⁶

Ze železa a převážně z bronzu byly vyráběny i různé šperky a ozdoby. Součástí oděvů byly spony, různě tvarované a někdy také s přívěsky, ať již bronzovými či z jantarových korálek. Zdoben byl krk nákrčníky, ruce náramky. Nejčastějším typem náramku byl kruhový, uzavřený či s nedovřenými konci. Šperky byly zhotovovány také ze zlata a ze stříbra, doloženy jsou i náušnice, záušnice a také prsteny. Ke zdobení oblečení a šperků byly využívány skleněné a jantarové korálky.¹⁶⁷

7.5 NÁLEZY V TRMICÍCH

Nálezy ze starší doby železné jsou prozatím stále velmi chudé. Jelikož však je oblast Trmic a Stadice nadále prozkoumávána, dá se předpokládat, že soubor nalezených artefaktů se ještě rozroste.

Prozatím máme pouze roztroušené nálezy pravděpodobně z kostrových hrobů a sídlištních objektů, které byly objeveny v trmických cihelnách. Roku 1912 byl odkryt kostrový hrob a také zde byly nalezeny tři nádoby, jantarové korálky, skleněná perlička, železný kroužek, bronzové náramky, prstýnky a bronzový nákrčník. Dále byly objeveny tkalcovská závaží, zlomek železného nástroje a také miskovitý a dvojkónický přeslen, k těmto artefaktům však neznáme bližší nálezové okolnosti. Všechna tato naleziště byla prozkoumána v bývalé Holzelově cihelně.¹⁶⁸

¹⁶⁶ VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 119-127.

¹⁶⁷ VENCLOVÁ, N. Tamtéž, str. 127-135.

¹⁶⁸ CVRKOVA, M. *Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem*. Teplice: Krajské muzeum, 1984. Str. 40-44.

8 LATÉN

Latén uzavírá dobu železnou a je prvním obdobím, o kterém nám nepodávají informace pouze archeologické nálezy, ale existují zprávy z antického světa, které se týkají událostí ve střední Evropě právě z období laténu. O Keltech (nebo také Galech) se zmiňují antičtí autoři ve svých historických spisech, přičemž jedním z prvních byl Herodotos, ale jeho informace nemůžeme považovat za definitivně určující. Jednou ze známějších osobností, která psala o kmenech na území Čech, byl Caesar v „Zápisích o válce Galské“. Z Caesarových zápisků známe rozdělení galské společnosti na equites, druides a plebs a také je zde zmíněn termín oppidum pro hrazené sídliště.¹⁶⁹

Přestože nálezová základna mladší doby železné je poměrně dost bohatá, její dokumentace je nedostatečná a to převážně u starších nálezů, které jsou nedostatečně zdokumentované a popsány a jejich rekonstrukce je náročná. Během druhé poloviny dvacátého století probíhaly rozsáhlé výzkumy, které byly prováděny těžkou technikou, což umožnilo odkrývat velké prostory a odhalit tak velkoplošná sídliště i pohřebiště. Práce těžkou technikou však přinesla i svá negativa a to v nedostatku nálezů, které se skrývaly v mělkých hloubkách pod ornici a půdou, a tak nám chybí nálezy mělkých hrobů, povrchových staveb či stopy po ohrazení a oplocení. Tyto ztráty se daří určitým způsobem kompenzovat záchrannými pracemi v několika posledních letech.¹⁷⁰

8.1 SÍDLA LATÉNSKÉ DOBY

Množství sídelních areálů v České republice je velmi vysoké a pokrývá značnou oblast území, převážně však úrodné polohy v údolích řek, nížiny a také oblasti bohaté na nerostné suroviny, které člověk mladší doby železné využíval. Návaznost sídel v průběhu doby laténské je různá, některé obytné areály byly využívány po celou dobu laténskou, jiné jen její určité období a u některých areálů nemůžeme jejich návaznost prokázat. Další

¹⁶⁹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 587-588.

¹⁷⁰ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 15.

využívání sídel je prokazatelné např. u různých oppid, které obývalo i několik generací za sebou.¹⁷¹

Jako obytný areál si nemůžeme představit pouze budovy sloužící k obývání, ale také prostory, které sloužily k uskladňování zásob, odpadní prostory a také místa spojená s domácí výrobou. Nesmíme zapomínat na prostor pro ustájení dobytka a jiných domácích zvířat a areál určený k pěstování plodin, který může být rovněž součástí obytného areálu, stejně jako rituální prostory. Během laténského období se můžeme setkat s několika formami obytného areálu.

Nehrazené rovinné areály, jinak také označovány jako osady či sídliště. Hrazené rovinné areály čili dvorce. Dále to byly rozsáhlé rovinné areály, které vznikly rozšířením původním rovinných a bývají označovány jako sídelní aglomerace. Využívány byly nehrazené výšinné areály a hrazené výšinné areály. Ty menší nazýváme castella a rozsáhlá opevněná hradiště označujeme jako oppida.

Abychom mohli takto areály rozdělit, je důležitá existence či absence ohrazení. Ohrazení vymezují prostor, chrání, kontrolují či navzájem oddělují jednotlivé části areálu či jednotlivé areály od sebe. Ohrazení je několik typů, jednoduché dřevěné ploty, také různé sypané valy, hliněné náspy či kamenné hradby, některé mohou být doprovázeny příkopy či různě kombinovány.¹⁷²

8.1.1 NEHRAZENÉ ROVINNÉ AREÁLY

Tento typ areálu je v průběhu mladší doby kamenné jedním z nejčastějších. Často bývá označován jako osada či sídliště, přičemž ty nejmenší mohly být tzv. usedlostmi. Rozloha těchto areálů je značně rozmanitá, stejně jako počet osob, které ji osidlovali. V takovémto areálu bychom mohli nalézt polozemnice, síla, nadzemní sýpky, hliníky a jiné účelové jámy. Domácí výroba se také uskutečňovala uvnitř obytného areálu a byla různě rozmístěna po ploše, dle toho, o jakou výrobu se jednalo.¹⁷³

¹⁷¹ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 26-30.

¹⁷² PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 624-626.

¹⁷³ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 31-33.

8.1.2 HRAZENÉ ROVINNÉ AREÁLY – DVORCE

Dvorec je samostatná izolovaná jednotka, která není součástí sídliště, jejíž součástí byly obytné i výrobní objekty. Dvorce byly budovány již v době halštatské a jejich vývoj pokračuje právě i v době laténu. U těchto areálů převládá dvojitý typ ohrazení – dřevěná ohrada či systém valů a příkopů. Velmi často měly tyto areály tvar čtyřúhelníku. Dá se předpokládat, že tyto dvorce měly nějaký prestižní či symbolický význam.¹⁷⁴

8.1.3 SÍDELNÍ AGLOMERACE

Rozsáhlá sídliště vznikala pravděpodobně z rovinných osad, která se specializovala na několik výrobních odvětví a pravděpodobně také výrobky distribuovala. Tyto areály jsou samozřejmě obytné, ale také se právě specializují na několik různých výrobních činností a na obchod. Tyto okrsky, které se specializovaly na výrobu, se povětšinou situovaly na okraj sídliště. Pokud u běžných sídelních areálů byl počet jejich obyvatel v řádech několika osob či desítek osob, pak v aglomeraci mohl jejich počet stoupnout až na několik set.¹⁷⁵

8.1.4 NEHRAZENÉ VÝŠINNÉ AREÁLY

Těchto areálů je prozatím několik, ale neznamena to, že by nebyly využívány, dosud však nebyly dostatečně prozkoumány, abychom je mohli takto definovat. Jistým problémem při určování takovýchto areálů může být, že ohrazení je buď starší, nebo naopak mladší než zbylé objekty areálu.¹⁷⁶

8.1.5 HRAZENÉ VÝŠINNÉ AREÁLY – CASTELLA

Výšinné areály nejsou blíže specifikované, ale jejich poloha se většinou nachází na ostrožnách či vyvýšených polohách a jejich rozloha je kolem jednoho či několika málo hektarů.¹⁷⁷

¹⁷⁴SKLENÁŘ, K. *Archeologický slovník 3 – keramika a sklo*. Praha: Národní muzeum, 1998. Str. 88.

¹⁷⁵PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 624-626.

¹⁷⁶VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 37-38.

¹⁷⁷VENCLOVÁ, N. a kol. Tamtéž, str. 38.

8.1.6 HRAZENÉ VÝŠINNÉ AREÁLY – OPPIDA

Termín oppidum poprvé použil Gaius Julius Caesar ve svých „Zápisích o válce Galské“ a je využíván pro rozsáhlá opevněná hradiště. Přesná definice těchto areálů není možná, jelikož se liší svou rozlohou, opevněním a také zástavbou. Proto, pokud budeme mluvit o oppidech, musíme si představit rozsáhlé výšinné sídliště, silně ohrazené, kde jsou umístěny obytné budovy.¹⁷⁸

Tyto areály jsou opravdu velmi rozsáhlé a největší z nich mohou mít až sto hektarů. Velikost ohrazené plochy se mohla v průběhu doby měnit, obvykle se spíše rozšiřovala přidáváním půdy a zvětšováním zastavené plochy. Způsob ohrazení oppid byl rozmanitý a přerušovaný na několika místech vstupy. Nejjednodušším typem ohrazení je sypaný val, dalším pak kamenné čelo hradby hladké (není členěno vertikálními břevny) a posledním typem je kamenné čelo hradby členěné vertikálními břevny. Hradby mohly dosahovat i výšky tří metrů, přičemž tuto výšku šlo změnit vybudováním příkopu před hradbou.

Uspořádání oppid bylo rozmanité a značně členité, přičemž se dá předpokládat, že různé vyčleněné prostory vznikaly tím, jak se rozšiřoval prostor, a budovalo nové opevnění. Jednou z dominantních vyčleněných prostor byla tzv. akropole na vyvýšeném místě uvnitř areálu. Další členění vnitřního prostoru vytvářely cesty a ohrazené dvorce – hospodářské jednotky, které se nacházely většinou na nejrovnějším terénu. Budovy obklopující cesty se dají považovat za různé řemeslné dílny.¹⁷⁹

Funkce oppid byly různé. Jednou z nejpředpokládanějších funkcí je obranná, ale stejně tak to mohla být i sociální (vydělení určité skupiny lidí) a rituální. Další důležitou činností pro oppida byl obchod, čemuž nasvědčuje velké množství řemeslných dílen i nálezy artefaktů, které prvotně do daného oppida nepatří.¹⁸⁰

8.2 POHŘEBIŠTĚ

Pohřební areály máme doloženy zhruba v mladší a střední době laténské, z pozdní doby nebyly dosud zachyceny. Nad hroby nebyly vršeny mohyly, proto můžeme mluvit

¹⁷⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 607-609.

¹⁷⁹ FILIP, J. *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia, 1996. Str. 98-108.

¹⁸⁰ FILIP, J. Tamtéž, str. 98.

o plochých pohřebištích, které čítají několik desítek hrobů, výjimečně sto a více hrobů. V hrobech lze nalézt osobní výbava jedinců, která se v průběhu doby měnila, proto je možné díky nalezeným artefaktům naleziště poměrně přesně časově zařadit.¹⁸¹

Umístění pohřebišť se liší v rámci celé republiky. V některých částech jsou upřednostňována různá návrší či vyvýšené polohy, v jiných pak louky poblíž toků. Vzdálenost pohřebních areálů od obytných je zhruba 200-300 m, zhruba stejně či obdobně jako v předchozích obdobích. Předpokládá se, že rozsáhlejší pohřební areály souvisí s většími sídlišti, tudíž menší pohřebiště náleží k malým resp. krátkodobým sídelním objektům.¹⁸²

V době laténské převládá ritus kostrový, změna ritu žárového proběhla na počátku 4. století př. n. l. a byla poměrně rychlá. V určitém období se pak znovu objevuje žárový ritus, ale pouze minimálně a souběžně s ritem kostrovým, rozhodně nezískává majoritní zastoupení. Žárový pohřeb byl ukládán v jámách, a to buď přímo na plochých pohřebištích, nebo mimo pohřebiště (jednotlivě či v malých skupinkách). Hroby byly převážně obdélníkové, někdy vyztužené kůly, dřevěnými deskami a k obložení či zavalení byly využity kameny. Z této doby máme doloženy rakve ze dřeva či vydlabané kmeny, do kterých byla některá těla ukládána. Těla byla uložena v natažené poloze na zádech, s rukama podél těla a hlavou orientovanou k severu. Pokud jsou ruce či nohy v jiné poloze než je obvyklé, může to být následek zdravotní komplikace nebo jiného způsobu ukládání do hrobu. V případě, že bylo tělo celkově jinak uloženo či byla nějakým způsobem narušena pohřební výbava, může být příčinou sociální původ nebo postavení jedince. Minimálně se vyskytují dětské hroby do věku jednoho roku dítěte.¹⁸³

Výbava v hrobech je různá pro muže a ženy, podle věku, postavení v rodině a také společnosti. Dala by se rozdělit do čtyř základních kategorií.

Muži se zbraněmi. V těchto hrobech nalezneme železný meč, štít, kopí, opasek, železné spony, může se objevit i železný či bronzový náramek. Muži beze zbraní, jejichž výbava obsahovala železné spony, někdy náramek. Dalšími typy hrobů jsou hroby

¹⁸¹ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 83

¹⁸² VENCLOVÁ, N. a kol. Tamtéž, str. 83-85.

¹⁸³ DRDA, P. – RYBOVÁ, A. *Keltové a Čechy*. Praha: Academia, 1998. Str. 104-106.

s ženskými pohřby. Ženy s početnou výbavou, které měly v hrobu uloženy bronzové nánožníky, nákrčník, bronzové spony, prsteny, náramky (převážně párové), někdy i železné a švartnové náramky, opasek. Posledním typem jsou ženy s nepočetnou výbavou, které měly v hrobech uloženy pouze náramky a železné spony.

Kromě těchto artefaktů lze v hrobech nalézt skleněné a jantarové korálky, závěsky, přesleny, brousky, nože, nůžky a také toaletní soupravy. Pro určení chronologie hrobů se využívají nálezy v ženských hrobech, jelikož obsahují různé ozdoby, které se snadněji zařazují a také oděvy z materiálů, které se dobře zachovávají. Chronologie mužských hrobů se určuje pomocí železných mečů. Důležité pro upřesnění datace jsou i pochvy na meče. Nálezy v hrobech, ale také nové moderní výzkumy umožňují lépe poznat keltskou společnost a určit rodinné vazby mezi jedinci na jednotlivých pohřebištích.¹⁸⁴

Pozůstatky pohřbených jedinců se však nalézají i uvnitř obytných areálů. Jedná se buď o kompletní kostry či jen její části. Mohlo se jednat o oběti za různým účelem – stavebním, zajišťujícím úrodu, nebo to mohli být jedinci s odlišným sociálním postavením.¹⁸⁵

8.3 ARTEFAKTY DOBY LATÉNSKÉ

8.3.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

V laténských obytných areálech byla doložena existence polozemnic, které byly jedním z nejčastějších typů zahlobených objektů určených k bydlení. Tyto stavby měly většinou obdélníkový půdorys s několika kůly po obvodu stavby a výměrou 10-20 m². Venclová uvádí: „*Stěny byly konstruovány ze svislé tyčoviny vyplétané proutím, mohly být roubené, popř. drážkové nebo ze svislých prken zasazených do obvodového žlabu*“.¹⁸⁶

Umístění ohniště uvnitř polozemnice je různé, stejně jako typy ohnišť – v mělké jamce, nezahlobené, hliněná pícka, miska zapuštěná v podlaze, hliněný pekáč se zvýšeným okrajem zapuštěný v podlaze a jiné. Do dna polozemnic mohla být také

¹⁸⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 589-597.

¹⁸⁵ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 91-92.

¹⁸⁶ VENCLOVÁ, N. a kol. Tamtéž, str. 47.

zahloubena zásobní jáma se vsazenou nádobou. Je pravděpodobné, že v polozemnici byl také umístěn tkalcovský stav, což usuzujeme podle nálezu množství závažíček podél stěny.

Dalším typem budov v obytných areálech jsou povrchové domy. Doklady o jejich existenci nejsou příliš staré, jelikož při archeologických pracích s těžkou technikou se jejich pozůstatky značně narušily a zkomplikovaly tak jejich určení. Nadzemní stavby, tzv. domy měly pravouhlý půdorys, čtvercový či obdélníkový a jejich plocha zaujímal průměrně kolem 50 m². Konstrukci těchto domů tvořily svislé dřevěné prvky někdy doplněné kamennými zdmi či podezdívkami. Také je známé příčné dělení vnitřního prostoru na dvě a více částí. Dá se předpokládat, že tyto domy sloužily k normálnímu obývání, ale pravděpodobnější je hospodářský účel. Jiné povrchové stavby menších rozměrů a i jinak se lišící jsou považovány za kůlny, přístřešky, sýpky, seníky nebo jiné skladovací prostory.¹⁸⁷

Dalším typem archeologických objektů jsou zásobní jámy různých tvarů. Stěny těchto jam mohou být vypletené, vymazané a vypálené, dno může být vyloženo kameny. U některých jam je doloženo i dřevěné krytí. Studny, ale také cisterny byly budovány jako prosté jámy, ale mohly být opatřeny dřevěným nebo kamenným roubením. Jejich tvar je válcovitý a průměr mohl dosahovat 2-3 m. Častěji jsou objevovány v oppidech než na sídlištích jiného typu. Dalšími jámami objevovanými na sídlištích jsou hliníky a také žlaby – základy plotů a dřevěných ohrad.¹⁸⁸

8.3.2 ARTEFAKTY

K movitým artefaktům patří jak předměty ukládané do hrobů zemřelým, tak také nástroje, nádoby a užitkové věci nalézané v sídlištích.

KERAMICKÉ PŘEDMĚTY

Keramické artefakty zastupují převážně nádoby. Tvary a zdobení keramických nádob se liší v průběhu doby a také regionálně. Další rozdělení nádob je možné podle jejich funkcí – stolní, kuchyňská (hrnce, mísy, cedníky), zásobní, obalovou (nebo také

¹⁸⁷ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 630-634.

¹⁸⁸ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 51-52.

přepavní). Miniaturní nádoby mohou být interpretovány jako hračky nebo jako rituální předměty.

Keramika vyráběná na kruhu prošla během laténské doby také vývojem, zpočátku byly její stěny tlustší a povrch hrubší, ale směrem k pozdějším dobám se toho mění.¹⁸⁹

ŽELEZNÉ A BRONZOVÉ PŘEDMĚTY

Silné zastoupení v laténských artefaktech mají samozřejmě železné a bronzové předměty, přičemž se lépe dochovaly v pohřebních areálech, než na sídlištích. Pokud byl totiž železný či bronzový předmět zničen či jinak poškozen, mohl být znova využit k výrobě dalšího, kdežto jakmile byl na pohřebišťích jednou uložen do hrobu, už tak zůstal, dokud jej někdo nevykopal.¹⁹⁰ Pokud byly nalezeny bronzové nádoby, kuchyňské nástroje jako cedníky a naběračky, jedná se s největší pravděpodobností o importované předměty z antického světa, především z Itálie.¹⁹¹

Ke zbraním patří obousečný meč, který byl uložen v železné nebo bronzové pochvě s možností zavěšení na opasek. Pochvy mohly být ozdobeny rytím. Méně častým je tzv. menší, což je asi půl metru dlouhý meč, často s antropomorfní rukojetí. Chybět nesmí ani kopí, oštěpy a štíty na obranu. Štít byl dřevěný s železným kováním na obvodu či jeho části, na lícové straně opatřený železnou puklicí a na rubové straně rukojetí. Někdy mohou být lícové strany štítů různě zdobené. Zbraně nám uzavírá luk a šípy, z kterých se nám dochovaly šípky – listovité nebo s křídélky.¹⁹²

Z kovů byly vyráběny také jezdecké ostruhy, které patřily samozřejmě k jezdecké výbavě, ale také poukazovaly na postavení jedince ve společnosti. Součástí mužské výstroje byl i opasek, ze kterého se dochovaly buď pouze kovové kroužky, pokud byl kožený, nebo byl nošen celokovový opasek z železných článků. Přilby, kožené a kovové, jsou známy, v Čechách však ještě nejsou definitivně prokázány. Z koňských postrojů máme zachovány části uzdy a udidla, z vozů (ať již válečných nebo rituálních) nám zůstaly ráfy, zákolníky, ale také kování oje.

¹⁸⁹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 594-600.

¹⁹⁰ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 104

¹⁹¹ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 641-647.

¹⁹² PLEINER, R. Tamtéž, str. 641-647.

Další velkou skupinou kovových předmětů jsou různé nástroje a předměty osobní potřeby. V domech se dochovaly nože, nožičky, panty ze dveří a truhel, klíče ke dveřím a jiným zámekům, háčky, skoby a řetězy. V řemeslných dílnách byly nalezeny železné kovadliny, lopatky, kleště, kladiva, sekáče, dláta, pilníky a jiné nástroje nutné k práci s kamenem, dřevem a také železnou rudou.¹⁹³

Poslední kategorií jsou součásti oblečení a ozdoby. Stejně jako v předchozích obdobích, i v době laténské se nosily různé spony, které se lišily nejen tvarem, ale také svou konstrukcí. Kruhové šperky můžeme i nadále rozlišovat na nákrčníky, náramky, nánožníky a nápažníky. Někdy byly náramky zdobeny různými plastickými nálitky či dutými polokoulemi, v pozdější době byly zdobeny filigránem a granulací. Stejně jako muži i ženy nosily opasky opatřené závěsnými kroužky. Oděvy byly zdobeny knoflíky, nášivkami, jehlicemi a korálky, které byly součástí i náhrdelníků.

Jako poslední skupinu železných artefaktů můžeme označit různé toaletní a lékařské předměty, jako jsou pinzety, břitvy, ušní lžičky, zrcadla a hřebeny. Doloženy jsou i různé chirurgické nástroje.¹⁹⁴

ZLATÉ A STŘÍBRNÉ PŘEDMĚTY

Z českých oppid a také hrobových nálezů je známo několik desítek zlatých předmětů, převážně prstenů, náramků, spon, ale také různé vlasové ozdoby, závěsky a perličky. Mezi tyto předměty nezapočítáváme zlaté mince, kterých je známo několik tisíc. Stejně jako zlaté předměty v nepočetném množství máme doloženy i stříbrné předměty, opět šperky, ozdoby, spony a ostruhy. Stříbrné mince jsou opět doloženy ve stovkách a tisících kusech.¹⁹⁵

SKLENĚNÉ PŘEDMĚTY

Skleněné korálky jsou známy i z předchozích období, vyskytují se jako součásti náhrdelníků, i jako ozdoby oblečení, i když v menším množství než v době halštatské. V průběhu laténské doby se ze skla vyrábí už i náramky, jiné ozdoby a také se postupně objevují skleněné nádoby. Náramky mají různý typ zdobení povrchu – hladký, se síťovou

¹⁹³ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 71.

¹⁹⁴ VENCLOVÁ, N. a kol. Tamtéž, str. 106-110.

¹⁹⁵ VENCLOVÁ, N. a kol. Tamtéž, str. 110-113.

výzdobou, se žebry, příčnými vrypy, s mačkanou lištou, perličkové a jiné. Z barev převažují světle modrá, modrozelená, světle zelená, tmavě modrá a zdobení modrou, žlutou a bílou. Barvy a typy se v průběhu doby měnily, přidány byly fialová, červená, zelená nebo hnědá, ale bylo také období, kdy byly náramky vyráběny z průsvitného skla či bezbarvého. Zvláštním typem korálků byly velké prstencové korály – masivní korály o průměru až 45 mm s malým otvorem.

Mezi skleněné předměty patří i různé závěšky s železným ouškem a také nádoby. Nádoby se nacházejí výjimečně a pouze ve zlomcích, jednalo se pouze o malé nádoby.

ŠVARTNOVÉ PŘEDMĚTY A KAMENNÉ PŘEDMĚTY

Švartna se využívala k výrobě náramků, prstenů a závěšků. Mohla být také využita k výrobě přeslenů. Doloženo je několik disků různého průměru, u kterých si nejsme jisti jejich funkcí.

Kámen byl využíván jako mlýnek a mlecí zařízení, brousek a byla z něj zhotovována různá závaží a nejspíš i přesleny.¹⁹⁶

8.4 OSÍDLENÍ TRMIC A STADIC

Doklady o existenci laténské kultury na území Trmic a také Stadic pocházejí již z nálezů v roce 1907, kdy byl objeven bronzový náramek v kostrovém hrobě, bližší nálezové okolnosti nejsou známy. Roku 1935 pak byla objevena hrubší nádoba, jejíž nález opět nelze blíže určit.¹⁹⁷ Ve sbírkách teplického muzea se nadále nachází bronzová spona, která byla nalezena v Trmicích – obci a dále železný nůž nalezený v Gubově cihelně.¹⁹⁸

V Trmicích byly nadále prozkoumány cihelny Dörreho, dr. Guby, Höltzla a také Duky. V těchto prostorách pak byly nalezeny tyto artefakty: Část čočkovité láhve vyrobené na hrnčířském kruhu, která byla v podhrdlí zdobena kolkovaným ornamentem. Skleněné korále, které pravděpodobně pochází z hrobu. V letech 1926 – 1929 bylo v ulici Na Pískách, kde stála právě cihelna Duky, prozkoumáno několik sídlištních objektů,

¹⁹⁶ VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 113-117.

¹⁹⁷ CVRKOVÁ, M. *Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem*. Teplice: Krajské muzeum, 1984. Str. 40-44.

¹⁹⁸ BUDINSKÝ, P. Příspěvky k pravěku Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea. In: *Archeologické výzkumy krajského muzea v Teplicích, sv. 5*. Teplice: Krajské muzeum, 1977. Str. 49.

např. kuželovité zásobnice. V těchto objektech byla objevena keramika, miniaturní nádobka, zlomek žlutého korálu s očky, železné svorky, přesleny, bronzová trubička a také různé kamenné nástroje.

Další významný objev se uskutečnil v roce 1896, kdy výkop kanalizace narušil hrob z 5. století, ve kterém byly nalezeny čtyři bronzové miniaturní předměty, které mohly sloužit jako závěsky a jejich tvar odpovídal těmto předmětům – sekyrka s tulejí, nože, mečíky či dýky a předmět ve tvaru harfy.¹⁹⁹

Jedním z nejstarších laténských nálezů ve Stadicích byl náhodný objev z roku 1836 kdy nádeník Honolke během lámání kamene na úpatí Volské hory na pravém břehu Bíliny objevil železnou sekyru dlouhou 15 cm s 10 cm ostřím a čtyřhranou násadou. Tato sekyra byla darována hrabětem Nosticem Národnímu muzeu, zde se však ztratila.²⁰⁰

Ve Stadicích byl prováděn v letech 1974 – 1975 povrchový průzkum, který vedla archeoložka Marta Cvrková, během něhož bylo objeveno keltské sídliště. Na tento výzkum pak navazovaly archeologické práce v letech 1987-1988, kdy byly odkryty jámy okrouhlého půdorysu, ve kterých se nalézaly brousky a železné nože, také bylo potvrzeno sedm polozemnic. Poblíž Přemyslova pomníku ve Stadicích pak bylo sběrem získáno několik stovek zlomků keramiky.²⁰¹

Roku 1989 během záchranných prací při stavbě dálnice D8 byly odkryty pozůstatky mělké mladolaténské chaty.²⁰²

V roce 1991 byly ve Stadicích, poloha na křižovatce Stadice – Řehlovice, Hliňany – Habrovan, během záchranných prací při stavbě dálnice D8 objeveny sídlištní a také pohřební nálezy. Ze sídlištních objektů to byly chaty s kúlovými jamkami v kratších stěnách a se zbytkem ohniště uvnitř chaty a také zásobní jámy. Dále tam byly objeveny kostrové hroby s orientací delší strany S-J. V ten samý rok byly ve Stadicích – poloha III. objeveny další laténské chaty. První byla 6 metrů dlouhá a 130 cm hluboká. V zadní stěně pak bylo prohloubení, které nejspíše sloužilo jako místo pro těžení jílu na stavbu chaty.

¹⁹⁹ WALDHAUSER, J. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001. Str. 507-508.

²⁰⁰ WALDHAUSER, J. Tamtéž, str. 459.

²⁰¹ WALDHAUSER, J. Tamtéž, str. 458.

²⁰² Nálezová zpráva 2/89. Uloženo v Muzeu města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Další chata byla menší a mělčí, doloženy byly 3 kůlové jamky a také ve středu chaty vypálené ohniště. Delší strany obou chat směřovaly V-Z.²⁰³

²⁰³Nálezová zpráva 5/91. Uloženo v Muzeu města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

9 DOBA ŘÍMSKÁ

Doba římská je prvním obdobím pravěku, které datujeme již do našeho letopočtu, nikoli před rok nula. Je to období, kdy evropský prostor ovládají římská vojska a v mnoha oblastech také římské obyvatelstvo, které se přistěhovalo a žilo na nově dobytém území. Pro česká území se tohoto označení také užívá, přestože vliv římské říše na tuto oblast nebyl nijak výrazný a projevoval se v letech po přelomu letopočtu v době Marobuda. Jedná se tedy o jakési časové označení prvních čtyř století po Kristu nežli označení doby, kdy by Čechy spadaly pod vliv Římské říše.²⁰⁴

Velmi dlouho se o pobytu Germánů vědělo z písemných pramenů, které se dochovávaly hlavně díky křesťanství, ale také od antických autorů píšících o našem území, až od 2. poloviny 19. století se této kulturní skupině či etniku připisují archeologické nálezy. V průběhu 20. století se nálezová základna značně rozšířila a vědomosti a poznatky o době římské narůstaly díky výzkumným pracím na větším či menších sídlištích a pohřebištích.²⁰⁵

Dobu římskou a také pravěk uzavírá stěhování národů, které na území Čech probíhá v době od 4. do 6. století. Je to období, kdy se stěhují Germáni a přicházejí slovanské kmeny. Studium této doby začalo ještě později než bádání o době římské a nejdůležitějšími prameny pro zkoumání období stěhování národů jsou hroby a kostrová pohřebiště.²⁰⁶

9.1 SÍDLA DOBY ŘÍMSKÉ

Přestože již z doby starší doby římské je známo mnoho sídlišť, dosud nebyla dostatečně prozkoumána a zhodnocena, proto můžeme prozatím tvrdit, že se jednalo o neopevněné osady, které byly budovány v nížinách. Ne jejich území bylo postaveno mnoho budov a také vybudovány různé žlaby, kúlové jamky a také podzemní dílny. Germáni pro stavbu svých sídlišť upřednostňovali polohy blízko vodních toků, což bylo specifické téměř u všech předchozích kultur. Jejich blízkost vodě však přináší také značné

²⁰⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 676.

²⁰⁵ SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 12 - 15

²⁰⁶ SALAČ, V. Tamtéž, str. 156-157.

komplikace, jelikož záplavy a povodně mohly poškodit či zničit artefakty či v lepším případě pouze zkomplikovat jejich objevení. Vazba na vodstvo na úrodné nížiny je důležitá pro germánské zemědělství, což by mohlo vysvětlovat neexistenci sídlišť v podhorských či horských oblastech. Stejně jako zemědělství byl pro germánský lid důležitý obchod a proto vazby na cesty a důležité komunikační uzle.²⁰⁷

Z mladší doby dosud nemáme celkově prozkoumané a popsané sídliště, informace získáváme pouze z částečných průzkumů osad např. v Turnově, Sedlci či Praze. V průběhu této doby se začíná objevovat nový typ sídlišť a ke konci také využívání výšinných poloh pro jejich budování. I v této fázi doby římské se jednalo převážně o zemědělské usedlosti, z nichž však nemáme dostatek dokladů o zemědělské činnosti kvůli nedostatečnému prozkoumání.²⁰⁸

9.2 SÍDLENÍ BĚHEM STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

Sídla doby stěhování národů jsou prozatím doložena v malém počtu, ale tato situace se v posledních letech mění. První doložená sídliště pocházejí již z přelomu 4. a 5. století. Kromě nížinných poloh byly využívány i polohy výšinné, často bývalá keltská oppida. Jelikož v této době docházelo k častým přesunům a příchodům jiných skupin obyvatel, měla sídliště většinou přechodný a krátkodobý charakter.²⁰⁹

9.3 POHŘBÍVÁNÍ V DOBĚ ŘÍMSKÉ

Jelikož z konce doby laténské neznáme způsob pohřbívání, předpokládá se, že římská pohřebiště byla zakládána zcela nově. Doba římská využívala žárový ritus a hroby můžeme rozdělit na popelnicové a jámové. V popelnicovém hrobě byl popel zemřelého uložen v keramické či ve výjimečném případě v bronzové nádobě. Zemřelý byl často spálen s milodary, někdy však byly milodary přidávány až dodatečně a u větších byly deformovány tak, aby se vešly do popelnice. Popelnice byla uložena v prostoru odpovídající její velikosti, málokdy byla větších obdélníkových rozměrů poskytujících

²⁰⁷ DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 292-293.

²⁰⁸ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 704-705.

²⁰⁹ SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 176-179

možnost uložení milodarů mimo popelnici. V jámovém hrobě byl popel uložen volně v jámě, dle jeho rozložení by se dalo předpokládat, že popel byl původně ještě uložen v nějakém textilním vaku. Oba typy hrobů se běžně nacházejí na jednom pohřebišti nelze jednoznačně určit, který z typů hrobů obsahuje větší množství milodarů. Pohřebišť byla zakládána na vyvýšených polohách, terasách či svazích.²¹⁰

Vztahy mezi pohřebišťem a sídlištěm se těžko prokazují, jelikož jejich vzdálenosti jsou poměrně velké a pokud se nacházejí v blízkosti, nelze jejich spojitost dostatečně prokázat. Na pohřebišťích byli uloženi muži, ženy i děti, nejsou doložena pohřebišť rozdělená podle pohlaví. Na pohřebišťích se nacházejí hroby bez výbavy, s chudou výbavou až s bohatou výbavou s předměty z římského exportu. Variabilita pohřební výbavy je velmi rozmanitá, ovšem nelze ji nijak srovnat, jelikož nebyla dosud podrobně prostudována.

Kostrové hroby se objevují výjimečně, jejich počet je několik desítek. Většinou se vyskytovaly samostatně roztroušeně či na okrajích žárových pohřebišť. Jejich výbava je také velmi pestrá od chudé k bohaté, ale můžeme vyjádřit, že kostrové hroby mají bohatší výbavu než žárové a častěji obsahují importované bronzové nádoby.²¹¹

V mladší době římské byl způsob pohřbívání velmi rozmanitý, což je důsledkem rozmanitosti obyvatelstva a jejich zvyků. I nadále však převládá žárový ritus nad kostrovým. Kostrový se využívá především k pohřbení významných jedinců. Kostrové hroby se častěji objevují v severozápadních Čechách a také v Pražské kotlině. Popelnicové hroby byly buď pouze s popelem či s milodary. Jejich umístění bylo vybíráno na vyvýšených polohách či svazích. V severozápadních Čechách se také výjimečně objevují speciální typy hrobů, kdy jsou na sebe vrstveny žárové pohřby. Díky jednotlivým hrobům lze poznat germánskou společnost, která zde žila.²¹²

²¹⁰ DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 251-253.

²¹¹ SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 90-94

²¹² DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 251-253.

9.4 POHŘBÍVÁNÍ BĚHEM STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

V době stěhování národů převládá oproti předchozímu období kostrový ritus. Přestože nebylo nalezeno tolik hrobů jako v evropských lokalitách a jejich počet dosahuje pouze několika desítek, lze je považovat za velká pohřebiště. Pozůstalé hroby lze označit za zbytky nekropolí, na kterých byly hroby řazeny do řad. Výjimečně se objevuje také žárový ritus, který může být na stejném pohřebišti jako hroby s kostrovým ritem. Z doby stěhování se také dokládají dětské hroby a také hroby s koňmi. Do hrobů byly vkládány milodary, které byly buď přímo majetkem zemřelé osoby, nebo byly vyrobeny jako pohřební dar. Bohužel byly tyto hroby velmi často vykrádány jinými skupinami, které z nich vybíraly hodnotné a cenné předměty.²¹³

9.5 ARTEFAKTY DOBY ŘÍMSKÉ

9.5.1 ARCHEOLOGICKÉ OBJEKTY

Jelikož je počet sídlišť na našem území zatím stále velmi nízký, což souvisí s mnoha faktory, je určení archeologických objektů v těchto areálech složité. Doloženy jsou však chaty s obdélníkovým půdorysem, jejichž střechu podíraly kůly po obvodu či uvnitř chaty. V chatách bylo buď zahloubené ohniště či pec, přičemž pec mohla volně stát i mimo chatu. Kromě zahloubených chat jsou doloženy stopy po kúlových nadzemních stavbách. V sídelním areálu byla seskupována tzv. hospodářství, do kterých lze zařadit obytné budovy, ale také sýpky, dílny či ohrady. Kromě budov patří mezi sídlištní objekty železářské pece, zásobní a odpadní jámy. Předpokládá se, že v mladší době kamenné byly objekty velmi podobné či stejné, avšak jejich určení je ještě složitější.²¹⁴

²¹³ SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 189.

²¹⁴ PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978. Str. 690, 704.

9.5.2 MOVITÉ ARTEFAKTY

V době římské převládá mezi artefakty keramický a kovový materiál, kdežto kámen se využíval minimálně. Byl využíván převážně jako brousek, výjimečně na přesleny, korále či závaží k sítím. Kameny byly také vykládány pohřební komory.²¹⁵

Nejpočetnější artefakty zastupují keramické nádoby a jiné hliněné předměty, např. přesleny, závaží na tkalcovský stav či plastiky. Nádoby se dochovaly převážně v podobě různých střepů a zbytků den nádob, které jsou vykopávány jak na pohřebištích tak také na sídlištích. Nádoby pak zastupují tyto tvary – hrnce, misky, zásobnice, lahvovité a vázovité nádoby, poháry a také cedníky. Nádoby nebyly pouze vyráběny, ať už v ruce nebo na hrnčířském kruhu, ale také importovány z římské říše. Často tak germánské tvary a výzdoba napodobovaly římské. V průběhu doby se měnily tvary a také způsob výzdoby nádob.

Nejstarší keramiku zastupují poháry na vysoké nožce, polokulovité nádoby a také velké vázovité tvary s plastickými žebry, hrnce, misky. Poháry a také polokulovité nádoby byly zdobeny jemnými vpichy či tzv. „vlasovou“ výzdobou. V další fázi se vyskytují teriny²¹⁶ s válcovitým hrdlem a zdobené ozubeným kolečkem. Během 2. století se zvyšuje rozmanitost výzdoby a také její četnost. K výzdobě se používají vrypy a ryté linie do různých tvarů – trojúhelníky, mřížkování, klikatky, vlnice a také šachovnicovité motivy. Ve stejné době se také využívá žlábkování dna polokulovitých misek. V mladší době bronzové převládají vázovité tvary vyráběné na hrnčířském kruhu, dále hrncovité a mísovité, které byly zdobeny převážně žlábkováním.²¹⁷

Kromě keramických předmětů objevujeme na sídlištích a také na pohřebištích kovové předměty. Nejčastějšími artefakty byly bronzové a železné spony, výjimečně z drahého kovu. Ve starší době římské byly ještě přejímány laténské tvary, s prohnutým či obloukovitě vyklenutým lučíkem. Velmi často jsou nalézány importované spony

²¹⁵ SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 68-69.

²¹⁶ Teriny byly jedním z klasických germánských nádob, které měly tři části – okraj, hrdlo a výdutě. Nejstarší teriny měly hrdlo od výdutě odděleno tzv. plecí. V mladší době germánské byly tyto nádoby nižší a širší a hrdlo od výdutě oddělovala rýha či žlábek. (DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 334.)

²¹⁷ DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002. Str. 116-123.

z římské říše. Dalšími tvary spon byly spony s očky či spon s křídélky na lučíku. Dalšími předměty zdobícími oděv, ale také účes byly jehlice. Ty byly využívány zároveň k přichycování závojų a čepců k vlasům. Jejich funkci lze určovat podle pozice u těl mrtvého v hrobě. Jehlice měly často provrtanou či zdobenou hlavici a jejich rozlišení od římských je velmi složité. Další kovovou částí oděvu byly spony a přezky na opascích, které nosily ženy i muži. K nošení meče na těle byly využívány řemeny. K opaskům pak byly kromě mečů upevňovány i picí rohy, které byly kolem ústí zpevněny kovem, který se nám dochoval až do dnes. V římské době byly kovové ozdoby a šperky nošeny naprosto minimálně, nánožníky i nákrčníky jsou doloženy v minimálních počtech, stejně jako náušnice, které jsou v ten samý čas na římském území naprosto běžné. Poslední skupinu kovových předmětů pak tvoří zbraně a výstroj, které byly přidávány do hrobů jako milodary. Zařadit zde můžeme meče, sekery, štíty, hroty šípů i kopí a také kovové pochvy a nákončí. Výzbroj byla umísťována do hrobů bohatších jedinců.²¹⁸

Nálezy kovových artefaktů jsou v mladší době kovové značně chudší, přestože se nadále vyrábělo ze železa i bronzu, někdy také z mosazi. Soubor předmětů je velmi podobný, ze zbraní však převládají železná kopí s listovitými hroty. Ze šperků jsou pak doloženy různé závěsky, stříbrné a bronzové nákrčníky, prsteny a také jehlice, čímž se odlišuje od starší doby bronzové, kdy byly tyto ozdoby minimální.²¹⁹

9.6 OSÍDLENÍ TRMIC A STADIC

V roce 1990 bylo prozkoumáno několik sídlištních objektů z období mladého latěnu. Na tom samém území bylo doloženo také germánské sídliště. To zaujímalu plochu zhruba 2 ha a bylo zde prozkoumáno několik sídlištních objektů. Dá se předpokládat, že zde keltské a germánské obyvatelstvo určitou dobu žilo společně a Germáni přejali od Keltů způsob zpracování železné rudy.

Ze sídlištních objektů byly prozkoumány polozemnice s kůly v kratších stěnách a ohništěm zhruba uprostřed prostoru. Odkryty byly také velké chaty obdélíkového půdorysu, který se překrýval, takže je pravděpodobné, že chaty byly zbourány a následně

²¹⁸SALAC, V. *Archeologie pravěkých Čech – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. Str. 76-89.

²¹⁹ SALAC, V. Tamtéž, str. 141-143.

na stejném místě postaveny nově. V jedné chatě byla objevena mazanická kůra, což nasvědčuje zhroutilé stěně chaty. Poblíž této chaty se nacházela oválná zásobní jáma, na jejímž dně byla odkryta kostra ve skrčené poloze, jako milodar byl uložen kostěný hřeben a železný zvonek.

K významným objevům patří redukční pece na tavení železné rudy, na jejichž dně byly objeveny také zbytky strusky. Železo bylo s největší pravděpodobností zpracováno na místě na finální výrobky. Tímto objevem byla potvrzena první železářská osada ze starší doby římské v severozápadních Čechách.²²⁰

²²⁰ Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994. Str. 26-27.

10 ZÁVĚR

Město Ústí nad Labem se svými přilehlými obcemi má velmi dlouhou a velmi bohatou historii. Její počátky sahají až do doby paleolitu, kdy na tomto území měli svá sídla i lovci mamutů. Právě nálezy z doby paleolitu dělají z Ústí nad Labem, Trmic a také ze Stadic velmi významné regiony. Na těchto územích byla doložena sídla lovců mamutů pocházející ze stejné doby jako Dolní Věstonice. Toto historické osídlení dokládá atraktivitu oblasti pro pravěkého člověka, která se určitým způsobem přenesla až do dnešní doby. I dnes využíváme blízkost vodního toku, který slouží jako dopravní tepna. Poblíž Labe se provádí těžba nerostných surovin, které jsou nezbytné v jakékoli historické či moderní době. Pro nás je v dnešní době Ústí nad Labem i jakousi obchodní a dopravní křižovatkou, jelikož jeho poloha se nachází zhruba v polovině cesty mezi hlavním městem České republiky, Prahou a nejbližším větším německým městem Drážďany. Obě tyto města jsou spojena silniční, železniční i lodní dopravou.

Bohatá historie města Ústí nad Labem a jeho okolních obcí je dle mého názoru velmi zanedbávána. Prostor pro regionální historii je ve školách velmi omezený a jeho význam v celku národní a mezinárodní historie prakticky zaniká. Je velmi důležité, aby žáci, a nejen oni, znali národní historii a dokázali ji zařadit do světového kontextu, ale měli by být schopní také uvést, jaký dopad měla národní historie na konkrétní region, či jak dějiny jednoho regionu zasahovaly do národního dění.

Jelikož dosud není ve školách pro regionální historii dostatečný prostor v rámci hodin dějepisu, navrhovala bych aspoň možnost pro žáky věnovat se regionální historii, nejen té pravěké, kterou to však začíná, v rámci historických kroužků či volitelných předmětů. Je důležité zapojit regionální historii do výuky a tím také do znalostí absolventů základních škol a gymnázií, jelikož je ostudné, pokud neznáme vlastní dějiny.

Muzeum města Ústí nad Labem momentálně nevystavuje žádnou expozici, která by se věnovala dějinám města ani jeho částem. Tento fakt by si měl však v příštích letech změnit, jelikož po ukončení výstavy antických děl by měla být uspořádána stálá expozice dějin města.

Myslím si, že by bylo velmi přínosné, kdyby se na vybudování této expozice mohli podílet sami žáci základních škol, kteří poté budou navštěvovat výstavu v rámci školních

exkurzí, kterými si prohlubují své školní poznatky. Podíl žáků na expozici by se mohl uskutečnit prostřednictvím školního projektu, kdy by sami žáci měli možnost navrhnout systém a uspořádání výstavy a své návrhy poté předat zaměstnancům Muzea města Ústí nad Labem. Žáci by tak propojili své teoretické znalosti s praktickým využitím. K vytvoření tohoto projektu by jim snad alespoň částečně mohla pomoci tato diplomová práce, díky které získají žáci základních škol a gymnázií logický přehled vývoje během doby pravěku a také mohou pracovat se znalostmi o konkrétních artefaktech, které byly na území Trmic a Stadic nalezeny.

11 SEZNAM LITERATURY

11.1 PUBLIKACE

- BUCHVALDEK, M. *Dějiny pravěké Evropy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- BUCHVALDEK, M. *Nástin evropského pravěku*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- BUDINSKÝ, P. Příspěvky k pravěku Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea. In: *Archeologické výzkumy krajského muzea v Teplicích, sv. 5*. Teplice: Krajské muzeum, 1977.
- CVRKOVÁ, M. Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem. Teplice: Krajské muzeum, 1984.
- CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – BRUS, Z. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadicích. Doplněk ke Katalogu šňůrové keramiky v Čechách III. In: *Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV – VI*. Praehistorica XVII, Praha 1991.
- CVRKOVÁ, M. Pravěké osídlení ve Stadicích (Řehlovicích) o. Ústí n. L. In: *Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích. Společenské vědy. 11*. Jaromír Macek. Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1975.
- CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.
- CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. Sídliště z doby laténské až časně římské v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In. *Archeologie ve středních Čechách 15/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2011.
- CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. Sídliště z doby laténské až časně římské v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In. *Archeologie ve středních Čechách 15/2*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2011.
- DRDA, P. – RYBOVÁ, A. *Keltové a Čechy*. Praha: Academia, 1998.
- DROBERJAR, E. Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha: Libri, 2002.
- FILIP, J. *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia, 1996.

- HAVEL, J. Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě. In *Praehistorica VII – Varia Archaeologica 1*. Praha: Univerzita Karlova, 1978.
- JIRÁŇ, L. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 5 – doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- Kol. autorů. *Trmice*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 1994.
- KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.
- KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích – plocha II. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/2*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.
- NEÚSTUPNÝ, E. *Archeologie pravěkých Čech 4 – eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. *Archeologie pravěkých Čech 3 – neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- PLEINER, R. *Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia, 1978.
- SALAČ, V. *Archeologie pravěkých Čech 8 – doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- SKLENÁŘ, K. *Archeologický slovník 3 – keramika a sklo*. Praha: Národní muzeum, 1998.
- SKLENÁŘ, K. – SKLENÁŘOVÁ, Z. – SLABINA, M. *Encyklopedie pravěku v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2002.
- TUREK, J. Nálezy z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. In *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983 – 1992*. Jan Blažek (red.). Most: Ústav archeologické památkové péče SZ Čech, 1995.
- VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007.
- VENCLOVÁ, N. *Archeologie pravěkých Čech 6 – doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.

VENCLOVÁ, N. a kol. *Archeologie pravěkých Čech 7 – doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.

WALDHAUSER, J. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001.

11.2 NEPUBLIKOVANÉ MATERIÁLY

Nálezová zpráva 6/86. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 3/87. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 6/87. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 18/88. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 2/89. Uloženo v Muzeum města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 5/91. Uloženo v Muzeum města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Nálezová zpráva 1/98. Uloženo v Muzeu m města Ústí nad Labem, kanceláře archeologického oddělení.

Kartotékové listy. Archeologická kartotéka. Muzeum města Ústí nad Labem.

11.3 WEBOVÉ ODKAZY

URL: <<http://www.pivoteka.eu/historie-piva.html>> [cit. 2012-11-26]

11.4 NARATIVNÍ PRAMENY

Rozhovor s archeoložkou Mgr. Michaelou Kalinovou dne 3. 7. 2013.

12 RESUMÉ

The regional town Ústí nad Labem with its adjacent municipalities (Trmice and Stadice) has really long and very rich history, dating back to the Paleolithic Era. Mammoth hunters had in this area their headquarters in this time and the historic settlement demonstrates the attractiveness for the prehistoric man. We can see, that the attractiveness of this region transferred to the present day, in some way. Today we use the proximity of the watercourse, which serves as a thoroughfare too. Close to the river Labe are located places of extraction of mineral raw materials, which are necessary in any historical or modern age. For us, Ústí nad Labem is today business and transport hub, because its location is roughly half way between Prague, the capital city of Czech Republic and the nearest larger German city - Dresden. These two cities are connected by very important road, rail and water transport.

But in my opinion, this history of the city of Ústí nad Labem and its surrounding communities is very neglected. Space for regional history in school lessons is very limited and insufficient and its importance in the whole national and international history is practically vanishing. It is very relevant, for the students, but not only for them, if everybody knows the nation's history and everyone will be able to include it in the global context. We should also be able to indicate, what effect had our national history on of the particular region, or how the history of a region interfered in any national affairs.

In conclusion, I would like to propose an option for students to pursue a regional history in historical or elective courses. This thesis would be helpful in some future projects and thanks to this work, the students of primary schools and secondary schools will receive a logical overview of developments during prehistory and they can also work with knowledge about specific artifacts, that were discovered near the city of Ústí nad Labem, in the municipalities of Trmice and Stadice.

13 PŘÍLOHY

13.1 Návrh na didaktické aplikace

Obrázek č. 1 **Stadice – počáteční fáze odkrývání depotu štípané industrie. Jámy s mamutími kostmi.** (VENCL, S. *Archeologie pravěkých Čech 2 – paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007.)

Obrázek č. 2 **Plánek pohřebiště se šňůrovou keramikou.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. – BRUS, Z. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadicích. In: *Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV-VI*. Miroslav Buchvaldek (red.) Praha: Univerzita Karlova, 1991.)

Obrázek č. 3 **Stadice – Plán hrobů se šňůrovou keramikou.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. – BRUS, Z. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadicích. In: *Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV-VI*. Miroslav Buchvaldek (red.) Praha: Univerzita Karlova, 1991.)

Obrázek č. 4 **Šňůrová keramika.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. – BRUS, Z. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadicích. In: *Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV-VI*. Miroslav Buchvaldek (red.) Praha: Univerzita Karlova, 1991.)

Obrázek č. 5 **Raně eneolitické sídliště v Trmicích, poloha 1 a 2.** (CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 6 **Raně eneolitické objekty na plochách 1 a 2.** (CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 7 **Keramika z raně eneolitické kultury.** (CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 8 **Keramické střepy z raného eneolitu.** (CVRKOVÁ, M. – KOUTECKÝ, D. – ZÁPOTOCKÝ, M. Raně eneolitické sídliště v Trmicích, okr. Ústí nad Labem. In: *Archeologie ve středních Čechách 16/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 9 **Lužické sídliště.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 10 **Sídliště lužické kultury – plocha 1.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 11 **Sídliště lužické kultury – plocha 1.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/1*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

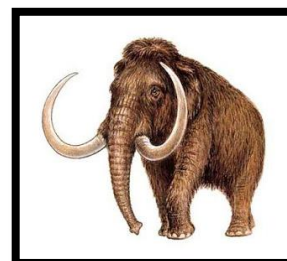
Obrázek č. 12 **Sídliště lužické kultury plocha 2.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/2*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

Obrázek č. 13 **Nálezy z lužické kultury na ploše 2.** (KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. Sídliště lužické kultury ve Stadicích. In: *Archeologie ve středních Čechách 14/2*. Michal Lutovský (red.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2012.)

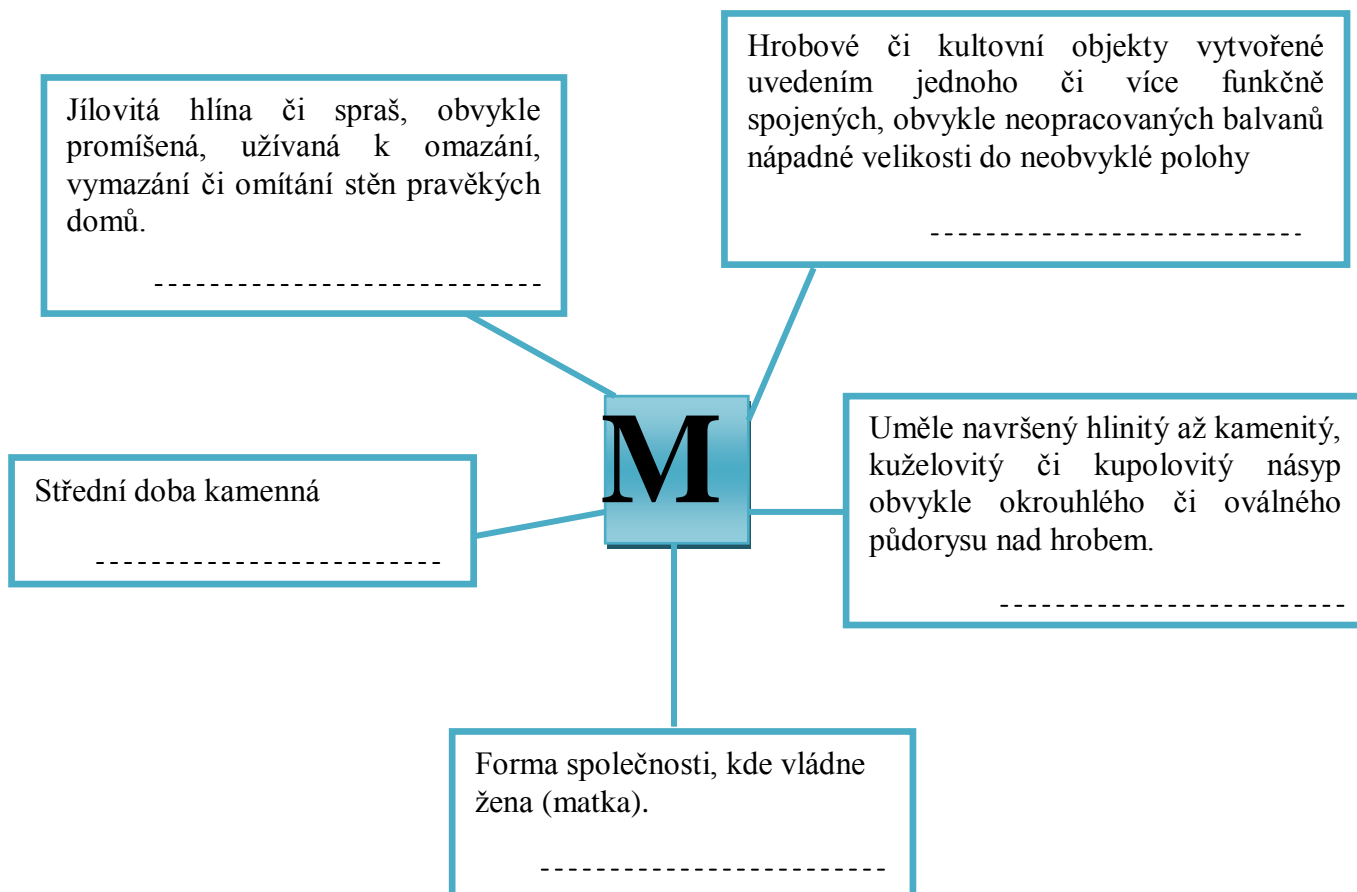
Obrázek č. 14 **Bronzové předměty z doby laténské.** (WALDHAUSER, J. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001.)

13.1 NÁVRH NA DIDAKTICKÉ APLIKACE

1) Představ si, že si lovec žijící v době paleolitu. Jaká z těchto zvířat by si šel lovit?

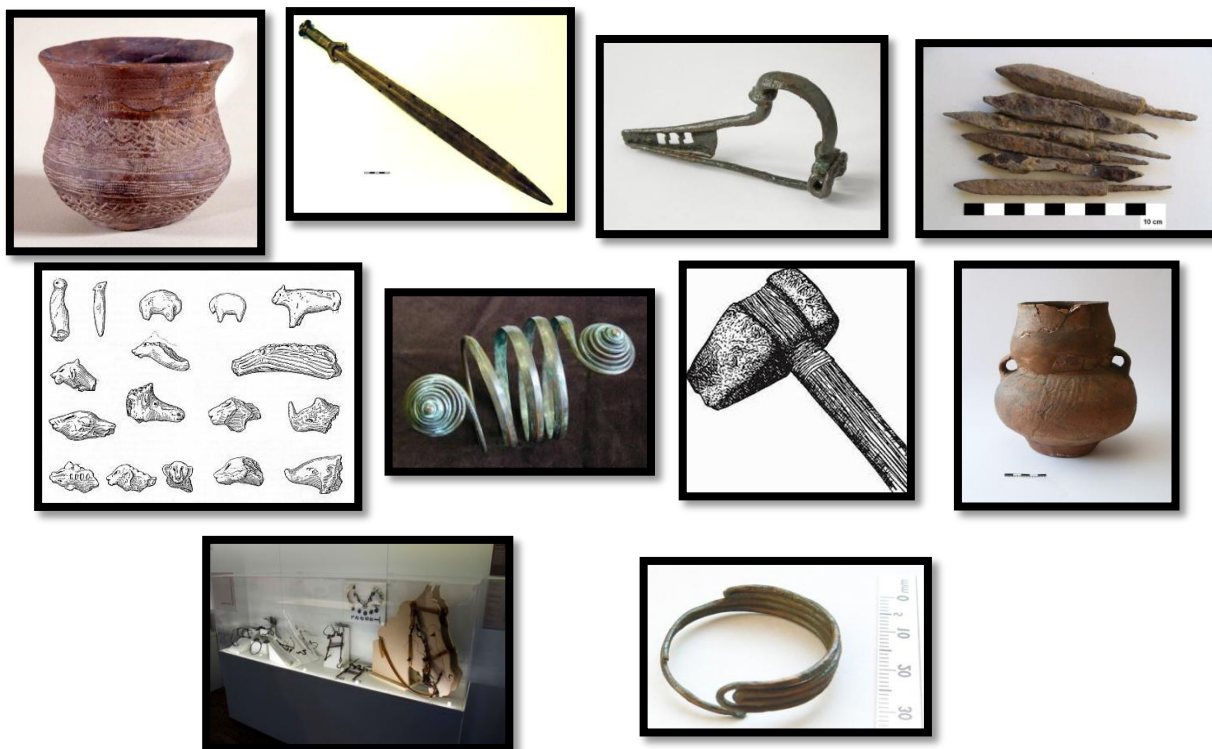
2) Doplň správné pojmy do pravěké abecedy.

3) *Stal ses neolitickým zemědělcem. Proto, aby si uživil svou rodinu, potřebuješ dobrou úrodu. Co ti pomůže k tomu, aby si toho hodně vypěstoval? Podtrhni ty správné pojmy.*

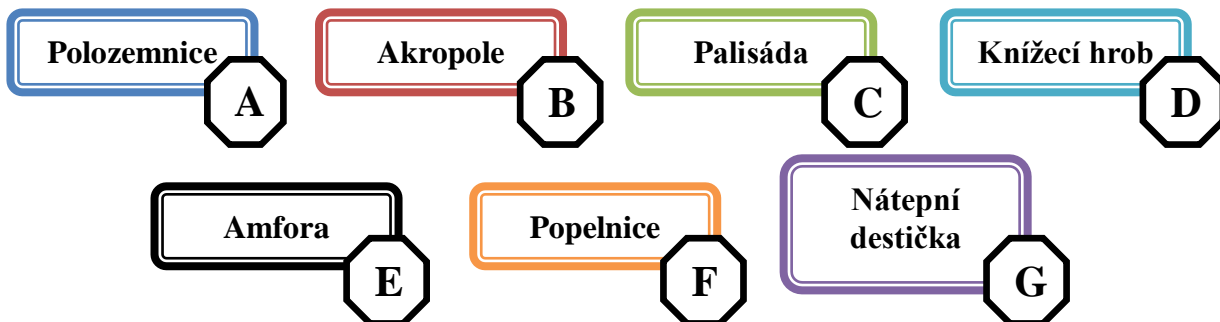
blízkost vodního zdroje – vysoká nadmořská výška – teplé podnebí – vydatné srážky – dostatek slunečního záření – písčité půda – hornatý terén – dlouhé zimy se sněhem – úrodná půda – suchá léta – velké změny teplot během denního cyklu

4) *Vedeš průzkum pohřebiště doby bronzové. Nalezl si tyto předměty. Roztříd' je správně do hrobů. Které předměty se mohou nalézt v mužském i ženském hrobě?*

Ženský hrob	Mužský hrob	Oba hroby

5) Přiřaď k sobě správné pojmy, definice a obrázky.

Polozahloubené stavby měly obdélný nebo čtvercový půdorys, roubené nebo pletené stěny vymazané hlínou a hlínou udusanou podlahu. Jako střešní krytina se zpravidla uplatňoval rákos nebo slaměné

Keramická nádoba, do které byly ukládány spálené ostatky lidských jedinců.

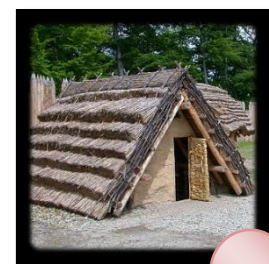
Nádoba mající dvě vertikální ucha a sloužící k uchování tekutin i sypkých potravin. Byly rovněž používány k uložení žárových pohřbů.

Označení pro hroby vynikající velikostí, někdy izolovanou polohou mimo pohřebiště i sídliště. Zvláštním bohatstvím a vzácností hrobové výbavy upozorňující na vysoké postavení jedince.

Vnitřní nejvyšší část hradiska, na nejméně dostupném místě uvnitř opevnění, sídlo vládnoucí elity, místo společenských a rituálních činností a obranný úkryt v ohrožení.

Ochrana lukostřelcova zápěstí před zpětným nárazem tělvy luku.

Hradba, stěna ze vztyčených kůlů nahore snad i zahrocených, řazených hustě či řidčeji (s vypletením mezer), založená na povrchu terénu či na vrcholu valu.

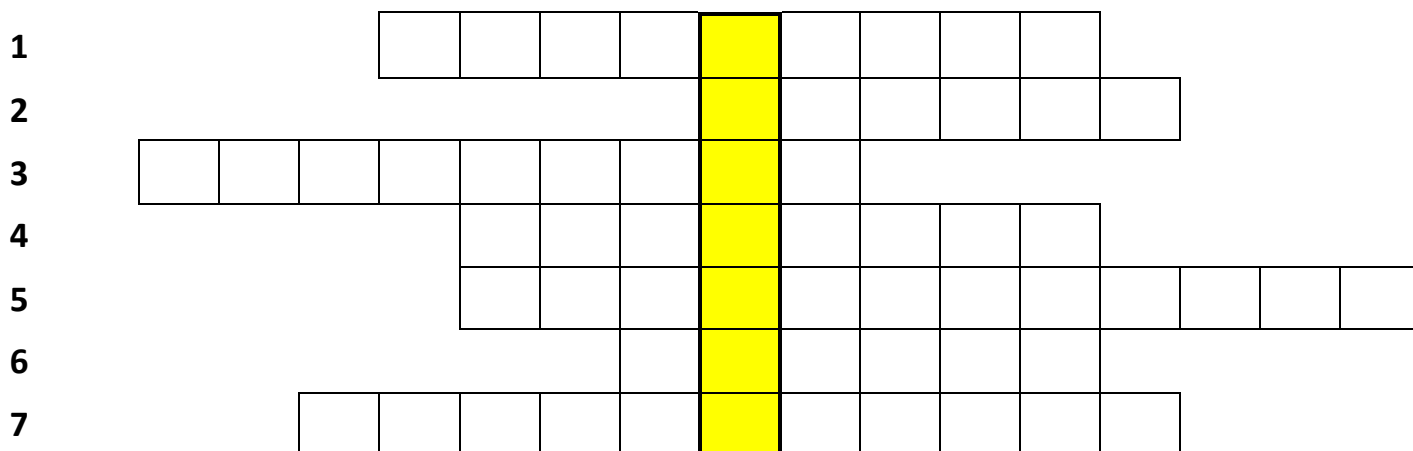
6) *Doplň pravěkou abecedu z českého prostředí.*

A	antropogene, amfora	L	-----
B	bádenská kultura	M	-----
C	-----	N	-----
D	-----	O	-----
E	-----	P	-----
F	-----	R	-----
G	-----	S	-----
H	-----	T	-----
I	-----	U	-----
J	-----	V	-----
K	-----	Z	-----

7) *Představ si, že žiješ s Kelty v době laténské a vybíráte vhodné místo pro nové oppidum. Co je pro vás důležité? Podtrhni správné pojmy.*

blízkost vodního zdroje – rovné přehledné plošiny – křižovatka obchodních cest – úkryt v lesích – vyvýšené plochy – přehlednost okolí – odlehlé prostory
- úrodná krajina – blízkost nerostných surovin – studené podnebí – suché oblasti – krajina s mnoha zvířaty

8) Vyplň křížovku a odpověz na následující otázky.

- 1) Typický druh stavby mladší doby kamenné.
- 2) Typ keramické nádoby, často s dvěma či čtyřmi uchy, může sloužit k ukládání popela mrtvých.
- 3) Pohřebiště.
- 4) Šperk, kterým si ženy zdobily účesy a uši.
- 5) Označení pohřebního ritu, kdy je zemřelý uložen do země společně s milodary či bez nich.
- 6) Forma na odlévání měděných a bronzových předmětů. Často z hlíny.
- 7) Zdomácňování zvířat.

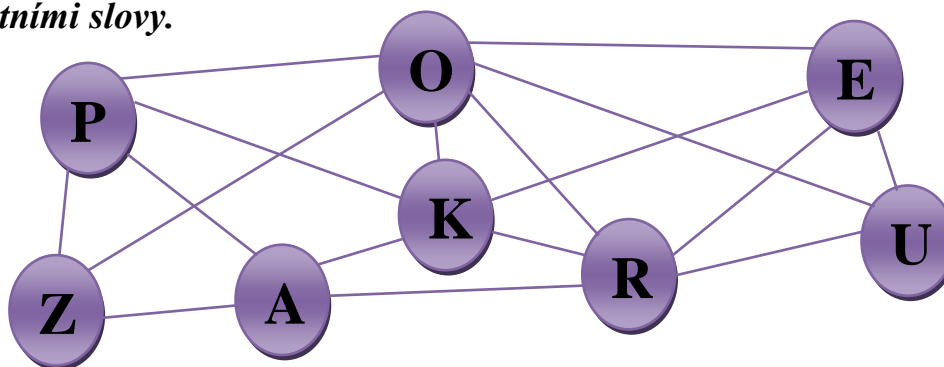
V tajence ti vyšlo označení jednoho pravěkého období.

Jaké období tomuto předcházelo a jaké následuje?

Vyomez časově toto období.

Napiš alespoň dvě kultury, které sem řadíme.

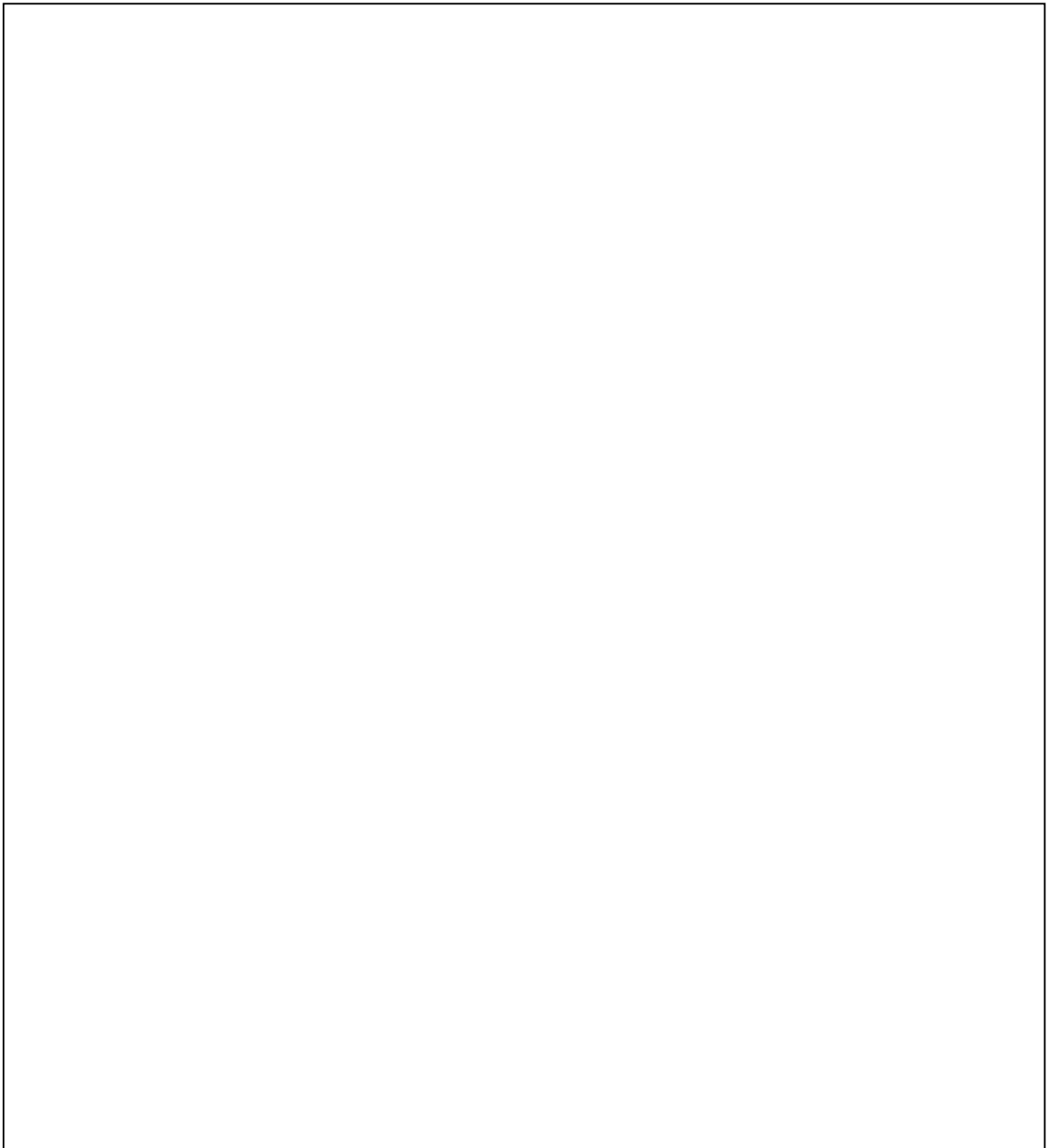
9) Seřad' správně písmena a až odkryješ schovaný pojem, vysvětli jej vlastními slovy.

.....

10) Představ si, že ses setkal s pravěkým člověkem žijícím v době eneolitu. Popisuje ti, jak vypadá prostředí, ve kterém žije. Pokus se toto prostředí nakreslit podle údajů, které ti poskytl.

osada na vyvýšené poloze • ohrazení palisádou • polozemnice čtvercového půdorysu • stěny kombinované z dřeva a hlíny • střecha z rákosu až na zem • blízkost vodního toku • v blízkosti smíšený les • dobytek s postrojem pro orbu • muži u ohně • ženy zpracovávající kůži • spirálovité náramky pro ženy • mužské zbraně (sekeromlat, dýky, luky se šípy, oštěpy) • vrše na ryby • monoxyl na břehu řeky

Obrázek č. 1 Stadice – počáteční fáze odkrývání depotu štípané industrie. Jámy s mamutími kostmi.

1

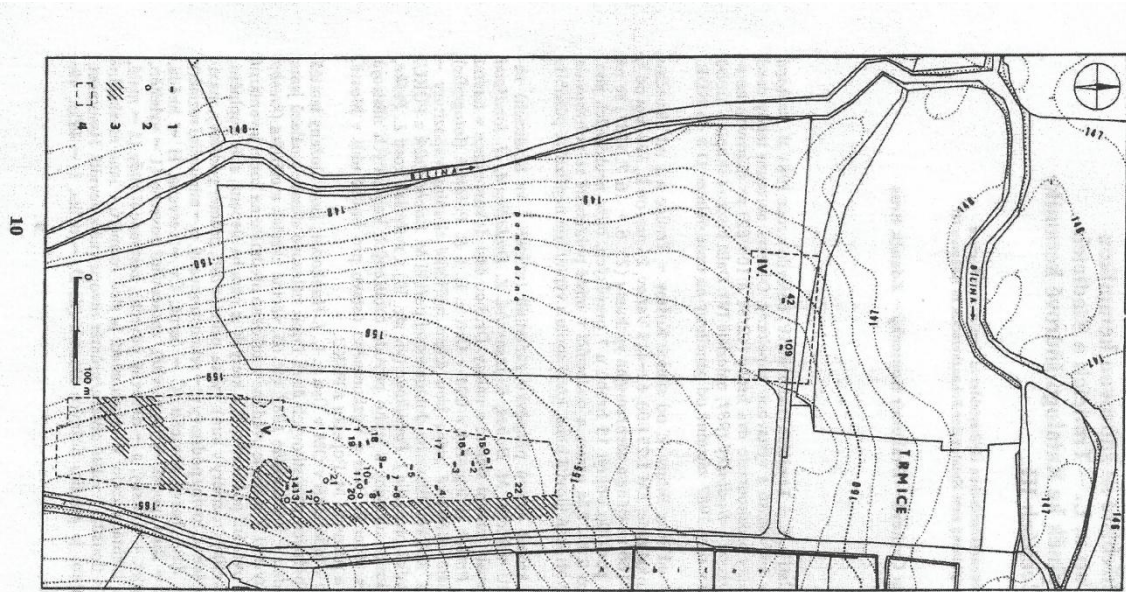

2

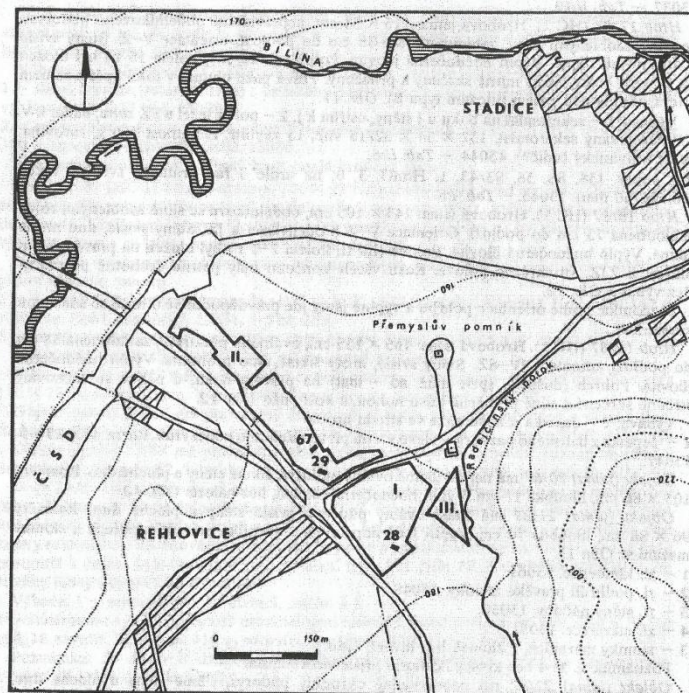
3

Obrázek č. 2 Plánek pohřebiště se šňůrovou keramikou.

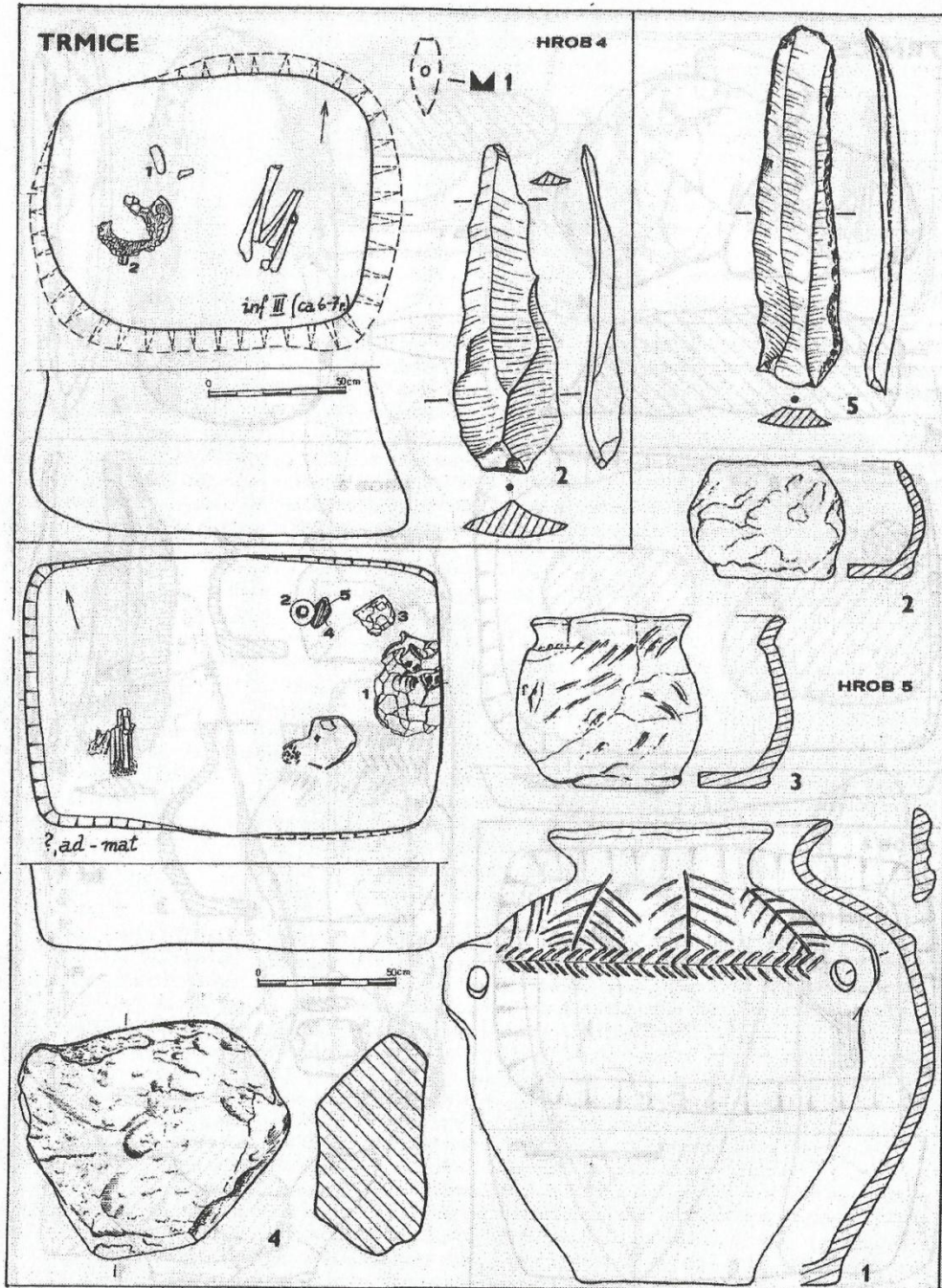
Obr. 1. Ústí nad Labem – Trmice. Situační plán pohřebiště (naleziště V) a jeho okolí (naleziště IV viz Buchvaldek–Črková–Budinský 1987, Trmice IV, A, B).
 Legenda: 1 hrob, 2 jáma, 3 shrnutá ornice, 4 hranice skryvek. – Abb. 1. Situationsplan des Gräberfeldes (Fundstelle V) und seiner Umgebung (Fundstelle IV siehe Buchvaldek–Črková–Budinský 1987, Trmice IV, A, B).
 Legende: 1 Grab, 2 Grube, 3 Erdreichhalden, 4 Grenze der Fläche, deren Erdschicht der Buldozer abgeräumt hat.

Obrázek č. 3 Stadice – Plán hrobů se šňůrovou keramikou.

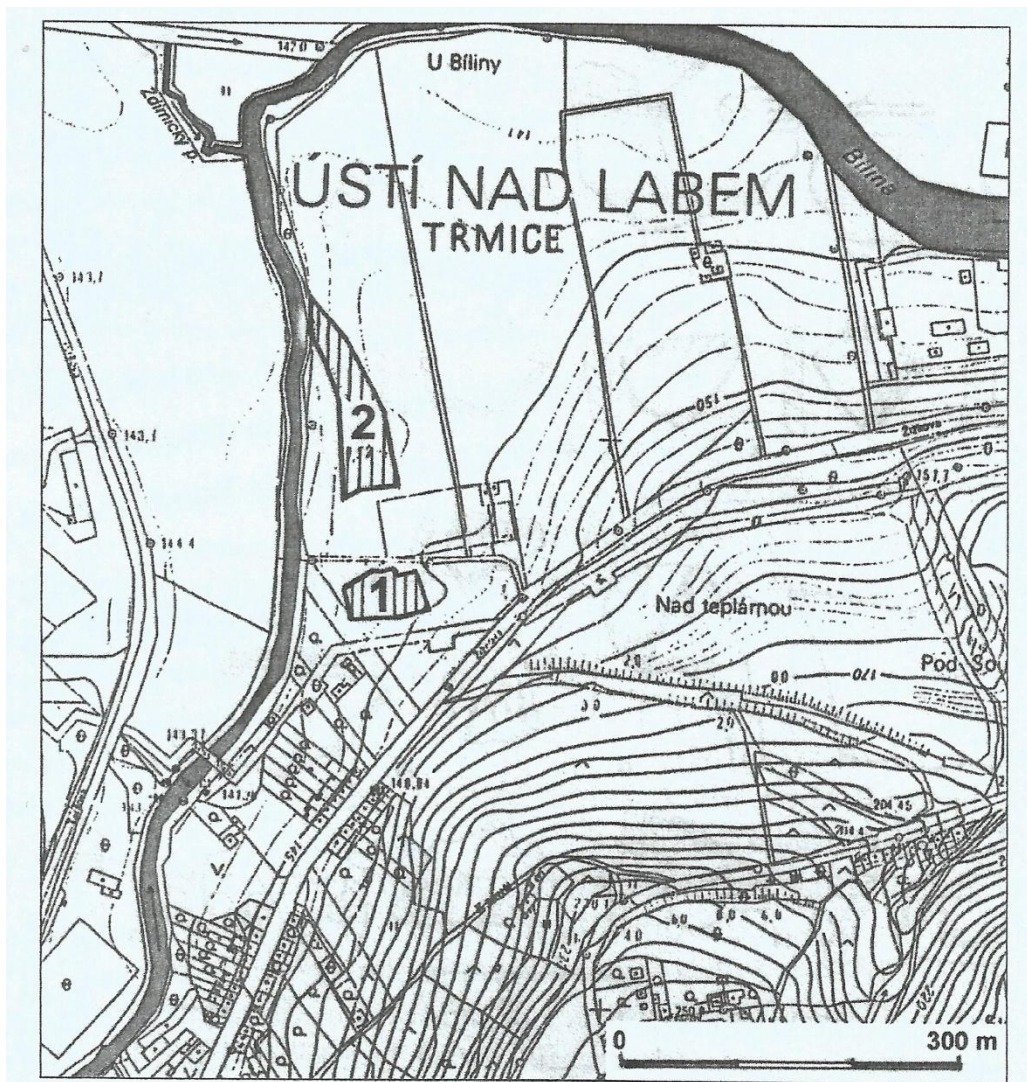
Obr. 3. Stadice (okr. Ústí n. Labem). Situační plán, hroby se šňůrovou keramikou 28, 29, 67. – Abb. 3. Situationsplan, die schnurkeramischen Gräber 28, 29, 67.

Obrázek č. 4 Šňůrová keramika.

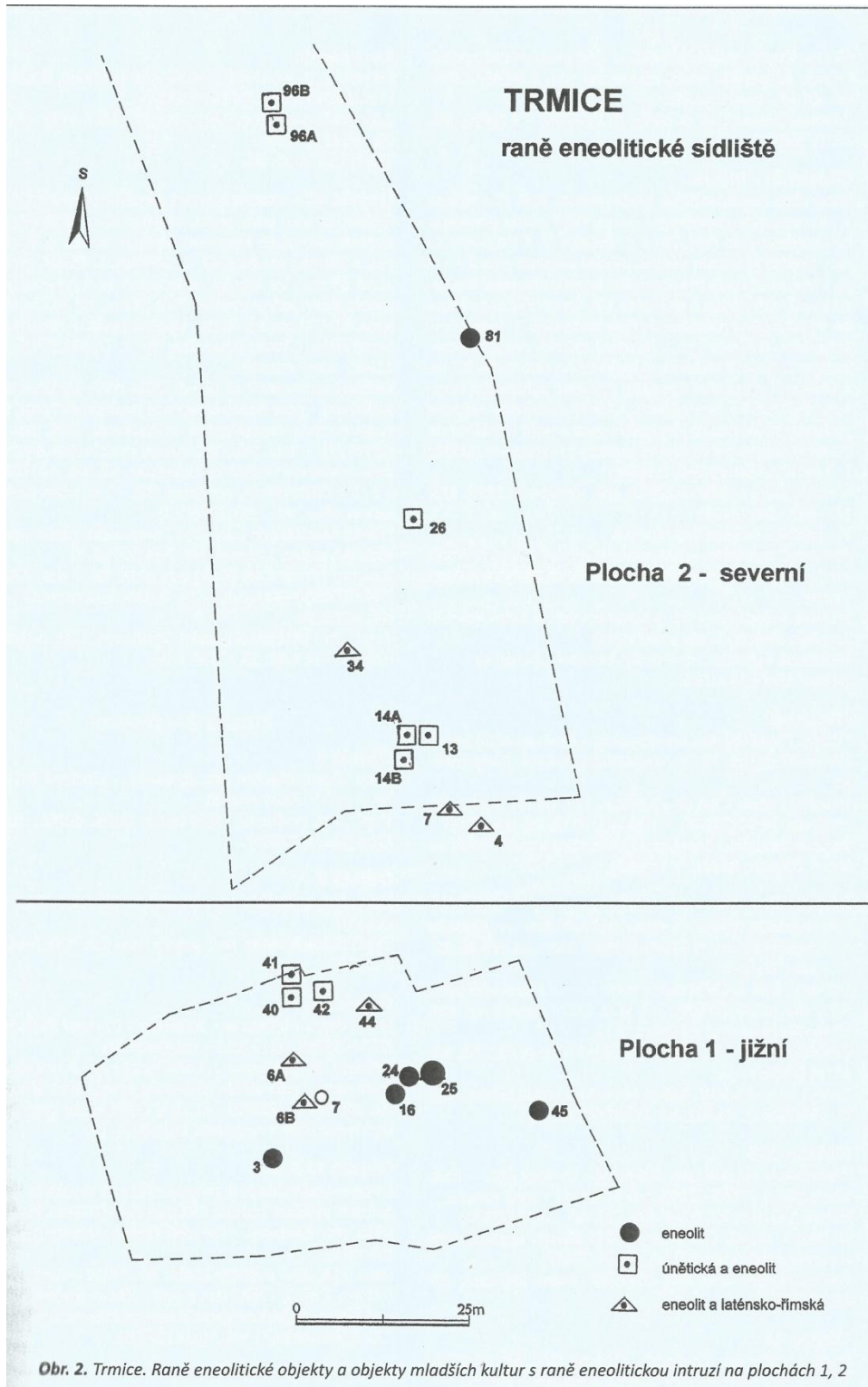

Obr. 6. Šňůrová keramika (Ústí n. L. - Trmice). - Abb. 6. Schnurkeramik (Ústí n. L. - Trmice).

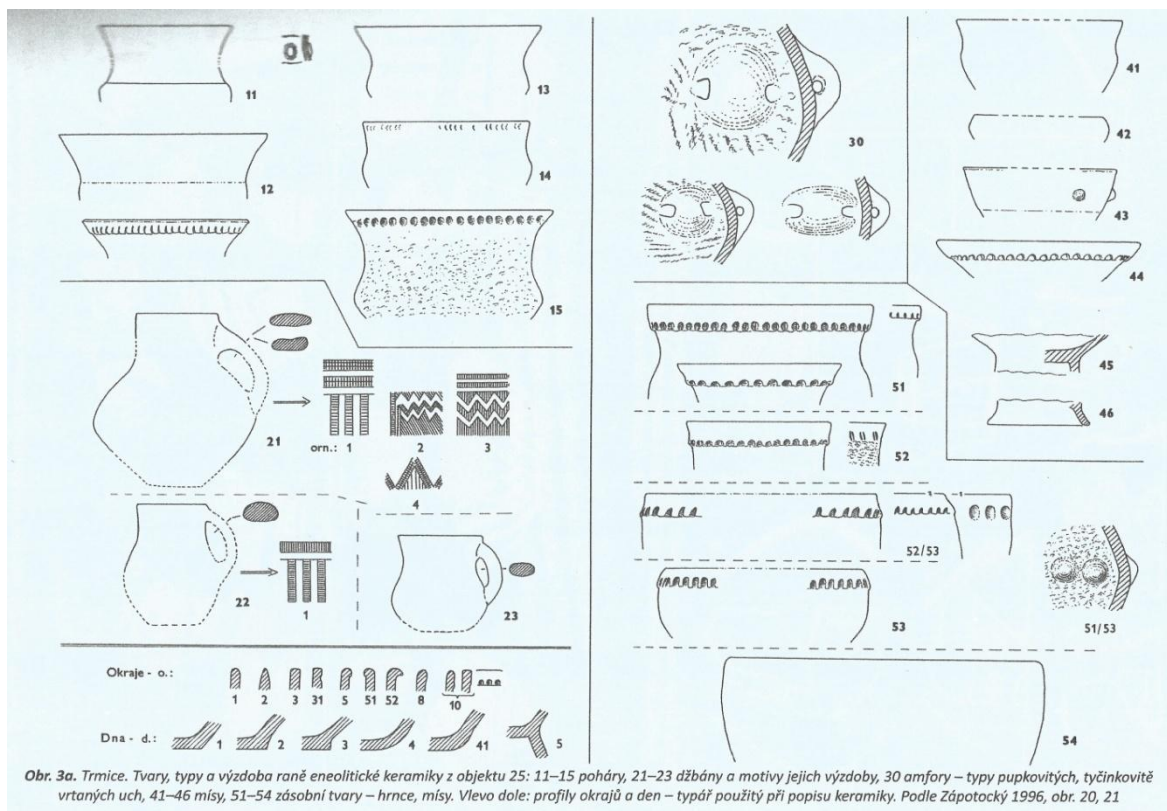
Obrázek č. 5 Raně eneolitické sídliště v Trmicích, poloha 1 a 2.

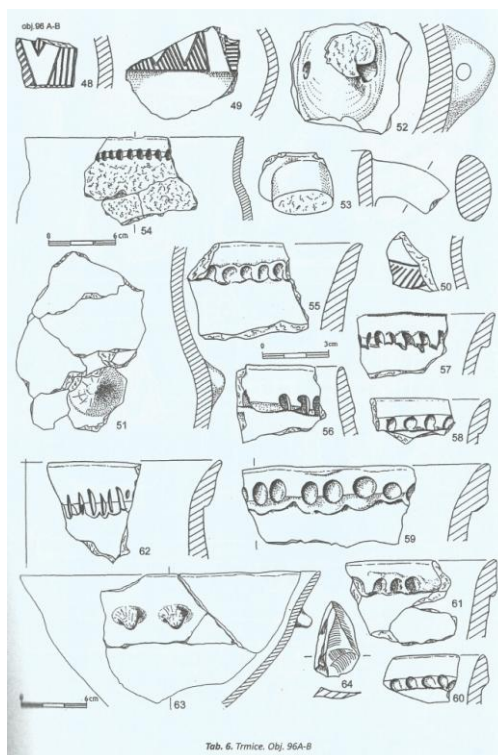
Obrázek č. 6 Raně eneolitické objekty na plochách 1 a 2

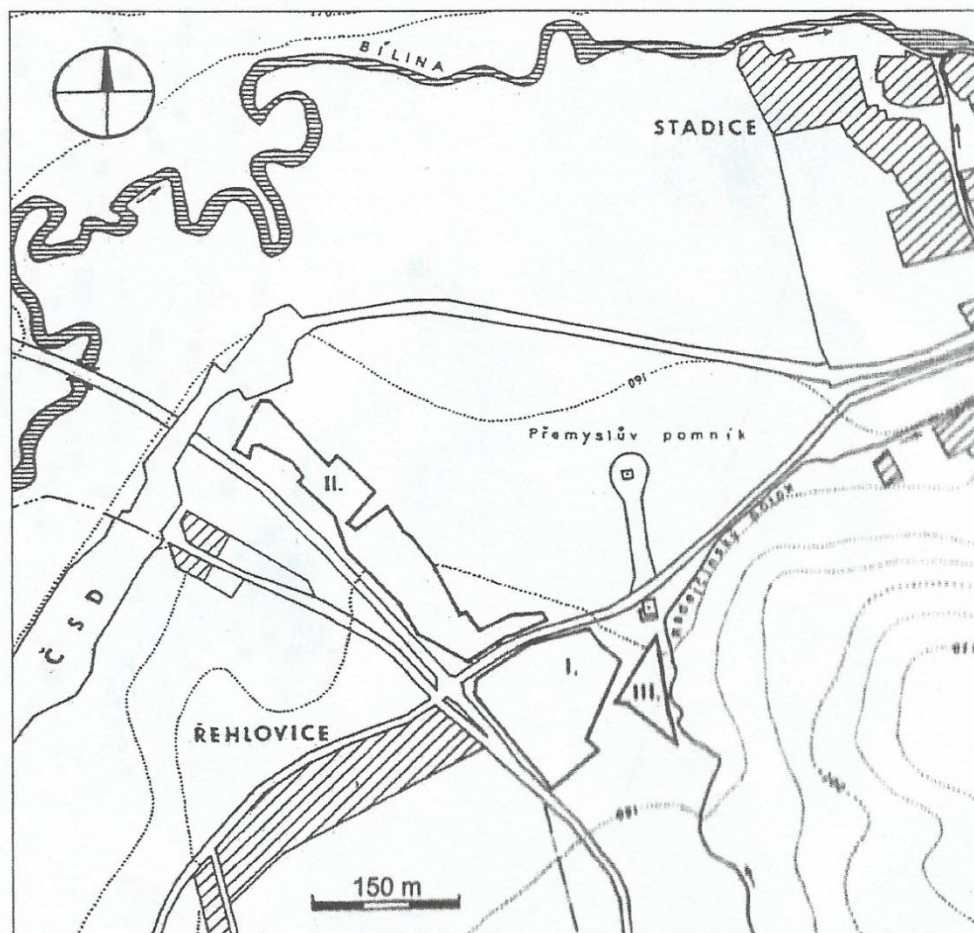
Obrázek č. 7 Keramika z raně eneolitické kultury

Obrázek č. 8 Keramické střepy z raného eneolitu

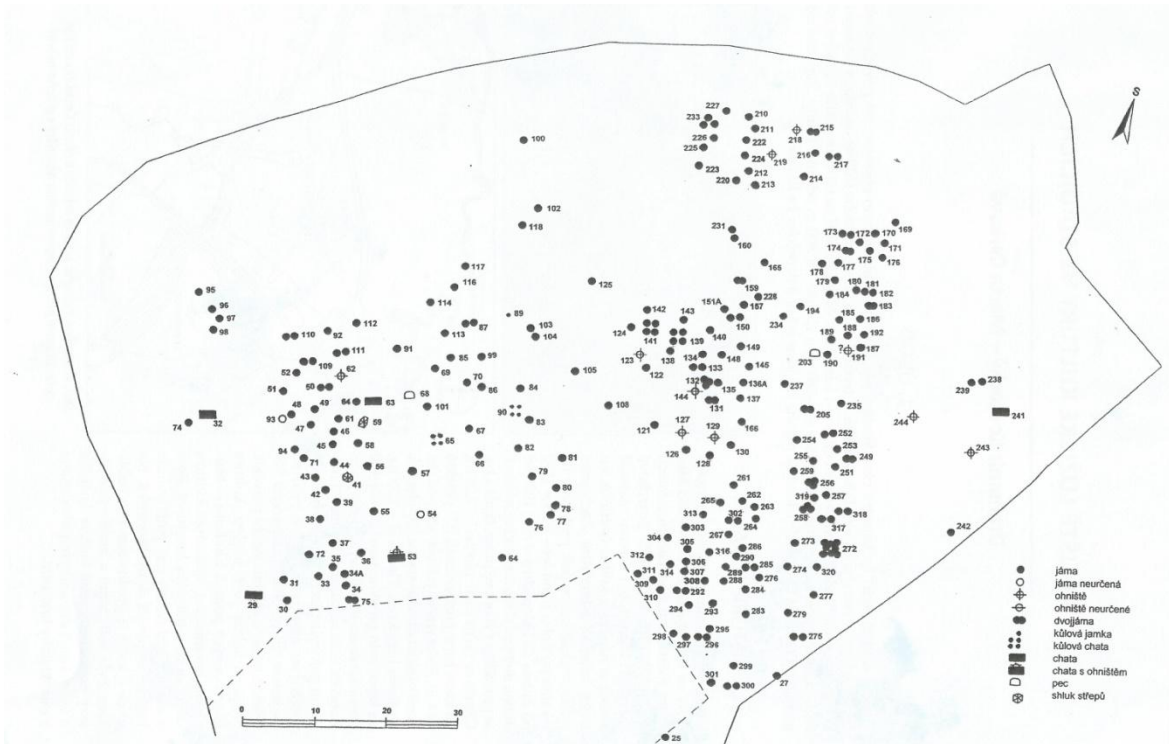

Obrázek č. 9 Lužické sídliště

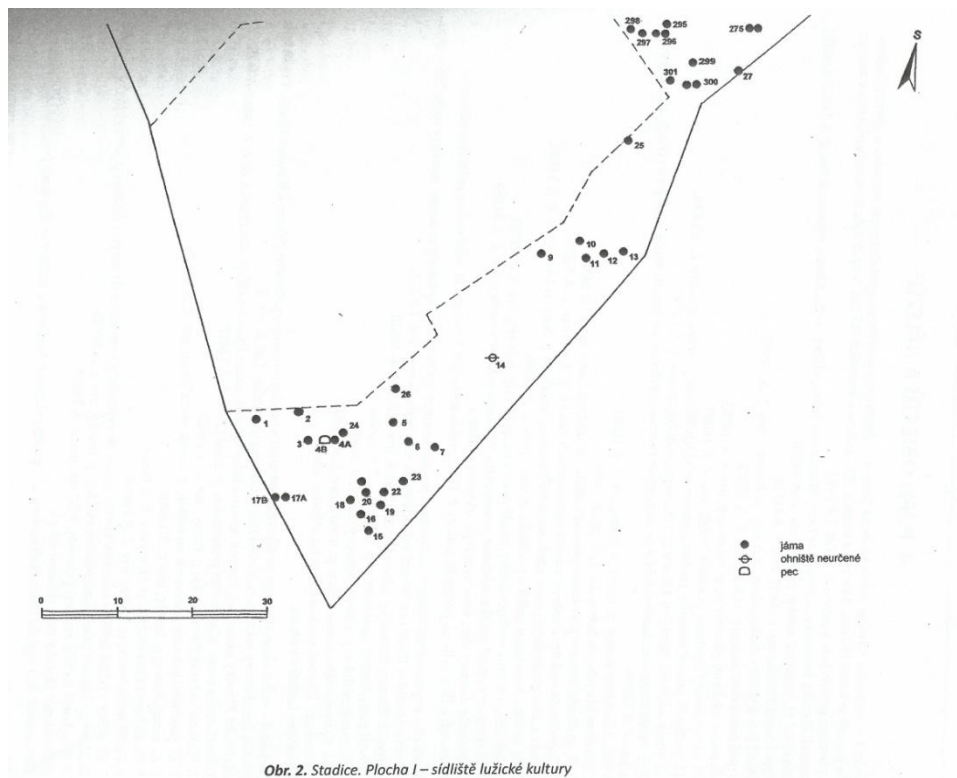

Obr. 1. Stádice. Nahoře: poloha lokality v rámci České republiky;
dole: situační plánek polykulturního naleziště s plochami I–III

Obrázek č. 10 Sídliště lužické kultury – plocha 1.

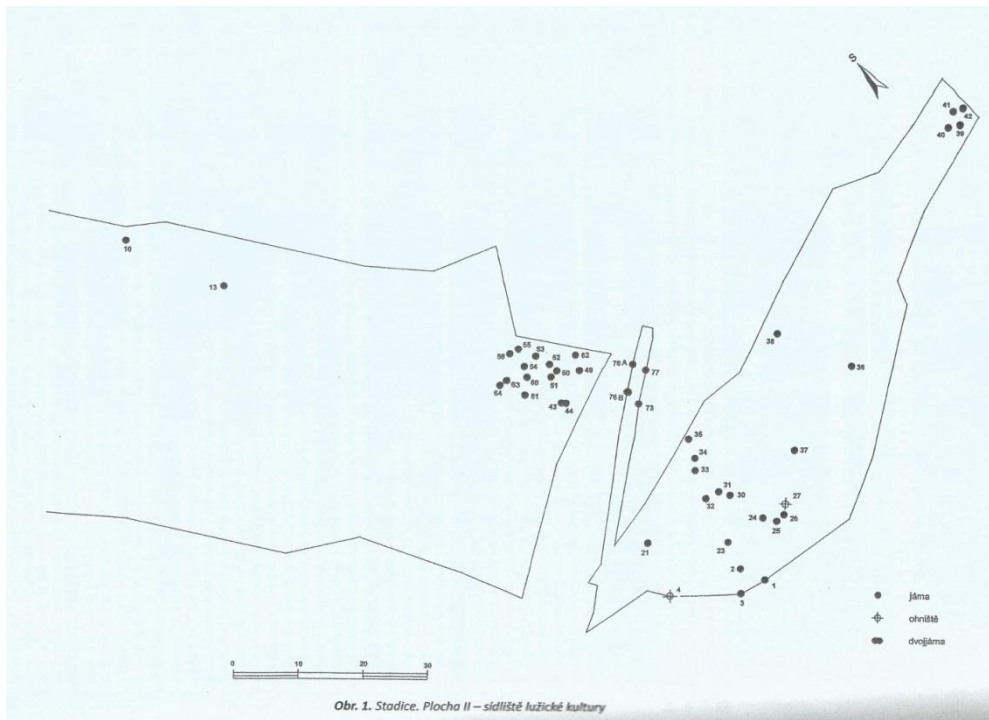

Obrázek č. 11 Sídliště lužické kultury – plocha 1.

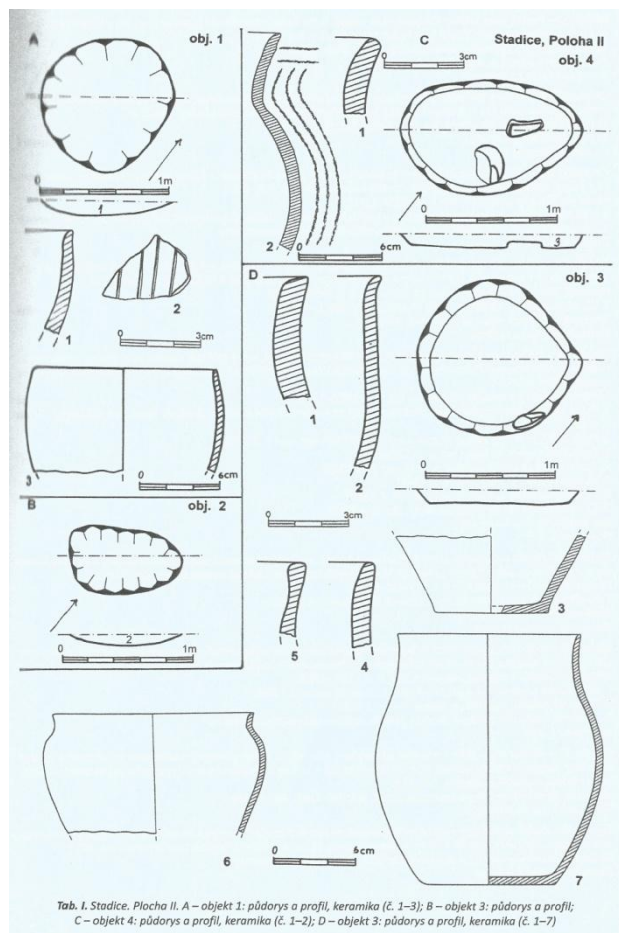

Obr. 2. Stadice. Plocha I – sídliště lužické kultury

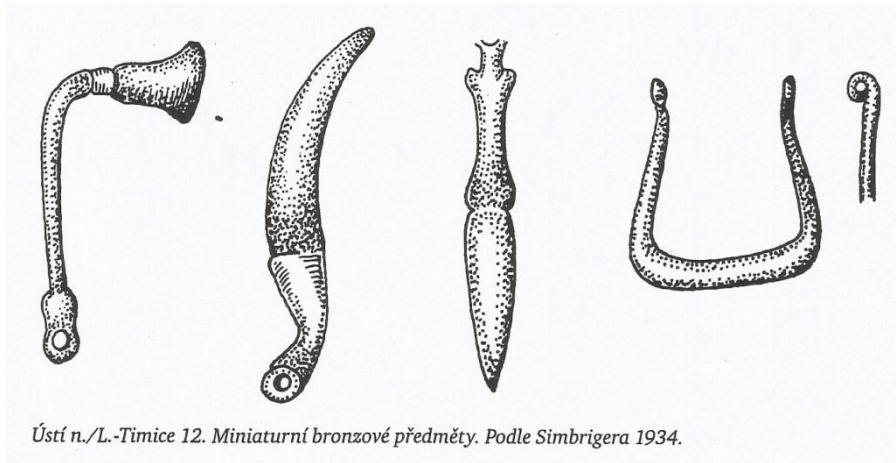
Obrázek č. 12 Sídliště lužické kultury plocha 2.

Obrázek č. 13 Nálezy z lužické kultury na ploše 2

Obrázek č. 14 **Bronzové předměty z doby laténské.**

Ústí n./L.-Tímice 12. Miniaturní bronzové předměty. Podle Simbrigera 1934.